

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 9 (241)

Одеса – 2016

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2016. – № 9 (241). – 208 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стюпін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідectво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія KB № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Артюх Оксана

Процедури податкового аудиту: питання визначення та класифікації..5

Бензерук Марина

Необхідність управління оборотним капіталом підприємства в сучасних умовах.....16

Бойко Ольга

Забезпечення модернізаційних процесів на підприємствах промисловості.....29

Вечтомова Ірина, Кіртока Руслан

Шляхи удосконалення адміністрування податків в Україні.....40

Дудар Юлія

Особливості управління фінансовими ресурсами малого підприємства.....53

Єгоращенко Ірина, Єгоращенко Георгій

Економіко-вартісний аспект реалізації програм рятування Куяльницького лиману.....65

Зелінський Андрій

Трансакційна складова в структурі витрат на збут.....74

Жердецька Лілія

Науково-методичні підходи до кількісної оцінки кредитних циклів...85

Лапіна Ірина, Емануїлова Ганна

Особливості розвитку та сучасний стан малого підприємництва в Україні.....98

Медведь Анастасія

Особенности определения финансовой устойчивости предприятия.113

Продіус Юлія, Грузнова Валерія

Формування стратегічних орієнтирів розвитку банку в умовах нестабільного середовища.....125

Сментина Наталія

Державне регулювання енергоефективності в Україні: можливості для населення.....135

Ткачик Юлія	
Стратегічне фінансове планування на газотранспортних підприємствах.....	146
Цвиткова Валерія	
Теоретические основы финансового планирования на предприятии.....	160
Швед Вадим	
К вопросу о стипендиальном обеспечении студенчества Украины...	171

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Челак Олександр	
Роль інститутів місцевого самоврядування в упровадженні регіональної політики держави.....	187
НАШІ АВТОРИ	201

УДК 657.6:336.225.673

Артюх Оксана

**ПРОЦЕДУРИ ПОДАТКОВОГО АУДИТУ: ПИТАННЯ
ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ**

На підставі критичного огляду наукових джерел та аналізу діючих законодавчо-правових актів у статті виявлена проблематика визначення та класифікації процедур податкового аудиту. Відмічено, що вільне тлумачення процедури в теорії та практиці наукових досліджень безпосередньо пов'язано з відсутністю інституційного закріплення цієї дефініції, як на національному, так і міжнародному рівні. У контексті взаємозв'язку та певної трансформації понять «процедура» і «методичний прийом» компонентів методологічної бази фінансового контролю позначено власне розуміння дефініції «процедура», розкрита специфіка угруповання процедур у сфері податкового аудиту.

Ключові слова: фінансовий контроль, податковий контроль, податковий аудит, процедура, методичні прийоми, класифікація.

Артюх Оксана

**ПРОЦЕДУРЫ НАЛОГОВОГО АУДИТА: ВОПРОСЫ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ И КЛАССИФИКАЦИИ**

На основании критического обзора научных источников и анализа действующих законодательно-правовых актов в статье выявлена проблематика определения и классификации процедур налогового аудита. Отмечено, что свободное толкование процедуры в теории и практике научных исследований непосредственно связано с отсутствием институционального закрепления данной дефиниции, как на национальном, так и международном уровне. В контексте взаимосвязи и определенной трансформации понятий «процедура» и «методический прием» - компонентов методологической базы

фінансового контролю обозначено собственное понимание дефиниції «процедура», раскрыта специфика групування процедур в сфері податкового аудиту.

Ключевые слова: фінансовий контроль, податковий контроль, податковий аудит, процедура, методическіе приєми, класифікація.

Artyuh Oksana

PROCEDURES OF TAX AUDIT: ISSUES OF DEFINITION AND CLASSIFICATION

On the basis of a critical review of the scientific literature and analysis of existing regulations identified in the article the problems of definition and classification procedures of the tax audit. Noted, that a liberal interpretation of the procedures in the theory and practice of scientific research is directly related to the lack of institutional anchoring of this definition, both the national and international level. In the context of the relationship and a transformation of concepts "procedure" and "method" components of methodological base for financial control are indicated own understanding of the definition of "procedure", the specifics of group procedures in the field of tax audit.

Keywords: financial control, tax control, tax audit, procedure, methods, classification.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні у практиці незалежного фінансового контролю все більшої популярності набуває податковий аудит, розвиток якого безпосередньо залежить від наукового обґрунтування таких компонентів теоретико-методологічного базису, як аудиторські процедури. У цьому зв'язку злободенним становиться наукове усвідомлення змісту процедур, їх взаємовідносин з іншими елементами - методами (методичними прийомами), та особливостей систематизації процедур у сфері податкового аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання поданої проблеми і на які спирається автор. Дослідженням питань щодо розуміння дефініції «процедура» у сфері

фінансового (державного і недержавного) контролю, систематизації контрольних процедур присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Акімової Н.С., Наумової Т.А., Барановської Т.В., Бондара В.П., Гусак Н.Б., Васюка Ю.М., Петрик О.А., Подолянчук О. А., Проскуріної Н.М., Попової С.М., Сука Л.К. Автори досліджували особливості контрольних процедур у контексті або традиційного фінансового аудиту, або податкового контролю, не розкриваючи при цьому існуючу проблематику у сфері податкового аудиту.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

У працях дослідників контрольні процедури нерідко тлумачаться вільно та систематизуються недостатньо умотивовано, що, ймовірно, пов'язано з відсутністю інституційного закріплення дефініції «процедура», як на національному, так і міжнародному рівні. Це уможлиблює подальші дослідження процедур у системі (підсистемах) контролю.

Формування цілей статті. Усвідомлення сутності контрольних процедур, розкриття специфіки їх взаємовідносин з методами (методичними прийомами) та особливості класифікації процедур у сфері податкового аудиту є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методичні прийоми обумовлюють здійснення конкретних процедур, через які відбувається реалізація функцій фінансового контролю.

Процедура (від лат. *Procedo* – проходжу, відбуваюсь) – це поняття, яке встановлює виконання певних дій ... з метою пізнання, перетворення або удосконалення їх для досягнення оптимуму [1]. Проте не можна не зазначити, що на сьогодні процедура, як категорія контролю, науковою спільнотою в цілому сприймається неоднозначно і нерідко ототожнюється з іншими компонентами методологічного базису контролю: прийомами, методами, способами, інструкціями або методичними вказівками.

Так, у вигляді впорядкованої сукупності прийомів документального й фактичного контролю представлені процедури в начальному посібнику «Контроль і ревізія» [2, с. 27].

До власних методів податкового контролю віднесені аналітичні процедури в навчальному посібнику «Контроль податкових

органів за діяльністю підприємств» [3, с. 9].

Ототожують контрольні процедури та методи у своїх працях і ряд науковців [4, с. 132].

Не можна не звернути увагу на дослідження Бондара В.П., в якому доведено, що в довідковій літературі процедури найчастіше трактуються як порядок, процес, послідовність, захід, перелік певних дій для досягнення мети. Автор розрізняє в аудиті зміст понять «аудиторські та аналітичні процедури», вважаючи, що під аналітичними процедурами, які є видом аудиторських процедур, «слід розуміти застосування прийомів економічного аналізу по відношенню до фінансової звітності та економічної інформації про діяльність господарюючого суб'єкта» [5, с. 21].

При дослідженні аудиторського контролю нерідко відбувається змістовне міксування методів та аналітичних процедур [6, с. 15].

Методами аудиту названі аналітичні процедури і в Методичних рекомендаціях з проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту, затверджених рішенням Рахункової палати від 22.09.2015р. за № 5-5 [7, с. 26].

Важко погодитися з вищенаведеними тлумаченнями терміну «процедура». На наш погляд, невмотивованість таких ототожнень підтверджує той факт, що процедури, як дії, є базовими компонентами контрольного процесу (процес як сукупність послідовних дій), проте як методи за їх складовими (прийоми, способи та вказівки / інструкції) є скоріше його супроводом у вигляді специфічного інструментарію. Ймовірно, що така вільна інтерпретація дефініції «процедура» в теорії та практиці наукових досліджень пов'язана з відсутністю її інституційного закріплення як на національному, так і міжнародному рівні. Так, в Глосарії збірнику базових документів INTOSAI (Міжнародної організації вищих органів контролю державних фінансів) «Керівні принципи аудиту державних фінансів» процедурами контролю названі «детальні дослідження, вказівки чи інструкції» [8, с. 78], що навряд чи доречно через об'єднання різних за змістом та ступенем узагальнення понять (дослідження та вказівки / інструкції), які ускладнюють розуміння процедур у системі контролю.

Термін «процедура» широко вживається в Міжнародних стандартах контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання

впевненості та супутніх послуг аудиту (далі – МСА), але без його нормативного визначення у «чистому вигляді», без роз'яснення базового (природного) змісту. В Глосарії термінів МСА розкриваються вже синтезовані поняття щодо терміну «процедура» (аналітичні процедури, погоджені процедури, процедури по суті, огляду, оцінки ризиків), або пояснюються інші компоненти в якості процедур (загальні засоби контролю ІТ, засоби контролю за доступом та за прикладними програмами ІТ, заходи контролю та інші) [9, с. 37], однак без нормативного пояснення таких поширених в МСА опорних понять, як: засоби, методи, заходи, методичні прийоми.

Аналіз понять, пов'язаних з терміном «процедура» у сфері аудиторської діяльності, їх нормативне роз'яснення та вживання в різних контекстах МСА дозволили упевнитися в тому, що під процедурами в МСА фактично визнаються певні дії, які виконує аудитор (фахівець-практик) в процесі аудиторської діяльності для досягнення мети, та зауважити, що в МСА процедури розглянуто за деяким упорядкуванням (процедури по суті, процедури оцінки ризиків, погоджені процедури, процедури огляду). Однак через відсутність виділення істотних рис, ознак таке упорядкування не розкриває весь спектр аудиторських процедур. Надмірне узагальнення та певна умовність такого упорядкування свідчать про доцільність подальших досліджень у сфері систематизації процедур аудиторського контролю.

У науковому оточенні ряд вчених пропонує класифікувати процедури, розподіляючи їх за призначенням у застосуванні прийомів аудиторського контролю на: організаційні, моделюючі, нормативно-правові, аналітичні, розрахункові, лічильно-обчислювальні, логічні, порівняльно-зіставні та інші [10, 11, с. 64; 12, с. 93].

Колектив авторів навчального посібника «Аудит» виділяє різновиди аудиторських процедур: перевірка, спостереження, запит, підтвердження, підрахунок, аналітичні процедури [13, с. 175]. Подібний розподіл аудиторських процедур простежується і в роботі Сука Л.К. [14, с. 81 – 84].

Ряд дослідників виділяє тотожні види процедур і у сфері податкового контролю під час проведення фіскальними органами перевірок правильності нарахування та сплати податкових платежів [15, с. 796 – 797].

Дещо в іншій площині аналізуються процедури податкового контролю дослідником Андрєєвим Р.Г. Автор пропонує класифікувати процедури, виходячи з «логіки виконання податкового обов'язку» за блоками: процедури контролю податкового обліку (у тому числі, контроль за процедурами бухгалтерського обліку, який здійснюється з метою оподаткування), процедури контролю за сплатою податків та зборів, процедури контролю податкової звітності [16, с. 137 – 138].

Приємним, на нашу думку, є підхід Петрик О.А. до систематизації процедур за основними етапами аудиторського процесу [17].

Більш докладно класифікує аудиторські процедури за різноманітними ознаками Рудницький В.С. (за суб'єктами та об'єктами аудиту; етапами та періодом здійснення аудиту; видами аудиторського контролю; відношенням до використання методичних прийомів; циклами господарських операцій; господарськими процесами та іншими рисами) [18, с. 122 – 124].

Окремі науковці групують процедури аудиту за характером: процедури по суті (перевірки облікової інформації та аналітичні процедури по суті), процедури оцінки ризиків та огляду; за типами: спостереження, перерахунків, запит, аналітичні процедури та інші [19]. Схожа класифікація процедур наведена і в Методичних рекомендаціях з проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту, затверджених рішенням Рахункової палати від 22.09.2015р. за № 5-5 [7, с. 22].

У контексті практичного застосування процедур аудиту Проскуріна Н.М. розрізняє процедури по суті, контрольні процедури та процедури погодження. При цьому до аудиторських процедур по суті автор відносить дії аудитора, пов'язані з вивченням змістовної сторони діяльності господарчих суб'єктів; до контрольних процедур - тести засобів контролю; до процедур погодження - супутні аудиторські послуги. Згодом дослідниця класифікує процедури по етапах їх здійснення: процедури планування; збір фактів і інформації; документування; тестування; оцінка; формулювання висновків і результатів; підготовка звіту [20].

Але в більшості робіт з аудиту за основу класифікації процедур взято перелік аудиторських процедур отримання доказів, який наведено у МСА 500 «Аудиторські докази» [9, с. 412]. Приймаючи таке упорядкування за базове, Виноградова М.О. та Жидєєва Л.І. в

межах вимог МСА деталізують групи процедур. Так, авторами подальші процедури представлені процедурами по суті (зовнішнє підтвердження, повторне обчислення, повторне виконання, перевірка, спостереження, аналітичні процедури, запити) та тестами заходів внутрішнього контролю (незалежні тести, тести на відповідність), процедури оцінки ризику представлені такими процедурами, як: перевірка, спостереження, аналітичні процедури, запити [21, с. 125 та с. 170].

У цьому сенсі можна погодитися з переліком процедур, визначеним МСА, який, за судженням окремих науковців, є достатнім для отримання аудиторських доказів [22, с. 63], але не тільки в традиційному аудиторському контролі, а і у сфері податкового аудиту.

Огляд наукових ставлень щодо понять «прийоми», «процедури», їх розкриття в рамках МСА дозволили упевнитися в тому, що, незважаючи на однаковість найменувань груп методичних прийомів і процедур (наприклад, підрахунок – це елемент методологічного забезпечення, який при певних умовах може тлумачитися як прийом або як процедура), семантика їх у системі контролю різна. Безумовно, існує тісний взаємозв'язок цих компонентів, який адекватно усвідомлюється лише при зіставленні їх в контексті: спосіб/інструмент або дія. Так, у сфері податкового аудиту перевірка є методичним прийомом, застосування якого в контрольному процесі сприятиме досягненню мети аудиту, та одночасно є процедурою, тобто дією в аудиторській діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових джерел та нормативно-правових актів у сфері фінансового контролю дозволив виявити сучасну проблематику термінології та систематизації контрольних процедур. У контексті синтезу теоретико-методологічних засад традиційного аудиту та державного податкового контролю в роботі розкрито власне усвідомлення сутності процедур та їх упорядкування, особливості взаємозв'язку контрольних процедур з методами (методичними прийомами) у сфері податкового аудиту та зазначено, що за допомогою спеціальних методів в процесі виконання відповідних процедур відбувається досягнення мети податкового аудиту.

Література

1. Словник іншомовних слів. / [авт. – укл. Пустовіт Л.О. та ін.]. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
2. Павлюк В.В. Контроль і ревізія: навч. посіб. / В.В. Павлюк, В.М. Сердюк, Ш.М. Акаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 196 с.
3. Гусак Н.Б. Контроль податкових органів за діяльністю підприємств: навч. посіб. / Н.Б. Гусак, Ю.Д. Гусак. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 320 с.
4. Васюк Ю.М. Податковий контроль як засіб державного управління / Ю.М. Васюк // Економіка та держава. – №2/2012. – С. 129 – 132.
5. Бондар В.П. Аудиторські процедури та проблеми їх розробки / В.П. Бондар // Вісник ЖДТУ / серія Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2008. — №1 (43). – с. 18 – 27.
6. Барановська Т.В. Сутність аналітичних процедур в аудиті через призму економічного аналізу / Т.В. Барановська // Вісник ЖДТУ/ Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – № 4 (54). – С. 11 – 16.
7. Методичні рекомендації з проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту, затверджені рішенням Рахункової палати від 22.09.2015р. за № 5-5. – Київ. – 2015. – С. 26.
8. Керівні принципи аудиту державних фінансів: збірник базових документів INTOSAI [Електронний ресурс] / Програма ПРООН з врядування «Доброчесність на практиці» // Київ, травень 2003. – С. 78. – Режим доступу: <http://uk.x-pdf.ru/5raznoe/1339587-1-proekt-proon-dobrochesnist-praktici-kerivni-principi-auditu-derzhavnih-finansiv-zbirnik-bazovih-dokumentiv-intosai.php>
9. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2010 року. Частина 1. Глосарій термінів. [Електронний ресурс] / Аудиторська палата України. – Київ. – Режим доступу: http://www.ifrs.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/ISA2010-part_1-ukr.pdf
10. Утенкова К. О. Аудит [Електронний ресурс]: навч. посіб. / К.О. Утенкова. - К. : Алерта, 2011. - 408 с.– Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/37-audit-utenkova-ko.html>
11. Гуцаленко Л.В. Внутрішньогосподарський контроль : навч.

посіб. / Л.В. Гуцаленко, М.М. Коцупатрий, У.О. Марчук. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 496 с.

12. Пантелеев В.П. Внутрішній аудит / [В.П. Пантелеев, М.Д. Корінко]; за ред. д.е.н., проф. В.О. Шевчука. – К.: Державна академія статистики, обліку та аудиту Державного комітету статистики України, 2006. – 247 с.

13. Дерев'янку С.І. Аудит: навч. посіб. / С.І. Дерев'янку, Н.П. Кузик, С.О. Олійник та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 380 с.

14. Сук Л.К. Аудиторські процедури для одержання доказів / Л.К. Сук // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 81 – 84.

15. Попова С.М. Прийоми та процедури податкового контролю / С.М. Попова // Форум права. – 2012. – №1 – С.794 – 800.

16. Андреев Р.Г. Правове регулювання статусу органів стягнення як суб'єктів фінансового контролю: дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.07 / Андреев Роман Геннадійович. – Харків – 2015. – С.137 – 138.

17. Петрик О.А. Аудит: методологія і організація / О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 237 с.

18. Рудницький В.С. Аудит / В.С. Рудницький. – Львів : СВІТ, 2002. – 295 с.

19. Рядська В.В. Аудит. навч. посіб. / В.В. Рядська, Я.В. Петраков. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 416 с.

20. Проскуріна Н. М. Методологічні підходи до формування процедур у системі незалежного фінансового контролю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2011/13.pdf

21. Виноградова М. О. Аудит: навч. посіб. / М.О. Виноградова, Л.І. Жидеева. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 654 с.

22. Подолячук О.А. Процедури одержання аудиторських доказів / Економічний часопис – XXI // 1 – 2(2)'2014. – с. 60 – 63.

1. Slovnyk inshomovnykh sliv. / [avt. – ukl. Pustovit L.O. ta in.]. – К.: Dovira, 2000. – 1018 s.

2. Pavlyuk V.V. Kontrol' i reviziya: navch. posib. / V.V. Pavlyuk, V.M. Serdyuk, Sh.M. Akayev. – К.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2006. – 196 s.

3. Husak N.B. Kontrol' podatkovykh orhaniv za diyal'nistyu pidpryemstv: navch. posib. / N.B. Husak, Yu.D. Husak. – K.: Tsent uchbovoyi literatury, 2007. – 320 s.

4. Vasyuk Yu.M. Podatkovyy kontrol' yak zasib derzhavnoho upravlinnya / Yu.M. Vasyuk // Ekonomika ta derzhava. – #2/2012. – S. 129 – 132.

5. Bondar V.P. Audytors'ki protsedury ta problemy yikh rozrobky / V.P. Bondar // Visnyk ZhDTU / seriya Ekonomichni nauky. – Zhytomyr: ZhDTU, 2008. — #1 (43). – s. 18 – 27.

6. Baranovs'ka T.V. Sutnist' analitychnykh protsedur v audyti cherez pryzmu ekonomichnoho analizu / T.V. Baranovs'ka // Visnyk ZhDTU/ Ekonomichni nauky. – Zhytomyr: ZhDTU, 2010. – # 4 (54). – S. 11 – 16.

7. Metodychni rekomendatsiyi z provedennya Rakhunkovoyu palatoyu finansovoho audytu, zatverdzeni rishennyam Rakhunkovoy palaty vid 22.09.2015r. za # 5-5. – Kyiv. – 2015. – S. 26.

8. Kerivni pryntsyipy audytu derzhavnykh finansiv: zbirnyk bazovykh dokumentiv INTOSAI [Elektronnyy resurs] / Prohrama PROON z vryaduvannya «Dobrochesnist' na praktytsi» // Kyiv, traven' 2003. – S. 78. – Rezhym dostupu: <http://uk.x-pdf.ru/5raznoe/1339587-1-proekt-proon-dobrochesnist-praktici-kerivni-principi-auditu-derzhavnih-finansiv-zbirnik-bazovih-dokumentiv-intosai.php>

9. Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, ohlyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta suputnykh posluh. Vydannya 2010roku. Chastyna 1. Hlosariy terminiv. [Elektronnyy resurs] / Audytors'ka palata Ukrainy. – Kyiv. – Rezhym dostupu: http://www.ifrs.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/ISA2010-part_1-ukr.pdf

10. Utenkova K. O. Audit [Elektronnyy resurs]: navch. posib. / K.O. Utenkova. - K. : Alerta, 2011. - 408 s.– Rezhym dostupu: <http://westudents.com.ua/knigi/37-audit-utenkova-ko.html>

11. Hutsalenko L.V. Vnutrishn'ohospodars'kyy kontrol' : navch. posib. / L.V. Hutsalenko, M.M. Kotsupatryy, U.O. Marchuk. – K.: «Tsent uchbovoyi literatury», 2014. - 496 s.

12. Pantelyeyev V.P. Vnutrishniy audit / [V.P. Pantelyeyev, M.D. Korin'ko]; za red. d.e.n., prof. V.O. Shevchuka. – K.: Derzhavna akademiya statystyky, obliku ta audytu Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy, 2006. – 247 s.

13. Derev'yanko S.I. Audyt: navch. posib. / S.I. Derev'yanko, N.P. Kuzyk, S.O. Oliynyk ta in. – K.: «Tsentr uchbovoyi literatury», 2016. – 380 s.
14. Suk L.K. Audytors'ki protsedury dlya oderzhannya dokaziv / L.K. Suk // Oblik i finansy APK. – 2011. – # 1. – S. 81 – 84.
15. Popova S.M. Pryyomy ta protsedury podatkovoho kontrolyu / S.M. Popova // Forum prava. – 2012. – #1 – S.794 – 800.
16. Andryeyev R.H. Pravove rehulyuvannya statusu orhaniv styahnennya yak sub'yektiv finansovoho kontrolyu: dys. ... kandydata yurydychnykh nauk: 12.00.07 / Andryeyev Roman Hennadiyovych. – Kharkiv – 2015. – S.137 – 138.
17. Petryk O.A. Audyt: metodolohiya i orhanizatsiya / O. A. Petryk. – K. : KNEU, 2003. – 237 s.
18. Rudnyts'kyi V.S. Audyt / V.S. Rudnyts'kyi. – L'viv : SVIT, 2002. – 295 s.
19. Ryads'ka V.V. Audyt. navch. posib. / V.V. Ryads'ka, Ya.V. Petrakov. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2008. – 416 s.
20. Proskurina N. M. Metodolohichni pidkhody do formuvannya protsedur u systemi nezalezhnoho finansovoho kontrolyu [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2011/13.pdf
21. Vynohradova M. O. Audyt: navch. posib. / M.O. Vynohradova, L.I. Zhydyeyeva. – K. : «Tsentr uchbovoyi literatury», 2014. – 654 s.
22. Podolyanchuk O.A. Protsedury oderzhannya audytors'kykh dokaziv / Ekonomichnyy chasopys – XXI // 1 – 2(2)"2014. – s. 60 – 63.

***Рецензент:** Лоханова Н.О., д.е.н., професор, зав. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету*

7.11.2016

Бензерук Марина

НЕОБХІДНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті здійснена спроба обґрунтувати необхідність управління оборотним капіталом в умовах кризи та фінансової нестабільності. Виділено основні підходи до визначення природи поняття оборотного капіталу. Особлива увага приділяється значимості оборотного капіталу для безперервного процесу виробництва, що в свою чергу позитивно впливає на стан економіки в цілому. Окреслено основні методи та підходи до управління оборотним капіталом. Також уточнена система, що допоможе більш ефективно доводити результати аналізу оборотного капіталу до відповідних підрозділів в підприємствах. Запропонована теоретична програма управління оборотним капіталом з акцентуванням на основні проблеми та необхідні заходи для їх вирішення. Вказано на можливі позитивні зміни для підприємницького сектору при ефективному управлінні оборотним капіталом.

Ключові слова: оборотний капітал, управління, методи, підходи, оптимізація, ефективність.

Бензерук Марина

НЕОБХОДИМОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье предпринята попытка обосновать необходимость управления оборотным капиталом в условиях кризиса и финансовой нестабильности. Указаны основные подходы к определению природы понятия оборотного капитала. Особое внимание уделяется значимости оборотного капитала для непрерывного процесса производства, что в свою очередь положительно влияет на состояние экономики в целом.

Определены основные методы и подходы к управлению оборотным капиталом. Также уточнена система, которая поможет более эффективно доводить результаты анализа оборотного капитала в соответствующие подразделения на предприятиях. Предложенная теоретическая программа управления оборотным капиталом с акцентом на основные проблемы и необходимые меры для их решения. Указано на возможные положительные изменения для предпринимательского сектора при эффективном управлении оборотным капиталом.

Ключевые слова: оборотный капитал, управления, методы, подходы, оптимизация, эффективность.

Benzeruk Marina

NEED FOR WORKING CAPITAL MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

The paper attempts to justify the need for working capital management in the conditions of crisis and financial instability. Shown the main approaches to the definition of the nature of the concept of working capital. Particular attention is paid to the importance of working capital for the continuous production process, which in turn has a positive effect on the economy as a whole. The main methods and approaches to the management of working capital. Also, check the system, which will help to more effectively communicate the results of the analysis of working capital to the appropriate departments at the enterprises. The proposed theoretical working capital management program with an emphasis on the main problems and the necessary measures to solve them. Indicated the possibility of positive change for the business sector, with effective working capital management.

Keywords: working capital, management, methods, approaches, optimization, efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із головних завдань функціонування кожного підприємства чи то у постіндустріальній економіці, чи то у трансформаційній економіці, і особливо у економіці, поглинутій фінансовою кризою, є -

забезпечення фінансової стійкості та довогострокової прибутковості.

Оскільки забезпечення фінансової стійкості залежить від достатнього рівня платоспроможності та ліквідності підприємства, що у свою чергу характеризується станом найбільш ліквідної оборотної частини капіталу - то саме управління оборотним капіталом підприємства потребує ретельного аналізу. Від того, наскільки обґрунтований його розмір, склад, структура, з урахуванням джерел фінансування оборотних активів та особливостей функціонування підприємства, залежить ефективність діяльності не лише окремого підприємства, а і економіки вцілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Первісно дослідженнями економічної сутності оборотного капіталу, як писав Розенберг Д.І., займалися класики економічної теорії - К Маркс, А.Сміт, Ф. Кене, Д. Рікардо [5]. У сучасних умовах проблема управління оборотним капіталом стала ще більш вагомішою, про що свідчать численні дослідницькі роботи теоретико-методичного та практичного напрямлення українських та зарубіжних економістів: Морозюка Д.І. [1], Зелгавілса І.В. [9], Григор'євої Т.Ю. [2], Решитової А.А. [3], Теницької Н.Б. [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

На сучасному етапі економічного розвитку, коли відбувається спад виробництва, скорочення економічних та природних ресурсів, коли українська економіка знесилена війною та поглинута фінансовою кризою, а весь підприємницький сектор знаходиться в умовах “кредитного голоду” та “кризи ліквідності” питання необхідності ефективного управління оборотним капіталом є одним із пріоритетних напрямків стабільного розвитку економіки. Функціонування підприємств в таких жорстких та непередбачуваних умовах потребують створення ефективної системи управління оборотним капіталом як найважливішим елементом, що забезпечує безперервний процес відтворення.

Попри значні досягнення як теоретичного так і практичного висвітлення данної проблеми, ступінь наукової розробки не можна визнати вичерпною, оскільки економіка знаходиться під постійним впливом як зовнішніх так і внутрішніх факторів. Тому доопрацювання питання необхідності управління оборотним капіталом в кризових умовах є одним із пріоритетних напрямків

дослідницьких робіт.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є наукове обґрунтування необхідності управління оборотним капіталом для збереження фінансової стійкості та платоспроможності в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Капітал — одна з фундаментальних економічних категорій, сутність якої науковці з'ясовують протягом ряду століть. Термін «капітал» походить від латинського «capitalis», що означає головний, основний. У початкових роботах економістів капітал розглядався як основне багатство, основне майно. З розвитком економічної думки це первісне узагальнене й абстрактне поняття наповнювалося конкретним змістом, що відповідає пануючій моделі економічного розвитку суспільства. Разом з тим дослідження проблем стосовно визначення природи оборотного капіталу показало, що наявність безлічі наукових праць у цій сфері не дозволяє чітко визначити зміст оборотного капіталу.

Одні економісти дотримуються підходу, згідно якого оборотний капітал – це "грошові ресурси, вкладені до оборотних виробничих фондів і фондів обігу для забезпечення безперервного виробництва і реалізації виробленої продукції" [9, с.187] (Зелґавіс І.В. [9], Роберт Мертон [11]).

Згідно підходу, де оборотний капітал визначається як активи, які напротязі одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені в гроші, існують такі визначення: Крейнїна М.Н. «Оборотні активи – це мобільна частина майна підприємства, тобто вся вартість тих оборотних активів, які при нормальних умовах роботи протягом року (або навіть більш коротшого періоду в межах року) перетворюються в грошові кошти в результаті отримання виручки від реалізації, обігу цінних паперів і т.п.»[10, с.53] або Білик М.Д. «Оборотні активи - група мобільних активів із періодом використання до одного року, що безпосередньо обслуговують операційну діяльність підприємства і внаслідок високого рівня їх ліквідності мають забезпечувати його платоспроможність за поточними фінансовими зобов'язаннями»[7, с.76].

Є вчені-економісти, які визначають оборотний капітал як авансовану вартість у оборотні виробничі фонди і фонди обігу:

Поддерьогін А.М. «Оборотний капітал (оборотні кошти) – це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди й у фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку»[6, с.248], Арутюнов Ю.А. «Оборотний капітал – це інвестиції в поточні активи, які називають також оборотними коштами. Особливістю оборотного капіталу є те, що він не витрачається, не споживається, а авансується, що припускає повернення коштів після кожного виробничого циклу або кругообігу, що включає виробництво продукції, її реалізацію, одержання виручки»[8, с.137].

Також існують більш неформальні визначення оборотного капіталу: «Оборотний капітал — це "кровоносна система" будь-якого підприємства»[1, с.114], «Оборотний капітал - це паливо в двигуні бізнес - машини , необхідне для її безперервної роботи»[12].

Підприємницька діяльність ґрунтується на безперервному процесі виробництва, тобто використання оборотного капіталу відбувається постійно - із одного циклу в інший. Загалом, оборотний капітал в своєму кругообігу проходить три стадії. На першій стадії відбувається перехід грошових коштів із сфери обігу в сферу виробництва, що виражається в авансуванні коштів в засоби виробництва - сировину, матеріали, паливо. При цьому вартість оборотного капіталу не втрачається, а лише авансується з майбутнім поверненням, після закінчення кругообігу. На другій стадії відбувається споживання робочою силою засобів виробництва і створення нових продуктів, що включають як перенесену так і знову створену вартість. Відбувається процес переходу від продуктивної до товарної форми. Третя стадія є зворотним вираженням першої, оскільки відбувається перехід із виробничої сфери знову до сфери обігу, завдяки процесу реалізації продукції (робіт, послуг). Але при цьому відображається повне збільшення вкладеного оборотного капіталу, що і являється грошовими надходженнями або грошовим вираженням діяльності підприємства. Оборотний капітал закінчивши один кругообіг переходить в інший, тобто його використання є постійним та безперебійним.

Тому головним завданням для підприємницького сектору є - ефективно використання оборотного капіталу. Для цього їм потрібно управляти. Управління оборотним капіталом підприємства полягає в

застосуванні різних способів впливу на формування, склад, структуру, джерела фінансування, рух оборотного капіталу з метою ефективного обслуговування господарського процесу підприємства.

Головна мета управління оборотним капіталом підприємства - максимізувати прибуток на вкладений капітал для досягнення оптимального рівня ліквідності і платоспроможності.

Науковці розробили класичний підхід до оптимізації оборотного капіталу і підвищення ліквідності. Він є основою для впровадження заходів на кожному окремому підприємстві, зважаючи вже на особливості їх діяльності. Даний механізм передбачає наступні заходи:

- управління кредиторською та дебіторською заборгованістю: по-перше, усунення ситуації, яка призводить до несвоєчасної оплати рахунків; по-друге, спроба перегляду домовленостей з контрагентами; по-третє, максимальна автоматизація операцій;

- короткострокове планування руху грошових коштів по окремих підприємствах-контрагентах та по компанії вцілому;

- нормування та скорочення запасів, запуск механізмів управління і контролю — забезпечення підтримки запасів на оптимальному рівні;

- ведення розрахунку мінімально достатніх коштів для авансування оборотних активів з метою безперебійної та ритмічної роботи підприємства (це завдання вирішується нормуванням оборотних коштів);

- розробка облікової політики для оптимізації оподаткування шляхом: вибору методів амортизації, списання товарно-матеріальних цінностей, визначення виручки від реалізації і т.п.;

- здійснення прискорення оборотності оборотних коштів на кожній стадії обороту капіталу, оскільки це вказує на частку чистого доходу від реалізації в обігових коштах [1, с.115].

Розробка рекомендацій для вирішення таких завдань є трудомістким процесом. Але більшість ускладнень, як показує практика, пов'язані не з розробкою подібних механізмів, а з їх реалізацією на підприємстві. Адже потрібно не просто досягти швидкого результату, зменшивши чи збільшивши оборотний капітал до певного рівня, а забезпечити стійкий довгостроковий ефект. Для цього потрібно створити добре налагоджену організаційну систему,

яка має свої елементи, включає основні етапи, керується певним механізмом та дотримується єдиної політики, орієнтованої на формування необхідного обсягу та складу оборотного капіталу, раціоналізацію і оптимізацію структури джерел його фінансування.

Система управління оборотним капіталом має діяти як єдиний механізм, в якому всі етапи взаємопов'язані, але при цьому чітко окреслені виконуваними функціями та поставленими завданнями. Кожен процес повинен мати свої результати та плавно перетікати в інший, з певними висновками та рекомендаціями:

- планування потреби в оборотному капіталі (прогнозування обсягів збуту);
- оптимізація складу та структури оборотного капіталу (управління запасами, коштами у розрахунах, грошовими коштами та їх еквівалентами);
- вибір стратегії фінансування оборотного капіталу (визначення постійної та змінної частини оборотного капіталу, вибір джерел фінансування);
- здійснення контролю за оборотним капіталом;
- аналіз ефективності використання оборотного капіталу (досягнення належного рівня показників фінансової діяльності)[4, с.67].

Основними елементами даної системи, які можуть допомогти реалізувати на практиці викладені рекомендації, щодо покращення оптимізації оборотного капіталу повинні виступати:

- персонал – це кваліфіковані спеціалісти, які безпосередньо займаються управлінням оборотним капіталом (фінансові менеджери);
- відповідна організаційна структура - робота з управління оборотним капіталом повинна координуватися в рамках певних структурних підрозділів підприємства;
- методичне забезпечення - для правильності розрахунків з управління оборотним капіталом на підприємстві повинні бути єдині методичні рекомендації міжнародного рівня;
- інформаційне та програмно-технічне забезпечення - дані облікової, аналітичної, планової, прогнозової, статистичної та інших систем підприємства, які крім того повинні діяти як єдиний механізм [13].

Політика управління оборотним капіталом повинна забезпечити пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності і ефективністю роботи, що зводиться до вирішення таких двох важливих задач, як забезпечення платоспроможності та прийнятного обсягу, структури і рентабельності активів [4, с.66]. Розробка і реалізація політики управління оборотним капіталом передбачає послідовне виконання таких основних етапів (основних параметрів здійснення аналізу):

- аналіз оборотного капіталу;
- вибір політики формування активів (агресивна , консервативна та компромісна);
- оптимізація структури і обсягу капіталу;
- прискорення оборотності оборотних коштів;
- збільшення рентабельності оборотного капіталу;
- мінімізація втрат оборотного капіталу в операційному циклі.

Загалом для ефективного управління оборотним капіталом необхідно не розглядати його поверхово, а аналізувати кожну його складову. Адже кожен елемент має свої особливості, що обумовлено як економічними значеннями так і виконуваними функціями. А саме:

- запаси, управління якими означає визначення потреби в них, що забезпечує безперебійний процес виробництва і реалізації;
- дебіторську заборгованість, управління якою передбачає: визначення політики надання кредиту та інкасації для різних груп покупців і видів продукції; аналіз і ранжування покупців залежно від обсягів закупівель, історії кредитних відносин і пропонованих умов оплати; контроль розрахунків з дебіторами по відстроченій або простроченій заборгованості і т. д.;
- грошові кошти, управління якими здійснюється шляхом прогнозування грошового потоку [13].

На основі виділення окремих структурних елементів оборотного капіталу можна відобразити теоретичну програму управління оборотним капіталом з акцентуванням на основні проблеми та необхідні заходи для їх вирішення. У таблиці 1 відображені труднощі, з якими стикаються менеджери при управлінні оборотним капіталом, та певні рекомендації, щодо можливого вирішення наявних проблем.

Таблиця 1

Програма управління окремими структурними елементами
оборотного капіталу підприємства [1, с.116]

Область	Основні проблеми	Необхідні заходи
1	2	3
Управління запасами та матеріалами	Надлишковий рівень запасів. Значні витрати на зберігання. Завищена вартість закупівель.	Виявлення та скорочення неліквідних запасів; оптимізація номенклатури товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ), розробка та реалізація заходів по скороченню запасів до оптимального рівня. Розробка та впровадження методики розрахунку оптимального обсягу партії, нормативних значень ТМЦ, управління розподілом запасів. Зниження вартості закупок. Аудит існуючих постачальників, оптимізація групи постачальників, пропонування альтернативних джерел і схем закупок, направлених на зниження цін і покращення інших комерційних умов.
Дебіторська і кредиторська заборгованість	Невигідна відстрочка платежів покупця: вище, ніж середня (краща) по ринку. Невигідна відстрочка платежів постачальникам: нижче, ніж середня (краща) по ринку. Великий обсяг простроченої дебіторської заборгованості, значні обсяги списання заборгованості. Відсутність системи контролю платежів: оплата проводиться раніше строку, рахунки не виставляються вчасно, строки і обсяги дебіторської заборгованості не контролюються.	Аналіз ринку, порівняння ситуації у конкурентів, визначення кращих умов оплати. Розробка та впровадження ефективних методів контролю платежів. Автоматизований облік дебіторської і кредиторської заборгованості, створення форм і механізмів ведення оперативної управлінської звітності. Скорочення простроченої дебіторської заборгованості, зменшення періоду обороту за рахунок альтернативних фінансових інструментів (факторинг, форфейтинг, облік векселів).
Грошові кошти	Надлишкове резервування грошових коштів на рахунках внаслідок: - неточних прогнозів щодо необхідності у фінансуванні; - відсутності (низької ефективності) механізмів концентрації грошових коштів всередині групи компаній;	Визначення оптимальних лімітів залишків грошових коштів на рахунках, розробка методики та механізмів нормування. Підготовка та введення методик (процедур) оперативного планування і контролю руху грошових ресурсів. Розробка та впровадження сучасних інструментів централізованого управління грошовими ресурсами, ведення переговорів з банками.

1	2	3
	- низької прозорості системи управління рухом грошових коштів. Неефективне використання вільних грошових ресурсів.	
Організаційні аспекти	Відсутність у фінансових менеджерів можливості суттєво впливати на діяльність функціональних служб у ході оптимізації оборотного капіталу. Відсутність чіткого розподілу обов'язків у рамках системи управління оборотним капіталом.	Розробка та впровадження інструментів наскрізного управління оборотним капіталом і грошовими коштами: - формування оптимальної організаційної структури, з чітким розподілом обов'язків та відповідальності; - створення системи управління звітністю, моніторингу ефективності операцій управління запасами, дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Як правило, оптимізація оборотного капіталу знаходиться в компетенції фінансової служби, загалом бухгалтерії. Однак така служба, у більшості випадків, стикається з неусвідомленням та супротивом зі сторони підрозділів, які впливають на складові оборотного капіталу (відділ продаж, служба закупівель та логістики, виробничі відділи, ІТ-служби). Виникає протиріччя: з однієї сторони, фінансова служба відповідальна за оборотний капітал, рівень ліквідності компанії та джерел фінансування, а з іншої — позбавлена можливості серйозно впливати на структури, що розпоряджаються окремими складовими цього самого капіталу.

Нажаль, не існує ні якогось підходу, ні конкретної моделі для вирішення даного парадоксу. На кожному окремому підприємстві дане питання має вирішуватися зважаючи на ряд характеристик: розмір підприємства, його фінансові можливості, наявність кваліфікованого спеціаліста. На великих підприємствах є сенс створити спеціальну службу з такими функціями, а на малих та середніх — покласти всі ці обов'язки на одну із існуючих структур або навіть окремого працівника-спеціаліста. При відсутності можливості або бажання створення відповідної структури, є сенс користуватися послугами фінансового менеджменту із зовнішніх джерел (послуги менеджерів та аудиторів). Таким чином, управління оборотним капіталом може прийняти на себе особисто фінансовий директор, казначейство, фінансовий відділ, зовнішня структура, головне щоб

даний механізм діяв злагоджено та ефективно. В зарубіжній практиці управління капіталом займає близько 60% менеджерського часу, оскільки сама частка оборотного капіталу за статистичними даними складає від 58% до 75% всіх активів підприємств різних форм власності [14]. Також за рубежом в теорії оборотного капіталу, окрім класичних методів та підходів до управління оборотним капіталом, існує модель Уілсона або як ще її називають – модель оптимального розміру замовлення. Дана модель полягає у мінімізації поточних витрат, тобто у розрахунку оптимального розміру партії постачання запасів. Модель Уілсона, одна з небагатьох моделей, яка реально може бути пристосована до практики вітчизняного підприємництва. Але як і більшість моделей вона вимагає постійних величин, щоб працювати. Вона пристосована тільки для товарів, які мають достатню і постійну статистику, попит на які стабільний. Тобто товари постійного попиту.

Висновки і перспективи подальших розробок. Управління оборотним капіталом є важливим аспектом забезпечення ефективної та стабільної діяльності підприємств. Оскільки від правильності визначення потреби в оборотному капіталі, ефективності його використання залежить виконання запланованих показників динаміки виробництва, реалізації продукції, рентабельності, стійкості фінансового стану підприємства, його ліквідність, кредитоспроможність та інвестиційна привабливість.

Головна мета управління оборотним капіталом підприємства - максимізувати прибуток на вкладений капітал для досягнення необхідного рівня ліквідності і платоспроможності.

Для забезпечення стабільної роботи підприємств, особливо в час кризи та фінансової нестабільності, необхідно не лише ретельно аналізувати кожен елемент оборотного капіталу, важливим є також опиратися на праці науковців, які вже висвітлили деякі існуючі проблеми з управління оборотним капіталом, а також вказали на можливі шляхи їх вирішення. Не варто забувати і про необхідність впровадження організаційних аспектів, які забезпечують сам процес аналізу оборотного капіталу та доведення його результатів до відповідних підрозділів.

Наслідком ефективного управління оборотним капіталом мають стати:

- забезпечення безперебійної роботи підприємства;

- зниження обсягів вільних поточних активів, що призведе до зниження витрат на їх фінансування;
- прискорення обороту оборотних активів;
- максимізація прибутку підприємства при збереженні ліквідності [2].

Використання всіх наявних доробок в сфері управління оборотним капіталом надасть можливість не лише стійкого фінансового розвитку підприємств, а й як наслідок стане поштовхом до подолання кризи та стрімкого розвитку економіки.

Література

1. Морозюк Д.І. Сучасні методи управління оборотним капіталом підприємств та оцінка їх ефективності / Інвестиції: практика та досвід – 2005. – № 1. – С. 114-119.
2. Григор'єва Т.Ю. Управління оборотними активами підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/grigoreva-tyu-upravlinnya-oborotnimi-aktivami-pidpriemstva/>
3. Решитова А. А. Проблеми аналізу матеріальних оборотних активів // Молодий учений. — 2016. – №11. – С. 933-935.
4. Теницька, Н.Б. Система управління оборотним капіталом підприємства / Н.Б. Теницька, О.М. М'яло, Є.Л. Аніпір // Ефективна економіка: електр. наук. вид. – Дніпропетровськ: ДАЕУ, 2013. – №10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
5. Розенберг Д.И. Коментарии к "Капиталу" К. Маркса / Д. И. Розенберг – М.: Экономика, 1984 – 720 с.
6. Поддєрьогін А. М., Буряк Л. Д., Нам Г. Г. та ін. Фінанси підприємств: підручник / Керівник авт.кол. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін. – 3-є вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.
7. Білик М. Д. Фінансові проблеми державних підприємств // Фінанси України. – 2004. – №6. – С. 70-82.
8. Арутюнов Ю.А. Финансовый менеджмент / Ю.А. Арутюнов. – М.: КНОРУС, 2007. – 312 с.
9. Зелгавилс И.В. Финансы предприятий / И.В. Зелгавилс. – М.: ООО“ВИТ + РЭМ”, 2002. – 352 с.
10. Крейнина М. Н. Финансовый менеджмент : учеб. пособие /

М. Н. Крейнина. – М.: Дело и сервис, 2008.– 308 с.

11. Боди Зви, Мертон Роберт К. Финансы: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 592 с.

12. Бинарные опционы и Форекс! Портал о финансах! [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pamm-trade.com>

13. Модель оптимального размера заказа (модель Уилсона) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sbs7.ru/model-optimalnogo-razmera-zakaza-model-uilsona/>

14. Наукове товариство Івана Кушніра: економіка і право [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nauka.kushnir.mk.ua>

1. Morozyuk D.I. Suchasni metody upravlinnya oborotnym kapitalom pidpryyemstv ta otsinka yikh efektyvnosti / Investytsiyi: praktyka ta dosvid – 2005. – # 1. – S. 114-119.

2. Hryhor"yeva T.Yu. Upravlinnya oborotnymy aktyvamy pidpryyemstva [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/grigoreva-tyu-upravlinnya-oborotnimi-aktivami-pidpriemstva/>

3. Reshytova A. A. Problemy analizu material'nykh oborotnykh aktyviv // Molodyy uchenyy. — 2016. – #11. – S. 933-935.

4. Tenyts'ka, N.B. Systema upravlinnya oborotnym kapitalom pidpryyemstva / N.B. Tenyts'ka, O.M. Myalo, Ye.L. Anipir // Efektyvna ekonomika: elektr. nauk. vyd. – Dnipropetrovs'k: DAEU, 2013. – #10. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu do zhurnalu: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

5. Rozenberh D.Y. Komentaryy k "Kapytalu" K. Marksa / D. Y. Rozenberh – М.: Экономыка, 1984 – 720 с.

6. Poddyer'ohin A. M., Buryak L. D., Nam H. H. ta in. Finansy pidpryyemstv: pidruchnyk / Kerivnyk avt.kol. i nauk. red. A. M. Poddyer'ohin. – 3-ye vyd., pererob. ta dop. – K.: KNEU, 2000. – 460 с.

7. Bilyk M. D. Finansovi problemy derzhavnykh pidpryyemstv // Finansy Ukrayiny. – 2004. – #6. – S. 70-82.

8. Arutyunov Yu.A. Fynansovyы menedzhment / Yu.A. Arutyunov. – М.: KNORUS, 2007. – 312 с.

9. Zelhavyls Y.V. Fynansы predpryyatyy / Y.V. Zelhavyls. – М.: ООО“VYT + RЭM”, 2002. – 352 с.

10. Kreynyna M. N. Fynansovyы menedzhment : ucheb. posobyе /

М. Н. Kreynyna. – М.: Delo y servys, 2008.– 308 s.

11. Body Zvy, Merton Robert K. Fynansy: Per. s anhl. – М.: Yzdatel'skyy dom «Vyl'yams», 2003. – 592 s.

12. Выварные optsyоны y Foreks! Portal o fynansakh! [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://pamm-trade.com>

13. Model' optymal'noho razmera zakaza (model' Uylsona) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sbs7.ru/model-optimalnogo-razmera-zakaza-model-uilsona/>

14. Naukove tovarystvo Ivana Kushnira: ekonomika i pravo [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nauka.kushnir.mk.ua>

Рецензент: Гончаренко О.М., д.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету

31.10.2016

УДК 658.589:061

Бойко Ольга

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті розглянуті теоретичні та методичні питання забезпечення умов модернізації підприємств промисловості. Удосконалено визначення понять «модернізація підприємства», «техніко-технологічна модернізація», «потенціал модернізації підприємства». Досліджено економічні та організаційні умови модернізації підприємств промисловості, проаналізовано проблеми їх модернізації. Запропоновано вдосконалення діагностики техніко-технологічного стану підприємства. Обґрунтовано методичний підхід до оцінки потенціалу модернізації підприємства.

Ключові слова: модернізація підприємства, умови модернізації підприємства, фактори модернізації, потенціал модернізації, фінансування модернізації.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье рассмотрены теоретические и методические вопросы обеспечения условий модернизации предприятий. Усовершенствованы определения понятий «модернизация предприятия», «технико-технологическая модернизация», «потенциал модернизации предприятия».

Исследованы экономические и организационные условия модернизации предприятий промышленности, проведен анализ проблем их модернизации. Предложено усовершенствование диагностики технико-технологического состояния предприятия. Обоснован методический подход к оценке потенциала модернизации предприятия.

Ключевые слова: модернизация предприятия, условия модернизации предприятия, факторы модернизации, потенциал модернизации, финансирование модернизации.

Boiko Olga

PROVIDING CONDITIONS MODERNIZATION OF ENTERPRISES INDUSTRY

The article describes the theoretical, methodological and practical issues of providing conditions for the modernization of oil and fat industry enterprises. The following concepts were improved: "modernization of enterprise", "technical and technological modernization," "potential of enterprise modernization."

The interdependence of economic development and modernization of enterprises was investigated, analyzes the problems of modernization was conducted. Diagnostics of technical and technological state of the enterprise was improved. Substantiated methodical approach to the evaluation of the company's modernization potential.

Keywords: modernization of enterprise, conditions of modernization, modernization factors, potential of modernization, financing of modernization.

Постановка проблеми. Перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку вимагає оновлення підприємств, яке стає можливим завдяки проведенню комплексу техніко-технологічних та організаційно-управлінських модернізаційних змін. Однак у реальній дійсності такі процеси зводяться, що пов'язане з несприятливим для цього середовищем. За цих обставин особливого значення для оновлення підприємств набуває забезпечення умов їх модернізації. Зважаючи на вищевикладене, надзвичайно актуальним є вдосконалення існуючих на підприємствах та створення нових ефективних умов модернізації.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питання модернізаційного розвитку економічних систем активно розглядаються у сучасних наукових дослідженнях. Цій проблематиці присвячені наукові розробки українських учених, найвагомішими серед яких є напрацювання К.О. Бужимської, Н.В. Валінкевич, В.М. Геєця, С.М. Ілляшенка, М.Т. Пашути, Й.М. Петровича, В.П. Семиноженка, Л.І. Федулової та ін. У працях зазначених авторів здебільшого досліджується сутність та місце модернізації в системі інноваційного розвитку економіки, причини модернізаційних перетворень економіки, проблеми модернізації управління підприємствами. При цьому питання техніко-технологічної, організаційної модернізації підприємств розроблені поки що недостатньо. Не здійснені уточнення у понятійно-термінологічному апараті теорії модернізації, внаслідок чого існують різночитання щодо поняття модернізації підприємства як сучасної економічної категорії, не вирішені існуючі методичні проблеми забезпечення модернізаційного розвитку підприємств.

Актуальність окреслених питань, невирішеність проблем щодо забезпечення ефективного модернізаційного розвитку підприємств визначили мету, завдання і логіку дослідження.

Метою дослідження є розвиток теоретичних і методичних положень щодо забезпечення ефективних умов модернізації підприємств промисловості, спрямованих на впровадження техніко-технологічних та організаційних змін, які сприятимуть підвищенню ефективності виробництва та їх конкурентоспроможності.

Для досягнення мети дослідження в роботі поставлено наступні завдання: уточнити сутність категорії «модернізація

підприємства», дослідити умови модернізації підприємств, що сформовані у внутрішньому середовищі підприємств та визначити такі, що є недостатньо ефективними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз та узагальнення існуючих наукових підходів до визначення сутності категорії «модернізація підприємства» дозволив запропонувати її тлумачення, яке на відміну від загальновідомого, характеризує зміни у техніці, технології, організації виробництва, праці та управлінні, що породжуються конкретною потребою в оновленні і слугують задоволенню цієї потреби, що забезпечують перехід підприємства на вищий технологічний уклад. Це дозволило сформулювати визначення модернізації підприємства як процесу комплексного перетворення діючої моделі виробництва шляхом технічного та технологічного її удосконалення з одночасним удосконаленням організаційно-управлінської системи підприємства з ціллю підвищення технологічної укладності та його конкурентоспроможності та виокремити види модернізації на підприємстві: технічну, техніко-технологічну, організаційну та управлінську модернізації.

Техніко-технологічна модернізація уявляє собою перетворення виробничої системи підприємства, що охоплює технологічний процес виробництва і його технічний комплекс з ціллю підвищення якісних характеристик продукції, зниження витрат і яке забезпечує перехід підприємства на більш високий технологічний уклад.

Забезпечення модернізації підприємства слід, на наш погляд, розглядати як сукупність інституціональних, організаційних та економічних умов, що формують сприятливий модернізаційний клімат на підприємстві. У процесі дослідження з'ясовано, що умови модернізації – це середовище, у якому виникає і здійснюється модернізаційний процес (рис.1).

Дослідження стану українських олійно-добувних підприємств показало, що питома вага обладнання зі строком експлуатації більше 20 років становить 70-80 %. У 2014 р. 31,6 % підприємств мали значний і дуже значний знос основних засобів. При цьому модернізаційні процеси на більшості з них не відбуваються. Застосування застарілої техніки та технологій обумовлюють невисокий рівень виходу олії, значні витрати на виробництво продукції, що є причиною низької ефективності їх діяльності.

Проведена діагностика техніко-технологічного рівня олійно-добувних підприємств довела потребу у їх негайній техніко-технологічній модернізації.

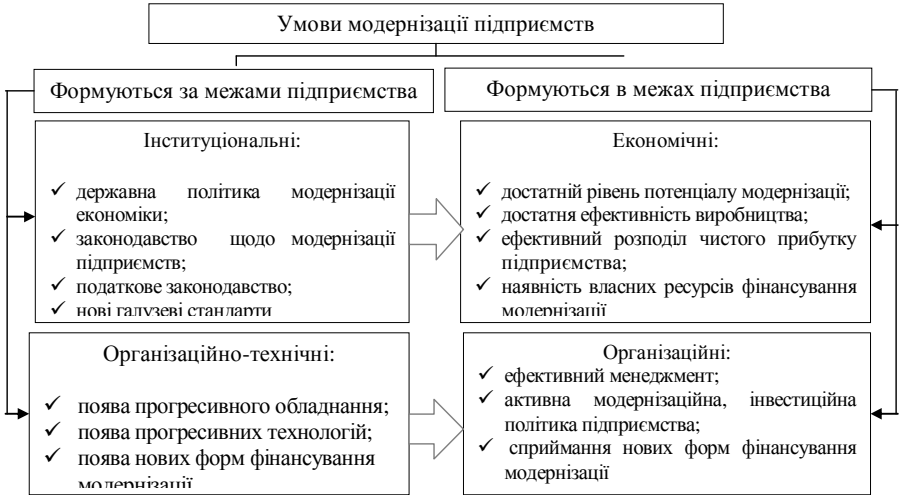

Рис. 1. Класифікація умов модернізації підприємства (розроблено автором)

Дослідження показало, що процес модернізації промислових підприємств в Україні спирається на законодавчу базу, яка за кількістю і якістю нормативно-правових актів поступається подібним системам у розвинутих країнах світу і потребує подальшого удосконалення.

Розглянуті теоретичні аспекти модернізаційних перетворень дозволили сформуванню концептуальну схему процесу модернізації підприємства (рис.2).

З рис.2 видно, що основними елементами процесу модернізації підприємства є визначення цілі модернізації підприємства, оцінки його потенціалу, визначення виду модернізації та її планування. Базовою умовою модернізації підприємств є її потенціал, оцінка якого дає змогу визначити спроможність до модернізаційних перетворень. Аналіз довів необхідність розглядати його як поліструктурну систему, що обумовлена сукупністю пов'язаних між собою ресурсів

підприємства, і дозволив сформулювати власне визначення потенціалу модернізації, яке стало підставою для з'ясування його складових. На нашу думку, потенціал модернізації – це сукупність пов'язаних між собою ресурсів, максимально ефективного використання яких може забезпечити всебічне перетворення підприємства.

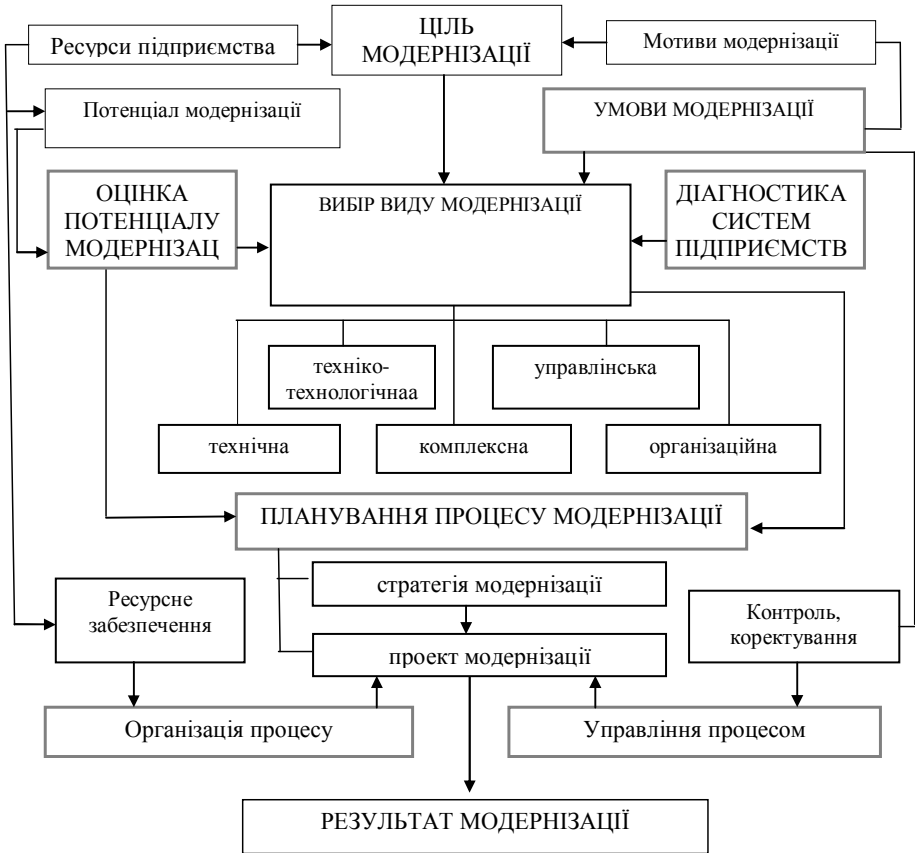

Рис. 2. Концептуальна схема процесу модернізації підприємства (розроблено автором)

Дослідження процесу оцінки потенціалу модернізації підприємства довело відсутність в економічній теорії і практиці завершених її методик. Пошук методу оцінки потенціалу модернізації

підприємств показав переваги інтегральної оцінки і необхідність визначення його складових. В результаті проведеного дослідження складовими потенціалу модернізації підприємств промисловості визначені фінансова, техніко-технологічна, організаційно-управлінська та кадрова.

Згідно з визначеним змістом та складом потенціалу модернізації підприємства обґрунтовано процедуру його оцінки, в межах якої запропоновано систему часткових показників потенціалу модернізації підприємств, що дає можливість побудувати деревовидну ієрархію його показників, у якій відповідне місце займають інтегральні коефіцієнти складових та комплексний коефіцієнт потенціалу модернізації підприємства (Кпм):

$$K_{pm} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n K_{ps_i}} \quad (1)$$

де K_{ps_i} – інтегральний коефіцієнт i -ї складової потенціалу модернізації;

i – складова потенціалу модернізації підприємства ($i = 1, 2, \dots, n$).

Для перетворення числового значення комплексного коефіцієнта потенціалу модернізації у статус рівня потенціалу, на нашу думку, може бути запропонована шкала критеріїв, що обґрунтована за допомогою функції бажаності Харрінгтона (табл.1).

Таблиця 1

Шкала оцінки рівня потенціалу модернізації підприємства (адаптовано автором з [1, с. 36])

Рівень потенціалу	Критерій оцінки
Дуже високий	1,00 – 0,80
Високий	0,80 – 0,63
Середній	0,63 – 0,37
Низький	0,37 – 0,20
Дуже низький	менше 0,20

З табл. 1 видно, що потенціал модернізації підприємства слід вважати високим, якщо його оцінка перевищує 0,63. Якщо ж така оцінка є меншою за 0,37, то потенціал модернізації підприємства слід вважати низьким, у тому числі дуже низьким – при оцінці менше ніж 0,20.

Однією з умов успішного розвитку підприємств у сучасному світі є стратегічне планування модернізації. Для об'єктивного оцінювання необхідності у стратегічному горизонті модернізації підприємства має здійснюватися діагностика його систем. Для здійснення діагностики техніко-технологічного стану підприємства можливо, на наш погляд, запропонувати відповідні критерії оцінки стану основних засобів (табл.2).

Таблиця 2

Критерії оцінки стану основних засобів (розроблено автором)

Напрямок діагностики	Критерій	Значення критерію	Оцінка стану основних засобів	
Діагностика зносу основних засобів	Рівень зносу основних засобів ($k_{зос}$)	$0 \leq k_{зос} < 0,3$	тип зносу основних засобів	нормальний
		$0,3 \leq k_{зос} < 0,5$		помірний
		$0,5 \leq k_{зос} \leq 0,7$		значний
		$k_{зос} > 0,7$		дуже значний
Діагностика оновлення основних засобів	Рівень оновлення основних засобів (k_o)	$k_o \geq 1,0$	зміст оновлення виробничої бази	суттєве оновлення
		$0,5 \leq k_o < 1,0$		підтримка на досягнутому рівні
		$0 < k_o < 0,5$		втрачання
Діагностика використання технологій та пов'язаних з ними основних засобів	Строк використання технологій (Твик), років	Твик < 5	терміновість потреби модернізації	у довгостроковій перспективі
		$5 \leq \text{Твик} < 10$		у середньостроковій перспективі
		Твик ≥ 10		негайна

У процесі дослідження з'ясовано, що стратегія модернізації підприємства стає реальним відображенням очікуваного процесу модернізаційного розвитку лише за умови оцінки потенціалу модернізації. При цьому вибір типу стратегії модернізації обумовлює рівень потенціалу її складових.

Визначальною економічною умовою модернізації є її фінансове забезпечення. Аналіз показав недостатність у підприємств власних ресурсів для модернізаційного розвитку і проблематичність залучення зовнішніх джерел. Для вирішення проблеми фінансового

забезпечення модернізації підприємствам запропоновано діяти за принципом балансу конкуренції і консолідації бізнесу та створювати за технологією краудфандингу об'єднання підприємств, у межах яких формувати колективний фонд фінансування модернізаційного розвитку.

В якості організаційної структури, що сприятиме її вирішенню, запропоновано Центр модернізаційного розвитку, місією якого є узагальнення колективного інтересу щодо модернізаційного розвитку підприємств певної галузі та формування ідей і реалізація проектів модернізації підприємств-членів об'єднання. Фонд модернізаційного розвитку має сформуватися за рахунок обов'язкових та добровільних внесків підприємств-членів об'єднання. В якості критерію визначення черговості отримання підприємствами коштів з фонду модернізаційного розвитку ми пропонуємо суму рангів питомої ваги накопиченої суми внесків у фонді модернізаційного розвитку та строку окупності інвестицій у проект модернізації.

Висновки. Дослідження концептуальних положень теорії модернізації, понятійно-термінологічного апарату дозволило удосконалити сутність модернізації підприємства і розглядати її як процес комплексного перетворення діючої моделі виробництва шляхом технічного та технологічного її удосконалення з одночасним удосконаленням організаційно-управлінської системи підприємства та обґрунтувати похідні від неї визначення технічної, техніко-технологічної, організаційної та управлінської модернізації.

Умовами модернізації слід вважати середовище, у якому виникає і здійснюється модернізаційний процес. Дослідження умов модернізації олійнодобувних підприємств показало, що проблемними серед них є її фінансове забезпечення, недостатній потенціал модернізації та неспроможність його оцінювання, неефективна організація виробництва, особливо на середніх і малих підприємствах..

Потенціал модернізації підприємства як сукупність пов'язаних між собою ресурсів, максимально ефективного використання яких може забезпечити всебічне перетворення підприємства, дозволяє розрахувати обґрунтована система часткових показників потенціалу модернізації у розрізі його складових та їх критеріальні значення. Запропонований методичний підхід до оцінювання потенціалу модернізації підприємств надає змогу розрахувати рівень

модернізаційної активності підприємств і визначати їх спроможність до модернізаційних змін.

Дослідження фінансового забезпечення модернізації підприємств показало наявність у цьому процесі гальм модернізаційного розвитку. Для їх часткового усунення доцільним є впровадження в процес організації фінансового забезпечення модернізації принципу балансу конкуренції та консолідації бізнесу та технології краудфандингу, що передбачає об'єднання підприємств та формування колективного фонду фінансування модернізаційного розвитку і Центру модернізаційного розвитку підприємств.

Дослідження показало відсутність загальноприйнятого методичного підходу до стратегічного планування модернізації підприємств, що впливає на його якість та ефективність і викликає скептицизм до стратегій модернізації. Визначення пріоритетних напрямків стратегічного розвитку підприємств на модернізаційних засадах має базуватися на економічній діагностиці систем підприємства, і перш за все, техніко-технологічного стану. Обґрунтовані напрямки та критерії такої діагностики дають можливість визначення стану основних засобів, змісту і терміновості їх оновлення та пов'язаних з ними технологій.

Література

1. Адлер Ю.П. Планирование эксперимента при поиске оптимальных решений / Ю.П. Адлер, Е.В. Маркова, Ю.В. Грановский. – М.: Наука, 1976. – 280 с.
2. Бойко О. С. Теоретико-методичні підходи до оцінки потенціалу модернізації як основи стратегії модернізації підприємства // О.С. Бойко, Л.М. Гейко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 3. – Т. 3 (212). – С. 195-199
3. Бужимська К.О. Модернізація підприємства та його розвиток: порівняльний аспект [Електронний ресурс] / К.О. Бужимська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIO_2009/Economics/56162.doc.htm
4. Валінкевич Н.В. Організаційно-економічна модернізація підприємств харчової промисловості в умовах інноваційної економіки: проблеми теорії та практики: монографія / Н.В.Валінкевич. – Житомир: ЖДТУ, 2014. – 439 с.

5. Геєць В.М. Модернізація в системі «Суспільство – держава – економіка». Частина 1 / В.М.Геєць // Журнал європейської економіки. – 2014. – Т. 13, № 2. – С.111-124

6. Тарасюк Г.М. Модернізація підприємств харчової промисловості як умова підвищення їх конкурентоспроможності / Управління підприємствами в умовах трансформації економіки: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. Тарасюк Г.М. – Житомир, ЖДТУ, 2014. – С. 329-339

7. Федулова Л.І. Технологічна модернізація промисловості України / Л.І. Федулова. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2008 – 472 с.

1. Adler Yu.P. Planirovanie eksperimenta pri poiske optimalnyih resheniy / Yu.P. Adler, E.V. Markova, Yu.V. Granovskiy. – М.: Nauka, 1976. – 280 s.

2. Boyko O. S. Teoretiko-metodichni pldhodi do otslnki potentslalu modernlzatsIYi yak osnovi strategIYi modernlzatsIYi pldpriEmstva // O.S. Boyko, L.M. Geyko // VIsnik Hmel'nitskogo natsionalnogo unIversitetu. – 2014. – # 3. – Т. 3 (212). – S. 195-199

3. Buzhimska K.O. ModernlzatsIya pldpriEmstva ta yogo rozvitok: porIvnyalniy aspekt [Elektronniy resurs] / K.O. Buzhimska. – Rezhim dostupu:

http://www.rusnauka.com/33_NIO_2009/Economics/56162.doc.htm

4. ValInkevich N.V. OrganlzatsIyno-ekonomIchna modernlzatsIya pldpriEmstv harchovoYi promislovostI v umovah InnovatsIynoYi ekonomIki: problemi teorIYi ta praktiki: monografIya / N.V.ValInkevich. – Zhitomir: ZhDTU, 2014. – 439 s.

5. GeEts V.M. ModernlzatsIya v sistemI «SusplIstvo – derzhava – ekonomIka». Chastina 1 / V.M. GeEts // Zhurnal EvropeyskoYi ekonomIki. – 2014. – Т. 13, # 2. – S.111-124

6. Tarasyuk G.M. ModernlzatsIya pldpriEmstv harchovoYi promislovostI yak umova pldvischennya Yih konkurentospromozhnostI / Upravlnnnya pldpriEmstvami v umovah transformatsIYi ekonomIki: kolektivna monografIya / za red. d.e.n., prof. Tarasyuk G.M. – Zhitomir, ZhDTU, 2014. – S. 329-339

7. Fedulova L.I. TehnologIchna modernlzatsIya promislovostI UkraYini / L.I. Fedulova. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2008 – 472 с.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

08.11.2016

УДК 35.073.52:351.71.(477)+65.0151“2016”

Вечтомова Ірина, Кіртока Руслан

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті шляхи удосконалення адміністрування податків в сучасних умовах. Визначено основні напрямки підвищення ефективності адміністрування податків в сучасних умовах, проаналізовано наявні тенденції розвитку податкового адміністрування. Документ у сфері оподаткування забезпечить виконання тактичних і стратегічних завдань податкової політики у країні лише за умови професійного і збалансованого адміністрування податків. Розглянуті напрямки розвитку та удосконалення адміністрування податків в Україні в сучасних умовах потребує подальшого дослідження та перегляду низки методологічних підходів, збагачення його концептуальних положень. Подальші напрямки щодо удосконалення адміністрування податків потребує фундаментального перегляду низки методологічних підходів, збагачення його концептуальних положень результатами вітчизняних і західних наукових розробок, адаптованих до національних умов, що були висвітлені у роботі.

Ключові слова: податки, податкова система, адміністрування податків, податкове адміністрування, податкові платежі.

Вечтомова Ирина, Киртока Руслан

ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НАЛОГОВ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены пути совершенствования администрирования налогов в современных условиях. Определены основные направления повышения эффективности администрирования налогов в современных условиях, проанализированы имеющиеся тенденции развития налогового администрирования. Документ в сфере налогообложения обеспечит выполнение тактических и стратегических задач налоговой политики в стране лишь при условии профессионального и сбалансированного администрирования налогов. Рассмотрены направления развития и совершенствования администрирования налогов в Украине в современных условиях требует дальнейшего исследования и анализа ряда методологических подходов, обогащения его концептуальных положений. Дальнейшие направления по совершенствованию администрирования налогов требует фундаментального пересмотра ряда методологических подходов, обогащения его концептуальных положений результатами отечественных и западных научных разработок, адаптированных к национальным условиям, которые были освещены в работе.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, администрирование налогов, налоговое администрирование, налоговые платежи.

Vechtomova Irina, Chirtoca Ruslan

WAYS OF IMPROVING TAX ADMINISTRATION IN UKRAINE

The article discusses ways to improve tax administration in modern conditions. The main directions of improving the efficiency of tax administration in modern conditions, analyzed the existing tax administration development trends. in taxation document will implement tactical and strategic objectives of tax policy in the country only if

professional and balanced tax administration. The directions of development and improvement of the administration of taxes in Ukraine in modern conditions requires further research and analysis of a number of methodological approaches, enrich its conceptual provisions. Further directions for improvement of tax administration requires a fundamental revision of a number of methodological approaches, enrich its conceptual provisions of the results of domestic and foreign scientific research adapted to national circumstances, which have been highlighted in the work.

Keywords: taxes, tax system, tax administration, tax administration, tax payments.

Постановка проблеми. В Україні у процесі запровадження Податкового кодексу України зрозуміло, що документ у сфері оподаткування забезпечить виконання тактичних і стратегічних завдань податкової політики у країні лише за умови професійного і збалансованого адміністрування податків. Постає проблематика наповнення дохідної частини бюджетів різних рівнів, а також враховуючи те, що більше половини таких доходів становлять податкові надходження, саме підвищення ефективності адміністрування податків і відповідна його адаптація до Української реалії стає чи не найголовнішим питанням та його подальшого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику, щодо становлення, розвитку та удосконалення адміністрування податків, розглядали у своїх працях, такі вчені: В. Андрущенко, В. Мельник, Т. Єфименко, Ф. Ярошенко, А. Крисоватий, А. Соколовська та ін. Проблематика реформування податкової системи, формуванню ефективної податкової політики присвячено роботи Ю. Іванова., В. Вишневського, В. Гейця, І. Луніної, П. Мельника, Л. Тарангул, Л. Шаблістої.

Науковцями адміністрування визначається, як процес управління або форма управлінської діяльності. Зміст цього поняття включає в себе методи та механізми, які застосовуються в процесі управління, тобто в сфері оподаткування, для досягнення поставлених цілей. При цьому визначення та використання необхідних і найбільш

об'єктивних механізмів та методів, на думку відомого американського професора Глена Райта, має бути функцією цього управління. [1, с.39]

Згідно з баченням відомого вітчизняного вченого А.Селіванова, адміністрування податків є “правовідносини, які складаються у сфері здійснення уповноваженими державними органами заходів з погашення податкового боргу і передбачають застосування методів владно-примусового характеру до платників податків” [2, с.35].

Мета статті. Проведені дослідження ставили за мету визначити шляхи удосконалення адміністрування податків.

Однією з головних цілей цієї статті є розкриття поняття та сутності адміністрування податків, висвітлення основних аспектів адміністрування прямих податків, виявлення проблем та шляхів їх подолання, також розробка рекомендації щодо вдосконалення процедури адміністрування податків у сучасних умовах розвитку України.

Поставлені завдання, щодо написання даної статті:

- висвітлити наукові основи та дослідження в адмініструванні податків;
- розкрити нормативно-правове забезпечення адміністрування податків в Україні;
- надати інформацію, щодо удосконалення адміністрування податків в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкове адміністрування як регламентована законами й іншими нормативно-правовими актами управлінська діяльність, що здійснюється податковими та іншими контролюючими органами, передбачає розв'язання таких основних завдань:

- забезпечення платникам податків зручних умов для виконання їхніх обов'язків щодо розрахунку, декларування та сплати податків і зборів;

- контроль із боку держави виконання платниками своїх обов'язків щодо розрахунку, декларування та сплати податків і зборів, забезпечення їх повного виконання всіма платниками;

- забезпечення захисту законних прав та інтересів платників податків від протиправного втручання з боку органів державної влади;

- вжиття державою заходів примусу щодо платників, які не

виконують свої обов'язки.

З урахуванням розв'язання цих завдань повинна будуватися система адміністрування податків. При цьому виконання одних завдань покладається на органи державної влади, інших – на платників податків.

Слід висвітлити, те що до функцій органів державної влади, закріплених нормами Податкового кодексу, при проведенні адміністрування податків належать:

- надання послуг платникам податків у ході виконання ними своїх обов'язків з розрахунку, декларування та сплати податків і зборів;

- здійснення контролю з виконання платниками податкового законодавства;

- вирішення спорів, що виникають при застосуванні податкового законодавства;

- забезпечення відповідальності за порушення податкового законодавства як платників податків, так і органів державної виконавчої влади;

- здійснення примусового стягнення податків, не сплачених у встановлені терміни, та вжиття заходів, спрямованих на поновлення платоспроможності платників податків [3, с.127].

Всі функції, що покладені на органи державної влади щодо адміністрування податкових платежів в Україні відповідають міжнародній практиці податкового адміністрування. Однією з відмінностей, тобто основна відмінність полягає в якості забезпечення належних умов і значному спрощенні необхідних процедур під час виконання податкового обов'язку платниками (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності податкового адміністрування у державах світу і в Україні

Напрямок	Міжнародна практика	Практика України
1	2	3
Забезпечення платникам податків зручних умов для виконання їхніх обов'язків щодо розрахунку, декларування та	Максимальне спрощення форми податкової декларації, де зазначаються лише показники, що мають значення для визначення суми податку, який підлягає сплаті (середньостатистична європейська податкова декларація для фізичних осіб включає 4-10 рядків, для корпорацій -15-30)	Включення до форми податкової звітності максимальної кількості даних, що дають змогу вести контроль. Як результат, форма декларації передбачає 32 рядки та 17 додатків різного обсягу окрім фінансової звітності, що подається в декларацією

1	2	3
сплати податків і зборів	звітності в електронному вигляді, в основному з використанням віддаленого доступу (наприклад, мережі інтернет). Причому декларація вважається неподаною Надання платникам податків актуальної та об'єктивної інформації з питань застосування податкового законодавства Зведення до мінімуму додаткових процедур, які мають виконуватися платниками при виконанні своїх обов'язків	Процес прийняття податкової звітності спрямований на забезпечення зручності адміністратора податків і на сьогодні майже на працює дистанційно через незалежну технічну готовність адміністратора і платника Надання платникам податків актуальної та об'єктивної інформації з питань застосування податкового законодавства (трактування норм податкового законодавства з урахуванням необхідності виконання плану надходжень) Зведення до мінімуму додаткових процедур, які мають виконуватись адміністратором податків
Контроль з боку держави виконання платниками податків своїх обов'язків щодо розрахунку, декларування та сплати податків і зборів	Основний принцип: мінімізація витрат часу на складання податкової звітності та її подання до контролюючих органів Зведення до мінімуму переліку документів, що мають подаватися платником податків при реєстрації Надання контролюючим органам повноважень зі збирання повної інформації щодо діяльності Налагодження на належному рівні інформаційного обміну між органами державної влади: інформація, подана платником до одного органу державної влади, не повинна подаватися ним повторно іншому органу державної влади. Питання отримання такої інформації вирішується за рахунок інформаційного обміну між органами державної влади Надання контролюючим органам повної інформації щодо стану виконання платниками податків їхніх обов'язків із розрахунку, декларування і сплати податків	Основний принцип: забезпечення адміністратору можливості виконати план надходжень до державного бюджету Перелік документів при реєстрації платника податків має бути достатнім для здійснення контролю Надання контролюючим органам повноважень зі збирання повної інформації щодо діяльності На сьогодні обмін інформацією між органами державної влади є обмеженим, що посилює адміністративне навантаження на платника Надання контролюючим органам повної інформації щодо стану виконання платниками податків їхніх обов'язків із розрахунку, декларування і сплати податків
Забезпечення захисту законних прав та інтересів платників податків вив	Застосування ризик-орієнтованого підходу при обранні об'єктів перевірок. Для перевірок мають відбиратися платники, щодо яких існує найбільше підстав припускати наявність фактів ухилення від сплати податків Основний принцип: платники податків, що сумлінно виконують свої обов'язки,	Застосування ризик-орієнтованого підходу при обранні об'єктів перевірок передбачено нормативною базою Основний принцип: платники податків, що сумлінно виконують свої обов'язки, піддаються найбільшій кількості перевірок та

Продовж. табл. 1

1	2	3
протиправного втручання з боку органів державної влади	мають піддаватися найменшій кількості перевірок та адміністративних процедур. Візити до компаній і перевірки замінено на перехресні перевірки звітів компаній Урахування законних прав та інтересів платників податків на всіх етапах адміністрування.	адміністративних процедур Урахування законних прав та інтересів платників податків за умови, що платник готовий їх відстоювати.
Вжиття державою заходів примусу щодо платників податків, які не виконують свої обов'язки	Відшкодування платникам матеріальної шкоди, завданої неправомірними діями органів державної влади Заходи примусу й покарання, які вживає держава до платників податків, покликані забезпечити дотримання принципу рівності всіх перед законом. Порушення податкового законодавства має негативні наслідки	Відшкодування платникам матеріальної шкоди, завданої неправомірними діями органів державної влади фактично не відбувається, хоча механізм передбачено Податковим кодексом Порушення податкового законодавства не завжди має негативні наслідки у вигляді відповідальності та примусових заходів

В таблиці 1, наведені напрями адміністрування податків та інструменти його реалізації в Україні та інших державах світу згідно із законодавством є ідентичними, однак практична реалізація й цілі принципово різняться. Міжнародна практика адміністрування спрямована на сприяння добровільній сплаті податків і створення максимально зручних умов для виконання платниками своїх обов'язків. Лише за умови неналежного їх виконання вживаються заходи покарання і примусу, при цьому адміністратор сам неухильно дотримується норм і процедур податкового законодавства. Українська ж практика адміністрування юридично спрямована на забезпечення добровільної сплати податків і створення зручних умов платникам, фактично ж превалує контрольна функція та створення зручних умов для роботи адміністратора податків, причому саме податкові органи доволі часто дають приклад можливості безкарного порушення податкового законодавства.

Наприклад, в Україні акцент на перевірки робиться на те, що платник податків окрім податкової звітності, яка містить в собі велику кількість додатків, подає адміністратору ще й фінансову звітність підприємства. Як наслідок, результативність контрольних заходів у нашій державі є значно нижчою, ніж у розвинених країнах. На той час, коли у Данії, де запроваджено достатньо виважену систему

податкових перевірок, рівень виконання податкового законодавства – один із найвищих у світі, зокрема, з питань сплати ПДВ він перевищує 95 %.

Робота українських податкових органів з проведення контролю істотно впливає на умови ведення бізнесу в Україні. Часті перевірки, необгрунтовані вимоги до платників податків відволікають від виконання господарських функцій, створюють атмосферу невизначеності й непевності. Найгірше, якщо об'єктом таких перевірок стають сумлінні платники, тоді як несумлінні продовжують отримувати конкурентні переваги через несплату податків.

Вплив податкових перевірок на поведінку платників залежить як від організації їх проведення, так і від упровадження заходів щодо їх реалізації. Податкова служба повинна мати детально розроблену й виважену програму проведення таких перевірок із метою виявлення виключно ухилення від оподаткування, а також заниження суми сплачених податків.

Саме удосконалення моделі податкового контролю сприятиме створенню рівних конкурентних умов для всіх учасників економічних відносин. Головною ж метою вдосконалення податкового контролю є забезпечення виконання вимог податкового законодавства усіма учасниками податкових відносин, виявлення фактів його порушень та їх усунення

Дотримання вимог податкового законодавства не може бути досягнуто лише внаслідок застосування примусових заходів. Як свідчить практика, коли більшість суб'єктів ухиляються від виконання своїх законодавчо визначених обов'язків – жодна каральна система не може з цим упоратися. Тому основними завданнями є сприяння добровільній сплаті податків і вжиття попереджувальних заходів щодо уникнення оподаткування.

Держава у процесі реформування податкової системи намагається створити умови, за яких платник податків сам усвідомлював би необхідність їх сплати. Лише тоді можна застосовувати конкретні механізми співпраці, які будуть частиною загальної системи адміністрування податків і сприятимуть їх добровільній сплаті [4, с.31].

З 1 січня 2015 року, всі без винятку податкові накладні повинні видаватися контрагентам в електронному вигляді і реєструватися в

Єдиному реєстрі податкових накладних. Якщо з реєстрацією ПН в Єдиному реєстрі, все, більш менш, зрозуміло, оскільки українські бухгалтери за кілька останніх років вже встигли набути досвіду в цій нелегкій справі, то необхідність видачі податкової накладної контрагенту в електронному вигляді викликає набагато більше питань [5].

На сьогоднішній день, податкова служба дає можливість користуватися такими програмами:

- електронний сервіс платника податків;
- єдине вікно подання електронної звітності;
- ОПЗ: податкова звітність.

Основними програмними продуктами та сервісами, які активно рекламуються в даному напрямку: 1) Іfin; 2) Арт-Звіт Плюс; 3) Медок; 4) Соната; 5) Бухгалтерія онлайн від Приватбанку [6].

Система електронного адміністрування податку на додану вартість (далі СЕА ПДВ) призначена для безперервного оперативного контролю формування важливою складовою бюджету країни – податку на додану вартість. Головною метою впровадження СЕА ПДВ є запобігання зловживань шляхом незаконного отримання відшкодування ПДВ з бюджету.

Завдяки СЕА ПДВ інформація про обсяги бюджетних ресурсів з ПДВ стає доступною в кожен момент часу (а не після закінчення звітного періоду, коли платники складають декларації). Крім того, СЕА ПДВ дає можливість оперативно регулювати процес формування зобов'язань і податкового кредиту кожного платника таким чином, щоб в цілому по країні сума відшкодування ПДВ не перевищувала суми надходжень цього податку до бюджету.

Система електронного адміністрування ПДВ не вносить кардинальних змін в загальні принципи справляння ПДВ, затверджені Кодексом. Норми Кодексу, що визначають коло платників ПДВ, об'єкт оподаткування, принципи формування податкових зобов'язань та податкового кредиту, залишаються незмінними.

Електронні ПДВ-рахунки – одна з головних складових СЕА ПДВ. Саме за допомогою ПДВ-рахунків здійснюється безперервний і ефективний контроль формування та відшкодування податку на додану вартість.

Створення ПДВ-рахунки не вимагає додаткових дій від власників бізнесу або бухгалтерів – рахунок відкриває Казначейство

на підставі даних УКРІНФОРМ і сповіщає про це платника податків. Відкриття та обслуговування електронних рахунків здійснюється на безоплатній основі, так само, як і надання інформації про рух коштів на них (за відповідним запитом платника податків) без обмеження в кількості запитів і в часі.

Система електронного адміністрування ПДВ вводилася поетапно:

- з 1 лютого по 1 липня 2015 року - в тестовому режимі;
- з 1 липня 2015 року - на постійній основі [7].

Висвітливо і таку новину, щодо оновлення ПП «1С:Звіт» (13.02.2015 р.) змінені алгоритми роботи програми з центральним шлюзом ДФС:

В ПП «1С:Звіт» встановлене «пряме з'єднання» з центральним шлюзом ДФС, транзитний сервер 1С-СЕД виключений з ланцюга обміну документами між користувачем ПП «1С:Звіт» та ДФС. Тепер користувач ПП «1С:Звіт» надсилає документи безпосередньо в ДФС через «пряме з'єднання» (рекомендується) або через «поштове з'єднання», а також отримує документи (квитанції) від ДФС напряму.

Були введені зміни та уточнення, а саме:

1. Для нових користувачів ПП «1С:Звіт» завантаження ліцензії тепер потрібно робити наступним чином:

- закатати останній дистрибутив ПП «1С:Звіт»;
- встановити програму;
- перед внесенням організації оновити програму до останнього оновлення;
- після внесення організації і завантаження програми в вікні «Керування ліцензіями» натиснути кнопку «Завантажити»

для завантаження ліцензії з сервера 1С-СЕД.

2. Для користувачів ПП «1С:Звіт», які раніше користувались сервісом, діє автоматичне завантаження актуальної ліцензії при продовженні супроводу.

3. Наявність ліцензії, її тип а також кінцевий строк дії можна перевірити на сайті.

4. В ПП «1С:Звіт» додана можливість задавати маршрут документа:

- реєстрація-Відправка зареєстрованих контрагенту;
- узгодження з контрагентом-Реєстрація-Відправка

зареєстрованих контрагенту;

- тільки реєстрація.

5. Для коректної роботи ПП «ІС:Звіт» і правильної реєстрації документів (ПН/РК) в єдиному реєстрі потрібно діяти згідно чіткого правила:

- РК до ПН, яка виписана до 1 лютого 2015 р. незалежно від того, з «мінусом» він чи з «плюсом», реєструє Продавець;

- РК до ПН, яка виписана після 1 лютого 2015 р. реєструється Продавцем, якщо він з «плюсом» і реєструється Покупцем, якщо він з «мінусом»;

- виправлення даних в шапці ПН незалежно від дати ПН робить Продавець, причому, вносяться правильні данні в шапку і заповнюється таблична частина сумами з «плюсом» і такими самими сумами з «мінусами», щоб в сумі був нуль;

6. Прямий обмін ПН/РК між контрагентами працює серед користувачів ПП «ІС:Звіт», М.Е.Дос та М.Е.Дос online. Користувачі інших програм для обміну документами можуть:

- використовувати web-сервіс М.Е.Дос online, який підключений до транзитного серверу ПП «ІС:Звіт»;

- робити Запит (J1300103) до єдиного реєстру зі своєї програми, вказавши дату реєстрації документу в реєстрі, та поставивши галку «Отримати файли документів (ПН/РК) з ЄРПН»;

- перейти на використання ПП «ІС:Звіт».

7. Фінансова звітність подається за допомогою форм, що знаходяться в розділі «Єдине вікно» з індексом «S». Такі звіти надходять в центральний шлюз ДФС, а звіди потрапляють і в Статистику і в районну ДФС. Фінансові звіти з індексом «J» шлюзом ДФС не приймаються.

8. Для усунення конфліктів по отриманню квитанцій від ДФС не рекомендується одночасно використовувати на одному комп'ютері ПП «ІС:Звіт» разом з іншими програмами задачі електронної звітності [8].

Висновки. Таким чином, питання щодо напрямів розвитку та удосконалення адміністрування податків в Україні в сучасних умовах потребує подальшого дослідження та перегляду низки методологічних підходів, збагачення його концептуальних положень результатами вітчизняних і західних наукових розробок, адаптованих до українських

умов. Тому подальші напрямки щодо удосконалення адміністрування податків потребує фундаментального перегляду низки методологічних підходів, збагачення його концептуальних положень результатами вітчизняних і західних наукових розробок, адаптованих до національних умов.

Сьогодні у світовій практиці потреба в удосконаленні адміністрування податків досить велика. Тому існує потреба і перспектива подальших досліджень адміністрування податків, так як саме вони становлять значну частину у ланці цілісного та системного функціонування.

Необхідність обміну електронними податковими накладними з 01.01.2015 року поставила в глухий кут багато підприємств. Тепер, потрібно заново аналізувати пропозиції комерційних розробників і робити вибір виходячи зі своїх потреб і фінансових можливостей. Якщо не говорити про реєстрацію ПН в ЄРПН, а говорити тільки про необхідність обміну електронними податковими накладними між контрагентами, то єдиним на сьогоднішній день безкоштовним сервісом є Медок Онлайн, який дозволяє будь-якому охочому взяти або відправити податкову накладну. Є дуже схожі сервіси у Арт-Звіт та Айфін, проте їх обмеження дуже сильно звужують можливість їх використання. Тобто, при наявності великої кількості контрагентів, робота з Арт-Звіт та Айфін, втрачає всякий сенс.

Література

1. Райт Г. Державне управління. [Текст]: навч. посібник / Г. Райт. Пер з англ. В.Івашка, О.Коваленка, С.Соколик. – К.: Основи, 1994. – 191 с.

2. Рудь О.В. Адміністрування податку на прибуток підприємств. [Текст]: навч. підручник / О.В. Рудь. – Т. 133. – Вип. 120. – С. 78-83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Economy/2010_120/120-13.pdf.

3. Стратегія розвитку ДКРС на період до 2015 року: затв. наказом Головного контрольно-ревізійного управління України від 06.03.2009 № 46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/32570>. – Назва з титулу екрану.

4. Кузнецова Ю. А. Повышение качества и эффективности бюджетных услуг. [Текст]: Ю. А. Кузнецова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.anrb.ru/isei/cf2006/d897.htm> .- Назва з титул екрану.

5. Податковий кодекс України № 77-VIII від 28.12.2014 / [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1621-18> (з змінами та доповненнями). – Назва з титул екрану.

6. Всеукраїнська газета для приватних підприємців «Консультант» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kchp.com.ua/novoe/obm-n-podatkovimi-nakladnimi-v-elektronnomu-vigljad-ta-h-re-strac-ja-v-rpn.-jaku-programu-obrati-por-vnjalna-tablicja.html>. – Назва з титул екрану.

7. Медок, офіційний сайт / Офіційний сайт MeDoc [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medoc.com.ua/111167185-elektronnoe-administrirovanie-nds-razyasnenie?lang=rus> – Назва з титул екрану.

8. 1С Сервер Електронних документів / Офіційний сайт: Спільна розробка 1С та М.е.doc. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1c-sed.com.ua/texts.php?idd=185>

1. Rayt H. Derzhavne upravlinnya. [Tekst]: navch.posibnyk / H. Rayt. Per z anhl. V.Ivashka, O.Kovalenka, S.Sokolyk. – K.: Osnovy, 1994. – 191 s.

2. Rud' O.V. Administruvannya podatku na prybutok pidpryyemstv. [Tekst]: navch.pidruchnyk / O.V. Rud'. – Т. 133. – Вуп.120. – S.78-83 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Economy/2010_120/120-13.pdf .

3. Stratehiya rozvytku DKRS na period do 2015 roku: zatv. nakazom Holovnoho kontrol'no-revizynoho upravlinnya Ukrayiny vid 06.03.2009 # 46 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/32570>. – Nazva z tytul ekranu.

4. Kuznetsova Yu. A. Povyshenye kachestva y effektyvnosty byudzhetykh usluh. [Tekst]: Yu. A. Kuznetsova [Elektronnyy resurs]. –

Rezhym dostupu: <http://www.anrb.ru/isei/cf2006/d897.htm> .- Nazva z tytul ekranu.

5. Podatkovyy kodeks Ukrayiny # 77-VIII vid 28.12.2014 / [Elektronnyy resurs].– Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1621-18> (z zminamy ta dopovnennyamy). – Nazva z tytul ekranu.

6. Vseukrayins'ka hazeta dlya pryvatnykh pidpnyemtsiv «Konsul'tant» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://kchp.com.ua/novoe/obm-n-podatkovimi-nakladnimi-v-elektronnomu-vigljad-ta-h-re-strac-ja-v-rpn.-jaku-programu-obrati-por-vnjalna-tablicja.html>. – Nazva z tytul ekranu.

7. Medok, ofitsiyyny sayt / Ofitsiyyny sayt MeDoc [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.me-doc.com.ua/1111167185-elektronnoe-administrirovaniye-nds-razyasneniye?lang=rus> – Nazva z tytul ekranu.

8. 1C Server Elektronnykh dokumentiv / Ofitsiyyny sayt: Spil'na rozrobka 1S ta M.e.doc. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.1c-sed.com.ua/texts.php?idd=185>

Рецензент: Балджи М.Д. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

26.10.2016

УДК 336.01

Дудар Юлія

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розкрито сутність малого підприємництва як специфічного виду економічної діяльності. Зазначено кількісні та якісні критерії визначення суб'єктів малого підприємництва. У роботі

також детально розглянуто основні відмінності малого бізнесу порівняно з великим, зокрема розкрито, проаналізовано та узагальнено ряд характерних критеріїв та особливостей малого підприємства. Наведено визначення процесу управління фінансами в малому бізнесі. Доведено, що зміст фінансового менеджменту суб'єктів малого підприємництва значно відрізняється від фінансового менеджменту великих підприємств. Сформульована основна мета управління фінансами малого підприємства. Досліджено ряд особливостей управління фінансовими ресурсами в малому бізнесі, які визначають його значну відмінність від фінансового менеджменту великих підприємств. Приділяється увага організації структури управління фінансами малого підприємства.

Ключові слова: мале підприємство, малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, фінансові ресурси, фінансовий менеджмент, структура управління фінансами малого бізнесу.

Дудар Юлія

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ МАЛОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье раскрыта сущность малого предпринимательства как специфического вида экономической деятельности. Указаны количественные и качественные критерии идентификации субъектов малого предпринимательства. В работе также подробно рассмотрены основные отличия малого бизнеса по сравнению с большим, в частности раскрыты, проанализированы и обобщены ряд характерных критериев та особенностей малого предприятия. Дано определение процесса управления финансами в малом бизнесе. Доказано, что содержание финансового менеджмента субъектов малого предпринимательства значительно отличается от финансового менеджмента крупных предприятий. Сформулирована основная цель управления финансами малого предприятия. Исследован ряд особенностей управления финансовыми ресурсами в малом бизнесе, которые определяют его значительное отличие от финансового менеджмента крупных предприятий. Уделяется внимание организации структуры управления финансами малого предприятия.

Ключевые слова: малое предприятие, малый бизнес, субъекты малого предпринимательства, финансовые ресурсы, финансовый менеджмент, структура управления финансами малого бизнеса.

Dudar Yuliia

MANAGEMENT FEATURES OF FINANCIAL RESOURCES OF SMALL ENTERPRISE

In article the essence of a small entrepreneurship is disposed as specific type of economic activity. The quantitative and quality criteria of transfer of the entities to small are indicated in the article. In work the main differences of small business in comparison with big are also in detail considered, in particular a number of characteristic criteria and features of small enterprise are exposed, analyzed and generalized. The definitions of the financial management process in a small business are given. It is proved that content of financial management of small business entities considerably differs from financial management of large enterprises. The main objective of management of finance of small enterprise is formulated. A number of financial resources management features in small business, which determine its difference from the financial management of large enterprises is analyzed. Attention is paid to the organization of the management structure by finances of small enterprise.

Keywords: small enterprise, small business, small business entities, financial resources, financial management, management structure by finances of small business.

Постановка проблеми. Розвиток малих підприємств є рушійною силою для розвитку економіки, відіграє важливу роль у зростанні добробуту населення, вирішенні соціально-економічних проблем. Малі підприємства є базисом економіки. Він функціонує в усіх країнах світу і охоплює не заборонені законом сфери господарської діяльності. У сталій ринковій економіці частка малого й середнього підприємництва в ВВП ринкових країн становить: у Великобританії – 50–54 %, Німеччини – 50–53 %, Італії – 57–60 %, Франції – 55–62 %, США – 50–52 %, Японії – 52–55 %. В Україні ж частка малих підприємств у ВВП складає лише 15 %. Втім фінансовий

стан більшості малих підприємств України можна охарактеризувати як незадовільний.

Однією з причин такої ситуації, залишається проблема забезпечення підприємства достатньою кількістю фінансових ресурсів як на початку його заснування, так у процесі постійного проведення господарської діяльності. Разом з цим, низька забезпеченість малих підприємств фінансовими ресурсами супроводжується низьким рівнем їх використання. Отже, неефективне управління фінансами у малому бізнесу залишається особливо гострою проблемою, яка заважає успішному розвитку даної сфери економіки. Саме рівень управління фінансовими ресурсами є одним із найважливіших чинників, які визначають ефективність діяльності підприємства в ринковому середовищі, його фінансову стабільність та конкурентоспроможність. Ось чому, розгляд теоретичних основ управління фінансами в малому бізнесі, а також визначення особливостей малого бізнесу та процесу управління його фінансовими ресурсами, дуже актуальні на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансового менеджменту малих підприємств обговорюється як вітчизняними так і зарубіжними вченими. Значний вклад у вивчення цієї проблеми внесли Боцьора Л.О., Варналій З.С., Віхляєва С.І., Виговська В.В., Грабарчук С.С., Люта О. В., Коробова М.Я., Куликова О.Ф., Мадрига Г.М., Михайличенко Н.М., Редіна Н.І., Франчук Ю.О. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання управління фінансами підприємств широко освітлюються у дослідженнях багатьох науковців. Разом з тим, окремі аспекти цієї багатогранної проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. До них належать досконале вивчення характерних критеріїв малого бізнесу, що розкривають сутність малого підприємництва як виду економічної діяльності та особливостей управління його фінансами.

Метою статті є визначення, узагальнення характерних особливостей малого бізнесу та процесу управління його фінансовими ресурсами.

Виклад основного матеріалу. У структурі сучасної економіки співіснують та органічно взаємодоповнюються малий, середній та

великий бізнес. Проте на відміну від двох останніх малий бізнес є вихідним, найбільш чисельним, а тому і найбільш поширеним сектором економіки. В сучасному розумінні мале підприємництво (малий бізнес) – це самостійна, на власний ризик та розсуд, інноваційне спрямована діяльність громадян - підприємців (фізичних осіб - підприємців) та підприємств (юридичних осіб), яка провадиться з метою отримання прибутку та задоволення суспільних і особистих потреб [1, с.20].

Суб'єкти господарювання загальноприйняте відносити до суб'єктів малого бізнесу на основі якісних і кількісних параметрів. Так, автори колективної монографії за загальною редакцією Н.І. Редіної зазначають, що "якісні аспекти розкривають сутність малого підприємництва як виду економічної діяльності, а кількісні критерії забезпечують його ідентифікацію залежно від рівня та масштабності підприємницької діяльності" [6, с. 30-31].

У світовій практиці не існує єдиних кількісних і якісних критеріїв визначення суб'єктів малого підприємництва. Найпоширенішими кількісними параметрами віднесення підприємств до малих виступають: середньооблікова чисельність працюючих, річний оборот (обсяг продажу), балансова вартість активів.

Порядок віднесення підприємств до малих, особливості їх створення й здійснення діяльності встановлюється законодавством відповідної країни. В Україні підприємства відносять до малих в залежності від обсягів діяльності й чисельності працівників.

Відповідно до статті 55 Господарського кодексу України, суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи, зареєстровані як фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [2].

Зауважимо, що для розкриття особливостей малого бізнесу використовують якісні характеристики, зокрема [7, с.160-161]:

- єдність власника і управлінця;
- абсолютна відповідальність за результати діяльності;
- спрощена організаційна структура;

- гнучкість, мобільність;
- обмеженість фінансових ресурсів;
- сприяння зайнятості населення;
- вразливість і чутливість до змін внутрішнього і зовнішнього середовища;
- залежність від змін попиту та розвитку конкуренції, несприятливого розвитку галузі;
- підтримка демократичності ринкових відносин;
- формування середнього класу.

Для втілення в життя підприємницьких ідей підприємства малого бізнесу повинні мати ресурсне забезпечення, у складі якого першочергова роль відводиться фінансам. На нашу думку, процес управління фінансовими ресурсами на підприємстві доцільно здійснювати у безперервному взаємозв'язку процесів їх формування і використання. Саме це може забезпечити підприємницьку конкурентоспроможність та розвиток будь-якого суб'єкта господарювання. Отже, можна сказати, що фінансовий менеджмент — це управління у сфері грошових відносин щодо формування, розподілу і використання грошових доходів, нагромаджень і фінансових ресурсів з метою найефективнішого їх використання і підвищення платоспроможності підприємства.

Принципи, на яких ґрунтуються сучасні системи управління фінансами, можуть бути застосовні до підприємств різних розмірів. Усі компанії розміщують фінансові ресурси в активи, а також залучають кошти. Але слід звернути увагу на те, що зміст фінансового менеджменту суб'єктів малого підприємництва значно відрізняється від фінансового менеджменту великих підприємств.

На наш погляд, основна мета управління фінансами великих підприємств є забезпечення максимізації добробуту їх власників у поточному та перспективному періоді, яке знаходить відображення у підвищенні його ринкової вартості. Реалізація цієї мети, як правило, може забезпечувати досить тривалий безкризовий розвиток підприємства та поступове розширення обсягу його фінансово – господарської діяльності.

Зауважимо, що вище визначена мета не відповідає підприємствам малого бізнесу. Так, мале підприємство, як правило, не максимізує курс акцій, показник капіталізації і рівень дивідендів.

Фінансовий ринок не оцінює вартість малого підприємства, її взагалі досить важко визначити. Прагнучи незалежності, власник навіть уникає поповнювати капітал свого підприємства за рахунок внесків нових потенційних співвласників, не зважаючи на те, що це економічно виправдано.

В малому бізнесі – високий рівень підприємницьких ризиків, ніж у великих компаній. Це пов'язано з тим, що малі підприємства вимушені функціонувати в умовах високої конкуренції, на відносно невеликих ринках. Взагалі в малому бізнесу між прибутком і ризиком існує протилежна залежність, тобто збільшення ризику призводить до зменшення прибутку і, навпаки, зменшення ризику веде до зростання прибутку.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств і організацій, а також кредити банків та інші позики. Така структура джерел фінансування капітальних інвестицій, а саме домінування в ній внесків за рахунок власних коштів підприємств, ставить в залежність розвиток підприємств та їх інвестиційну активність від їх прибутковості.

Підприємства малого бізнесу мають, як правило, нижчий, порівняно з великими, рівень ліквідності. Це свідчить про те, що мале підприємство відчуває значно більші труднощі з мобілізацією грошових ресурсів для виконання своїх поточних зобов'язань, тобто в цілому є менш платоспроможним, ніж велике підприємство. Мале підприємство вкладає менше коштів в запаси і дебіторську заборгованість, про що свідчать більш високі показники обороту запасів і дебіторської заборгованості. Таким чином, ліквідність – найбільша проблема в діяльності малого підприємства [4].

На підставі вище сказаного, вважаємо, що, основна мета фінансового менеджменту малого бізнесу це ефективне управління оборотним капіталом, а саме запасами, дебіторською заборгованістю, грошовими коштами, що дозволить підприємству мати достатню кількість ліквідних коштів і робить його платоспроможним.

Проте слід відмітити, що у окремих ситуаціях мета фінансового менеджменту може змінюватися, тоді цілю управління фінансами малого підприємства може бути:

- виживання підприємства в умовах конкурентної боротьби;
- попередження банкрутства та суттєвих фінансових невдач;

- максимізація прибутку;
- мінімізація витрат;
- стійкий темп зростання економічного потенціалу підприємства;
- зростання обсягу виробництва та реалізації продукції;
- зростання доходів власників бізнесу;
- забезпечення рентабельності підприємства та інші.

Отже, можна стверджувати, що основне завдання управління фінансів підприємства – ухвалення рішень по забезпеченню найбільш ефективного руху фінансових ресурсів між підприємством та зовнішніми і внутрішніми джерелами його фінансування [3].

Фактично малий бізнес є специфічним суб'єктом національної економіки, тому при управлінні його фінансами необхідно враховувати специфічні особливості малих підприємств. З урахуванням вище сказаного, назвемо ці особливості:

- специфіка підприємницьких мотивацій керівників - власників малих підприємств на відміну від найманих менеджерів великих фірм;
- стратегічні цілі підприємства, що визначають різницю у керуванні фінансовими ресурсами великих та малих підприємств;
- можливість відсутності мети максимізації прибутку, що характеризується прагненням власника до збереження незалежності й певного, достатнього рівня доходів;
- залежність від внутрішніх джерел фінансування й актуальність проблеми дефіциту фінансових ресурсів у силу складності доступу на фінансовий і грошовий ринки;
- обмежені ресурси й потужності, невелике число виробленої продукції;
- відсутність мети максимізації курсу акцій і рівня дивідендів у силу складності визначення вартості малого бізнесу, що не оцінюється публічно фінансовим ринком;
- високий рівень фінансових ризиків [3];
- відсутність фінансового прогнозування та планування;
- недостатність або взагалі відсутність спеціалістів з управління фінансами.

Останній чинник часто стає вирішальним, тою «останньою краплею» що переповнює келих нестійкості фінансового стану суб'єкту малого підприємництва.

Необхідно звернути увагу на головну особливість фінансового менеджменту у малому бізнесі - особливу структуру управління малим підприємством. Як правило, управління даним підприємством по всіх напрямках: основній, фінансовій і інвестиційній діяльності здійснюється на підставі знань і вирішень керівника. У структурі малих підприємств часто відсутні фінансові служби, управління фінансами здійснюється бухгалтером, який реалізує інтереси власника, звідси витікає подвійна бухгалтерія, чорний нал, інші незаконні способи ухилення від податків [8, с.181].

Отже, фактично в якості фінансового менеджера виступає власник та, частково, бухгалтер. Враховуючи завантаженість власника, зазвичай, функції прогнозування та бюджетування на малому підприємстві не виконуються або виконуються з недостатньою увагою та за необґрунтованими методиками. Залишаються поза зоною уваги власника малого підприємства також вибір оптимальних джерел фінансування, маркетинговий аналіз, аналіз операційного та фінансового важеля, інвестиційний аналіз. Не проводиться також і аналіз фінансових показників та оцінка ймовірності банкрутства.

Необхідно звернути увагу на те, що керівник – власник малої незалежної фірми зацікавлений у отриманні поточного прибутку, в аналізі руху готівки, спрямовує свої зусилля, в першу чергу, на управління оборотним капіталом. Основне завдання при цьому – вмiле планування грошових потоків. Це призводить до відсутності довгострокового планування. Стратегічна мета для власникам заміщається цілком виживання. Через це успішний, на перший погляд, бізнес, легко переходить межу, за якою – спад та ймовірність банкрутства. Тому в такій ситуації особливо важливим є виконання не тільки поточних і тактичних завдань фінансового менеджменту, але і розробка стратегії та перспективних інвестиційних проєктів, використання інноваційної складової малого бізнесу [5, с.293].

Слід також відмітити, що для успішного розвитку малого бізнесу держава надає йому фінансову підтримку, зокрема доступ до фінансових ресурсів на пільгових умовах. Для отримання цих ресурсів необхідно знати умови отримання пільгового фінансування, а також вмiти переконувати кредиторів чи інвесторів в перспективності й інвестиційній привабливості окремих підприємницьких структур на основі професійно складених бізнес – планів.

Зауважимо, що відповідно до чинного законодавства по відношенню до малих підприємств застосовуються спрощені системи фінансової звітності, оподаткування тощо. При проведенні аналізу й оцінки фінансової звітності застосовується незначна кількість ключових показників. Їхні бізнес – плани й фінансові обґрунтування інвестиційних проектів не перевантажені складними й трудомісткими розрахунками. В той же час підприємці у сфері малого бізнесу потребують освітніх й навчально – консультативних послуг щодо управління фінансами.

Вважаємо, що на даний момент часу існує два способу організації структури управління фінансами малого бізнесу:

1) поєднання посад головного бухгалтера і фінансового менеджера в одній особі. У даній ситуації витрати на утримання фінансової служби знижуються, проте погіршується якість ухвалюємих рішень;

2) створення окремого фінансового відділу, залучення фінансового менеджера. Це вимагає значних витрат, оскільки фахівці з фінансів коштують дорого, а наймати малодосвідченого і некваліфікованого фінансиста може призвести до поганих наслідків.

Але в будь-якому випадку фінансовий фахівець малого підприємства повинен постійно проводити фінансовий та управлінський аналіз, здійснювати фінансове планування, формувати та реалізовувати фінансову стратегію та політику підприємства [8, с.181-182].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що фінансовий менеджмент малих підприємств є складним та багатогранним процесом. Він має особливості, які залежать в першу чергу від особливостей малого підприємства в порівнянні з великими. Фінансовий менеджмент малих підприємств передбачає насамперед, ефективне управління оборотним капіталом, запасами та дебіторською заборгованістю. Існує необхідність створення на малому підприємстві зрозумілої й логічної схеми організації управління фінансами, що дозволить підвищити ефективність використання ресурсів за рахунок мобілізації внутрішніх резервів та стане реальним чинником підвищення ефективності його фінансово - господарської діяльності. Тому необхідно удосконалити інформаційне та кадрове забезпечення управління фінансами малого

підприємства, створити дієву систему планування, бюджетування, а також проведення заходів фінансового моніторингу і фінансового контролю.

Література

1. Боцьора Л.О. Фінансовий механізм розвитку малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис... к.е.н.: 08.00.08 / Боцьора Людмила Олександрівна. – Львів, 2015. – 272 с. – Режим доступу: http://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/dis_Botsora_2015.pdf (дата звернення 27.09.2016).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення 27.09.2016).
3. Куликова О.Ф. Сучасні підходи до управління фінансами малих підприємств [Електронний ресурс] / О.Ф.Куликова. – 2012. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/index.php> (дата звернення 27.09.2016).
4. Люта О. В. Особливості фінансового менеджменту в малому бізнесі / О. В. Люта // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – Серія «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» : збірник наукових праць. – Рівне, 2006. – №2 (Вип. XII).– С. 80-88.
5. Михайличенко Н.М. Фінансовий менеджмент в малому бізнесі: проблеми та перспективи. / Н.М. Михайличенко // Науковий вісник ДДМА. – 2011. – № 1(7Е). – С. 291-295.
6. Редіна Н.І. Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні: колективна монографія / За заг. ред. Н.І. Редіної // Міністерство фінансів. – Дніпропетровськ, 2008. – 508 с.
7. Франчук Ю.О. Теоретичні засади, проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва / Ю.О. Франчук // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2013. - № 10 (37). -Ч.5. - С. 155-165.
8. Ходорова Н.С., Віхляєва С.І. Особливості інноваційної діяльності на малих підприємствах / Н.С.Ходорова, С.І. Віхляєва // Вісник НТУ «ХП». – 2010. – №5. – С. 178-182.

1. Bots'ora L.O. Finansovyy mekhanizm rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukrayini [Elektronnyy resurs]: avtoref. dys... k.e.n.: 08.00.08 / Bots'ora Lyudmila Oleksandrivna. – L'viv, 2015. – 272 s. - Rezhym dostupu: http://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/dis_Botsora_2015.pdf (data zvernennya 27.09.2016).

2. Hospodars'kyy kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 r. / Verkhovna Rada Ukrayiny // [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>(data zvernennya 27.09.2016).

3. Kulykova O.F. Suchasni pidkhody do upravlinnya finansamy malykh pidpryyemstv [Elektronnyy resurs] / O.F.Kulykova. – 2012. - Rezhym dostupu: <http://nauka.zinet.info/index.php> (data zvernennya 27.09.2016).

4. Lyuta O. V. Osoblyvosti finansovoho menedzhmentu v malomu biznesi / O. V. Lyuta // Problemy ratsional'noho vykorystannya sotsial'no-ekonomichnoho ta pryrodno-resursnoho potentsialu rehionu: finansova polityka ta investytsiyi. - Seriya «Pidpryyemnytstvo, menedzhment ta marketynh» : zbirnyk naukovykh prats'. – Rivne, 2006.– №2 (Vyp. XII).– S.80-88.

5. Mykhaylychenko N.M. Finansovyy menedzhment v malomu biznesi: problemy ta perspektyvy. / N.M. Mykhaylychenko // Naukovyy visnyk DDMA. – 2011. – №1(7E). – S. 291-295.

6. Redina N.I. Stanovlennya i rozvytok maloho biznesu v rehioni: kolektyvna monohrafiya / Za zah. red. N.I. Redinoyi / Ministerstvo finansiv. – Dnipropetrovs'k, 2008. – 508 s.

7. Franchuk Yu.O. Teoretychni zasady, problemy ta perspektyvy rozvytku maloho pidpryyemnytstva / Yu.O. Franchuk // Ekonomichni nauky. – Seriya «Oblik i finansy». – №10 (37). – Ch.5. – 2013. – S. 155-165.

8. Khodorova N.S., Vikhlyayeva S.I. Osoblyvosti innovatsiyanoi diyal'nosti na malykh pidpryyemstvakh / N.S.Khodorova, S.I. Vikhlyayeva // Vistnyk NTU «KhPI». - №5. - 2010. – S. 178-182.

***Рецензент:** Гончаренко О.М., д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету*

31.10.2016

ЕКОНОМІКО-ВАРТІСНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ РЯТУВАННЯ КУЯЛЬНИЦЬКОГО ЛИМАНУ

Куяльницький лиман є всесвітньо відомим центром лікувальної рекреації. На сучасному рівні розвиток використання лікувального потенціалу природних ресурсів Куяльницького лиману ускладнене з причини висихання лиману.

Одним з факторів, які дозволяють наповнити лиман, в програмах розвитку вказано підвищення водності притоку річок через їх впорядкування – розчистку русел, яка звільнить водні ресурси, що наповнять лиман.

Істотним аргументом, який визначить можливість та ефективність цього заходу є вартість його реалізації.

Для обґрунтування вартості, яка повинна бути закладена в планування витрат, використані фактичні відомості реальних проектів, по розчистці русел річок в Одеській області, розроблені в період з 2006 по 2016 роки, які пройшли державну експертизу вартісної частини.

Величини вартості приведені до єдиної бази через індексацію. Надані рекомендації по визначенню вартості реалізації проектів при розробці перспективних планів.

Ключеві слова: Куяльницький лиман, природоохоронні програми, вартість будівництва, індекси.

Егоращенко Ирина, Егоращенко Георгій

ЭКОНОМИКО-СТОИМОСТНОЙ АСПЕКТ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММ СПАСЕНИЯ КУЯЛЬНИЦЬКОГО ЛИМАНА

Куяльницький лиман являється всемирно известным центром лечебной рекреации. На современном уровне развития использование лечебного потенциала природных ресурсов Куяльницкого лимана затруднено по причине высыхания лимана.

Одним из факторов, позволяющих наполнить лиман, в программах развития указано повышение водности приточных рек через их упорядочение – а именно расчистка русел, которая высвободит водные ресурсы, которые наполняют лимана.

Существенным аргументом, который определит возможность и эффективность данного мероприятия является стоимость его реализации.

Для обоснования стоимости, которая должна быть заложена в планирование затрат, использованы данные реальных проектов по расчистке русел рек в Одесской области, разработанные с 2006 по 2016 годы, прошедшие государственную экспертизу стоимостной части.

Величины стоимости приведены к единой базе через индексацию. Даны рекомендации по определению стоимости реализации проектов при разработке перспективных планов.

Ключевые слова: Куяльницкий лиман, природоохранные программы, стоимость строительства, индексы

Yegorashchenko Irina, Yegorashchenko Georgiy

ECONOMICAL AND COST ASPECT OF IMPLEMENTATION OF PROGRAMS OF RESCUE OF THE KUYALNITSKY ESTUARY

The Kuyalnitsky estuary is the worlds' famous center of a medical recreation. At the modern level of development use of medical potential of natural resources of the Kuyalnitsky estuary is complicated because of drying of the estuary.

One of the factors allowing to fill the estuary in development programs specified increase in water content of the affluent rivers through their streamlining – namely clearing of courses which will release water resources which will fill the estuary.

Essential argument which will define an opportunity and efficiency of this action is the cost of its realization.

For justification of cost which has to be put in costs planning the data of real projects on clearing of beds of the rivers in Odessa region developed from 2006 to 2016 which passed state examination of a cost part are used.

Sizes of cost are specified to uniform base through indexation. Recommendations about determination of cost of implementation of projects when developing long-term plans are made.

Keywords: Kuyalnitsky estuary, nature protection programs, construction cost, indexes.

В статті розглянута вартісні позиції реалізації деяких положень програм рятування Куяльницького лиману в світлі прийдешніх кліматичних змін.

В результаті аналізу вартості реалізації ряду проектів, споріднених з пунктами програми загальними цілями та показниками, були виявлені деякі показники які можуть визначити доцільність реалізації деяких положень зі списку заходів, направлених на підвищення водності Куяльницького лиману.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем сучасного стану водних об'єктів – малих річок півдня України є стан їх русла , ключовим показником його є замуленість та засміченість. Замуленість русла є результатом надмірного антропогенного навантаження на річкові басейни - їх розораності , яка коливається в межах 60-75% та спричиняє активний винос гумусу та інших поживних речовин та розташовує їх в руслах.

Замулення русел річок погіршує їх екологічний стан, пропускну здатність, переводить поверхневий стік річок в підземний, унеможливорює розвантаження підземних вод в русла річок, створює явище підтоплення, що особливо шкідливо в межах населених пунктів.

Боротьба з цим видом шкідливої дії вод була закладена законодавством України [1] в якості першочергової задачі в Постанову Кабінету Міністрів України від 26 липня 2000 року № 1173 «Про комплексну програму захисту сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 р» [2] та відповідно в рішення сесії Одеської обласної ради про затвердження «Регіональної комплексної програми захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь в 2006-2010 роках та прогноз до 2015 року»[3].

В «Регіональній програмі...» констатується, що в «Одеській області систематично підтоплюються та затоплюються 72 сільські населені пункти», «...більшість струмків та річок замулена і стік по них відсутній...».

Програмою на рівні 2001 року передбачалося виділення на період 2001-2005 р.р. 21,25 млн.грн, з них на «регулювання річок» - 6,75 млн.грн., або близько 31,9%, що підкреслює важливість питання. Виконання програми розтягнулося на роки та ще й досі не здійснена.

Ціллю статті є аналіз фактичної вартісної складової реалізації заходів «Програми...» в частині регулювання русел річок (будівництва), її структури та часової динаміки, що може бути використане при створенні перспективних програм. .

Огляд досліджень.

Тема аналізу вартості впорядкування русел річок в Україні недостатньо досліджений.

Взагалі колювання вартості подібних заходів не аналізувалося, лише перевірялося в кожному конкретному випадку на відповідність нормуючих та інших документів державною будівельною експертизою (ДП «Укрдержбудекспертиза»), яка подібні узагальнення не публікувала [6].

Викладення основного матеріалу дослідження.

Надійність та реалістичність розробки перспективних природоохоронних заходів по впорядкуванню русел річок визначається обґрунтованістю вартості, яка має закладатися в плани.

Взагалі, вартість впорядкування русел річок, як і вартість інших робіт, віднесених до будівельних, визначається відомим автоматизованим обчислювальним комплексом АВК-5 системи Мінрегіонбуду України.

До загальної вартості робіт по впорядкуванню річок, входять в тому числі - розчистка русел, складування та використання продуктів розчистки, роботи по супроводженню – відновлення кріплень, переобладнання мостових переходів та інших інженерних споруд та мереж, що перетинають ділянку впорядкування, допоміжні роботи (ці види робіт відносяться до прямих затрат – так званих будівельно-монтажних роботи), суміжне, адміністративне та податкове навантаження та інші

При розумінні того, що базисним елементом вартості взагалі є

вартість об'єктів основного призначення, а інші затрати є похідними, за ключовий елемент аналізу прийнята вартість основного показника будівництва - розробки ґрунту з розрахунку на 1 м³ або 1 м довжини.

Поперед усе необхідно визначити структуру затрат на впорядкування – співвідношення прямих затрат на будівельно-монтажні роботи та навантаження на прямі затрати.

В таблиці 1 наведені основні вартісні показники, отримані з відповідних зведених кошторисних розрахунків проектів по упорядкуванню русел річок та каналів, розроблених ДРПВІ «Укрпівдендипроводгосп» за період з 2006 року по поточний час.

Таблиця 1

Основні вартісні показники вартості робіт по впорядкуванню русел річок в Одеській області за період 2006-2015 рр.

	р.р.Когильник Чага	р.Мертвод	р.Сарага	Барабой	р.Сака	балка Новоселівка	р.Когильник	єрик Застійний	єрик озера Погоріле	р.Чага
2	03. 08	06. 08	03. 08	03.11	01. 13	10. 14	06. 15	07. 15	08. 16	08. 16
Об'єм робіт, тис.мЗ	29,31	39,59	98,24	101,7	125,2	5,63	155,2	9,39	48,031	184,7
Довжина ділянки, м		1080	5403	5774	6470	3654	6151	884	1888	3654
Вартість БМР	146,9	911,5	915,8	1583,7	4479,0	4362,0	8203,9	419,5	1057,4	6526,9
Інші витрати										
ПДВ (20%)	249,98 1	249,369	543,2	436,9	1047,4	1145,4	1847,9	89,916	239,6	1436,1
Всього	1499,9	1496,2	3259,0	2621,7	6284,5	6872,2	11087,5	539,5	1437,9	8449,5

Структура кошторисної вартості показує домінування прямих затрат – будівельно-монтажних ті інших – 62,9% від кошторисної вартості) та досить значну частку обслуговування та супроводу будівництва – 20,6%.

Значно більш складним є аналіз динаміки вартості основного показника одиниці вимірювання об'ємів робіт – виїмки та переміщення 1 м³ ґрунту або 1 погонного метра упорядкування..

Ця вартість має середню величину та краї її коливання – мінімальний з яких вкаже ціну необтяжених робіт (за межами населеного пункту) , максимальний – в межах населеного пункту з реконструкцією або перекладкою комунікацій.

Досить важливим питанням коливання вартості одиниць є часові коливання, які несуть навантаження від інфляційних процесів.

Розрахункова системи АВК 5 актуально реагує на зміну вартості ресурсної складової, податкової складової, інфляційні впливи через перевипуск актуальних редакцій, тобто для проведення співставлень за цими даними необхідно провести відповідні перерахунки.

Для аналізу показників за багаторічний період та прогнозування витрат необхідно відпрацювати базу співставлення. Такими показниками є багаторічний індекс інфляції , який досліджується та публікується Держстатом України, курс стійких іноземних валют, наприклад долара (USD) та євро (EU) , який відстежується Національним банком України, а також індекси вартості будівельних робіт від Мінрегіонбуду, що та дозволяє провести надійні узагальнення. Таким чином, узагальнення можливі через:

- багаторічний індекс інфляції, який досліджується та публікується Держстатом України [4];
- курс стійких іноземних валют, наприклад долара (USD) або євро (EU) , який відстежується Національним банком України [5];
- індекс зміни вартості будівельних робіт, продукції будівельного призначення від Мінрегіонбуду, які можуть застосовуватися при прогнозуванні [6].

В даному випадку за часову базу співставлень вибрано грудень 1999 року від якого проводилася індексація інфляційного індексу, та індексу курсу USD по середньомісячним значенням попередній на наступний наростаючим підсумком за формулою:

$$I_n = 1 * i_1 * i_2 * i_3 * \dots * i_n .$$

Індекси перераховані в коефіцієнти надані в таблиці 2.

Таблиця 2

Індекси та коефіцієнти співставлення вартості будівельних робіт та виробів будівельного призначення [5,6]

03.2008	06.2008	03.2011	03.2013	10.2014	06.2015	07.2015	06.2016	08.2016
Наростаючий індекс вартості будівельних робіт								
2,777	2,89	4,136	4,757	5,546	6,413	6,54	8,072	8,323
1,00	1,04	1,49	1,71	2,00	2,31	2,36	2,91	3,00
Наростаючий індекс курсу USD								
0,932	0,895	1,466	1,475	2,389	3,917	4,014	4,604	4,733
1,00	0,96	1,57	1,58	2,56	4,20	4,31	4,94	5,08
Наростаючий індекс інфляції								
2,542	2,676	3,589	3,632	4,333	6,4	6,336	6,841	6,837
1,00	1,05	1,41	1,43	1,70	2,52	2,49	2,69	2,69

Індекси зміни вартості будівельних робіт отримані інтерполяцією між наданими дискретними величинами вважаючи на те, що в 2016 році застосовувалися декілька індексів, тобто допустимий інтерполяційний підхід до визначення коефіцієнтів на попередній період.

Відповідно всі ці показники перераховані на дату (місяць) розробки кожного окремого проекту, а також розраховані порівнювальні коефіцієнти індексів в розгортці від 03.2008 показники змін факторів за період розробки проектів від 03.2008 року.

Виходячи з даних таблиці 2 необхідно відзначити випереджувальні темпи зростання курсу іноземної валюти над темпами росту індексів вартості будівельних робіт – в 1,7 рази, що можна тлумачити як рівень зниження вартості будівельних робіт в доларовому обчисленні, тобто зменшення «доларизації» економіки, принаймні будівельної економіки. При цьому темпи зростання інфляції були ще нижчими. З другого боку, враховуючи досить значну частку будматеріалів та паливно-мастильних матеріалів імпортного виробництва, можна з упевненістю говорити про зниження частки заробітної плавати в структурі вартості, але це окреме питання.

В таблиці 3 наведені кошторисні вартості упорядкування річок з розрахунку на 1 м³ ґрунту, результати перерахунку вартості будівельних робіт виконані через індекс зміни вартості будівельних робіт в рівень липня 2016 року, а також вартість робіт в USD.

Таблиця 3

Вартісні показники (грн) упорядкування русел річок Одеської області в перерахунку на рівень липня 2016 року з розрахунку на 1 м³ ґрунту

р.р.Когильник Чага	р.Мертвод	р.Сарага	Барабой	р.Сака	балка Новоселівка	р.Когильник	срик Застійний	срик озера Потгоріле
вартість на час проектування								
51,18	37,8	33,17	25,78	50,21	1220,2	71,42	57,44	29,94
перерахунковий коефіцієнт до рівня липня 2016 року								
3,00	2,88	2,01	1,75	1,50	1,30	1,27	1,03	1
перерахунковий коефіцієнт до рівня липня 2016 року								
153,39	108,86	66,75	45,11	75,35	1583,63	90,89	59,23	29,94
вартість в USD від рівня липня 2016 року								
6,14	4,35	2,67	1,80	3,01	63,35	3,64	2,37	1,20

Ці показники дозволяють узагальнити вплив інфляційних процесів та надавати кошторисну частину перспективних планів більш надійно.

Необхідно зважати на склад робіт, наприклад порівняльно висока вартість робіт по балці Новоселівка включає в себе потокове облаштування русла, переходи через русло балки в населеному пункті, і навпаки низька вартість лише земляних робіт по срикам. Необхідно також відзначити, що упорядкування (розчистка) русла не може бути окремим видом робіт, а обов'язково передбачає супутнє облаштування русла та периферії.

Враховуючи те, що значні по довжині ділянки русел річок – притоків Куяльницького лиману проходять по території сільських поселень при визначенні вартості слід очікувати значних витрат.

Висновки.

Таким чином, спираючися на фактичні данні періоду 2008-2016 років, необхідно констатувати наступне:

- випереджувальні темпи зростання курсу USD над темпами росту індексів вартості будівельних робіт – в 1,7 раз та над темпами

зростання інфляції – в 1,9 рази;

- кошторисні вартість упорядкування річок у доларовому обчисленні коливається в межах 1,2-6,14 USD з розрахунку на 1 м³ виїмки та переміщення ґрунту в залежності від наявності супутних робіт, але в окремих випадках в межах населених пунктів може сягнути величини на порядок більшої;

- при визначенні прогнозної вартості упорядкування (розчищення) русел річок, зокрема річки Великий Куяльник доцільно виходити з середньої вартості 3,15 USD на 1 м³ ґрунту без урахування вартості можливого відчуження земель.

Кінцева вартість будь-якого проекту упорядкування, а загалом і доцільність, буде визначатися кінцевим результатом упорядкування – кількісні показники вивільнення об'ємів води, площею територій, захищених від затоплення.

Література

1. Закон України “Об основных принципах (стратегий) государственной экологической политики Украины на период до 2020 года” (2010 г.)

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2000 року № 1173 «Про комплексну програму захисту сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 р.

3. Рішення сесії Одеської обласної ради про затвердження «Регіональної комплексної програми захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь в 2006-2010 роках та прогноз до 2015 року”

4. Веб-сайт Державного комітету статистики. [Електронний ресурс]. -Режим доступу - <http://ukrstat.gov.ua/operativ/>

5. Веб-сайт Національного банку України[Електронний ресурс]. — Режим доступу :<http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>

6. Мінрегіон України. Лист від 14.07.2016 р. №7/15-8734 «Про індекси змін вартості по стану на 1 липня 2016 року.

1. Zakon Ukrainyi “Ob osnovnyih printsipah (strategiy) gosudarstvennoy ekologicheskoy politiki Ukrainyi na period do 2020 goda” (2010 g.)

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2000 року # 1173 «Про комплексну програму захисту сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 р.

3. Рішення сесії Одеської обласної ради про затвердження «Регіональної комплексної програми захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь в 2006-2010 роках та прогноз до 2015 року»

4. Веб-сайт Державного комітету статистики. [Електронний ресурс]. - Режим доступу - <http://ukrstat.gov.ua/operativ/>

5. Веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>

6. Міністерство регіонального розвитку України. Лист від 14.07.2016 р. #7/15-8734 «Про Індекс зміни вартості по стану на 1 липня 2016 року.

Рецензент: Балджи М.Д. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

31.10.2016

УДК 657.41:330.142.21

Зелінський Андрій

ТРАНСАКЦІЙНА СКЛАДОВА В СТРУКТУРІ ВИТРАТ НА ЗБУТ

Мета статті полягає в дослідженні транзакційної складової в загальній структурі витрат на збут підприємства з позиції їх оптимізації та обліку.

Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.

Запропоновано підхід до ідентифікації транзакційних витрат в структурі витрат на збут з позиції джерела їх виникнення, що

дозволить поліпшити облік, контроль та аналіз трансакційних витрат і спростить процес прийняття управлінських рішень.

У статті досліджено питання трансакційної складової в витратах на збут, проаналізовано підходи до облікового відображення трансакційних витрат на збут. Основні наукові положення статті доречно використовувати в управлінській діяльності підприємств.

Ключові слова: трансакційні витрати, облікове відображення, структура витрат, витрати на збут, оптимізація, управління.

Зелинский Андрей

ТРАНСАКЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В СТРУКТУРЕ РАСХОДОВ НА СБЫТ

Цель статьи заключается в изучении трансакционной составляющей в общей структуре расходов на сбыт предприятия с позиции их оптимизации и учета.

Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода.

Предложен подход к идентификации трансакционных издержек в структуре затрат на сбыт с позиции источника их возникновения, который позволит улучшить учет, контроль и анализ трансакционных издержек и упростит процесс принятия управленческих решений.

В статье исследованы вопросы трансакционной составляющей в расходах на сбыт, проанализированы подходы к учетному отражению трансакционных издержек на сбыт. Основные научные положения статьи целесообразно использовать в управленческой деятельности предприятий.

Ключевые слова: трансакционные издержки, учетное отражение, структура расходов, расходы на сбыт, оптимизация, управление.

TRANSACTIONAL COMPONENT IN THE STRUCTURE DISTRIBUTION EXPENSES

The aim of the article is to examine the transactional component in the overall structure of the sales of enterprise costs from the perspective of their optimization and accounting.

The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach.

An approach to the identification of transaction costs in the structure of distribution costs from the perspective of the source of their origin, which will improve accounting, control and analysis of transaction costs and simplify management decision-making process.

In the article the questions on the transactional component in marketing, analyzed approaches to the accounting reflection of transaction costs on the marketing expenditures. Main scientific article should be used in the management of enterprises.

Keywords: transaction costs, accounting reflection, expenditure pattern, distribution expenses, advertising costs, optimization, management.

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи, для більшості підприємств велике значення має залучення нових покупців для власної продукції, товарів, робіт і послуг. Одним із способів вирішення цього завдання є активна інклюзивна збутова діяльність як на національному так і світових ринках, зокрема ринках країн ЄС.

Проте несприятлива військово-політична та економічна ситуація в Україні, і, як наслідок, висока інфляція та падіння купівельної спроможності населення, обмеження в торгівлі з Російською Федерацією, зниження світових цін на сировину та аграрну продукцію в купі з іншими негативними чинниками призвели до падіння продажів більшості вітчизняних підприємств і організацій, а також істотно вплинули на розмір витрат на збут.

Існуюча внутрішня звітність, що побудована на обліку трансформаційних витрат, вже не здатна забезпечити зростаючі потреби менеджерів та власників. Прийняти оптимальні управлінські

рішення можна лише виходячи з даних, що ґрунтуються на синтезованому обліку як трансформаційних, так і трансакційних витрат.

Незважаючи на зростання числа праць, присвячених розгляду основ формування та розвитку проблеми витрат на збут в категоріях інституційного підходу, наукову розробленість даного аспекту не можна визнати вичерпним. Зазначена проблема потребує більш детального вивчення. Це зумовило необхідність розвитку теоретичних уявлень і прикладних розробок у даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам трансакційних витрат на збут присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених: О. О. Аузана, О. Вільямсона, І. В. Жиглей, Л. В. Земцової, Р. І. Капелюшнікова, А. В. Кисель, В. В. Радаєва та інших.

Невирішена раніше частина загальної проблеми полягає в відсутності комплексного підходу до обліку, контролю та аналізу трансакційних витрат в структурі витрат на збут.

Ціль даної статті полягає в дослідженні трансакційної складової в загальній структурі витрат на збут підприємства з позиції їх оптимізації та обліку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в умовах, коли більшість підприємств та організацій зіткнулися зі зниження прибутків та скорочення об'ємів виробництв, актуальною стала проблема оптимізації витрат, в т.ч. і збутових.

Традиційно в економічних дослідженнях виділяють трансформаційні та трансакційні витрати. При цьому, під трансакційними витратами, з нашої точки зору, необхідно розуміти витрати ресурсів (матеріальних, грошових, репутаційних, часу тощо), які несе економічний суб'єкт незалежно від його волі та бажання в процесі реалізації, набуття та відчуження прав власності та свобод, а також в результаті переходу від одного технологічного процесу до іншого.

Роль даного виду витрат у сучасному світі практично неможливо переоцінити. Згідно з оцінками експертів, трансакційні витрати фірми на традиційних ринках становлять приблизно від 1,5 до 5 відсотків, а при освоєнні нових ринків збуту дана цифра може збільшуватися до 15 відсотків [1].

За підсумками 2015 року, наприклад, в Україні обсяг

інвестицій в рекламу, на важливому для кожної родини ринку, лікарських засобів на телебаченні збільшився на 4,5 відсотків в порівнянні з 2014 роком і досяг позначки в 7,2 млрд. гривень [2], і це без урахування реклами на радіо, в мережі Інтернет, в друкованих виданнях та зовнішньої реклами.

Витрати на збут для багатьох підприємств є однією з найістотніших статей витрат. При цьому їх ефективність або не відстежується взагалі, або робиться на недостатньому рівні.

Існуюча на ринку невизначеність породжує асиметрію інформації. Намагаючись її вирівняти, економічні суб'єкти несуть трансакційні витрати пошуку, накопичення і перевірки інформації [3, с. 97]. З цієї точки зору, витрати на збут – це інвестиції у зменшення трансакційних витрат покупців. Підприємство свідомо бере на себе частину витрат потенційних покупців, зменшуючи при цьому їх трансакційні витрати. Потенційний споживач відповідно до канонів інституційного аналізу, обирає той продукт чи послугу, яка за інших рівних умов мінімізує його власні трансакційні витрати, відповідно до класифікації Д. Норта та Т. Егертсона, це: витрати пошуку, витрати вимірювання, витрати ведення переговорів і укладення контракту, витрати специфікації і захисту прав власності, витрати опортуністичної поведінки.

Наприклад, трансакційні витрати пошуку клієнтів в структурі витрат на збут включають: витрати на зв'язок, витрати часу працівників зайнятих пошуком та перевіркою інформації про потенційних клієнтів чи постачальників, в т. ч. вивчення їх репутації, перевірки даних в єдиному державному реєстрі, інформації на сайті ДФС, зокрема в Реєстрі платників єдиного податку, платників ПДВ, наявність податкового боргу, перевірку даних в реєстрі судових рішень, реєстрі ліцензійних видів діяльності, витрати на вивчення потенційних умов угод, обмін документами, з'ясування попередніх очікувань та вимог контрагентів, періодичність та строки поставок, проведення попередніх зустрічей та погоджень тощо.

На практиці опортуністична поведінка деяких виробників збільшує трансакційні витрати споживачів, пов'язані з можливими наслідками отримання товарів та послуг, які були обрані ними на основі неповної та недостовірної інформації. Прикладом можуть бути приховані комісії та додаткові платежі під час користування

банківськими кредитами, поставка продукції з відмінними від завданих параметрів властивостями, що є проявом опортуністичної поведінки продавців та обмеженої раціональності покупців. Так дослідження, проведене міністерством транспорту в США, показало, що більше половини ремонтів автомобілів не були необхідними.

Крім того, велике значення має гарантійне обслуговування, можливість заміни бракованого товару і т. ін., що виконує для покупця функцію свого роду страховки, яка передбачає передачу ризику продавцю, та зменшує трансакційні витрати покупця.

Хоча трансакційні витрати й виступають основою обмежень для обміну, проте об'єктивно існує міра їх мінімізації. Справа не в тому, що трансакційні витрати потрібно звести до нуля, важливо, щоб зростання трансакційних витрат було нижче падіння трансформаційних витрат [3].

Більшість витрат на збут в системі обліку відображають на рахунку 93 «Витрати на збут». Однак якщо такі витрати можна назвати представницькими, то їх включають до адміністративних витрат і показують на рахунку 92 «Адміністративні витрати». Такий різновид витрат на збут, як знижки, обліковують, як правило, як вирахування з доходу, та не включають до складу витрат взагалі. Інші ж витрати, які опосередковано пов'язані зі збутовою діяльністю (наприклад, витрати на дослідження і розробки), враховують на рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності».

Наведена вище розосередженість витрат на збут ускладнює процес вимірювання їх ефективності тому, що в кожному обліковому об'єкті закладена частина трансакційних витрат і цей вид витрат розсіяний між різними частками майна і зобов'язань підприємства [4]. Крім того, проблема імплементації трансакційних витрат до облікового процесу є надзвичайно гострою, адже на сьогодні вони не є загальноприйнятим та законодавчо визначеним об'єктом обліку.

Поділяємо точку зору С. В. Бардаша та С. В. Осадчої, що наявні пропозиції бухгалтерського відображення трансакційних витрат не враховують існуючі методичні обмеження бухгалтерського обліку, що закладені в П(с)БО 16 «Витрати» в частині визнання витрат, яке пов'язується із визнанням доходу [5, с. 12].

На думку О. Вільямсона важливою є різниця трансакційних витрат, а не їх абсолютне значення, тому оптимальним є

співставлення витрат при різних варіантах укладення угод. Користувачі облікової інформації повинні проаналізувати не витрати на збут в абсолютних цифрах, а витрати, які б вони понесли не використовуючи їх. Саме менші транзакційні витрати і будуть критерієм доцільності та ефективності.

Однак економічний ефект та значимість транзакційної складової витрат на збут не піддається простій калькуляції та потребує додаткових ресурсів на підрахунок, при цьому даний результат буде приблизним та відносним, крім того тут ми можемо спостерігати так званий «ефект термометра», коли підрахунок ефективності витрат – здорожує їх. Проте відсутність даних про транзакційні витрати в структурі витрат на збут взагалі та прийняті управлінські рішення на їх основі, будуть коштувати підприємству, як правило, значно більше.

Рекомендуємо з метою подальшого обліку, контролю та аналізу виокремлювати в структурі витрат на збут транзакційні витрати, які прямо не пов'язані з процесом виробництва, а залежать від інституційних чинників, відносно місця їх виникнення на: зовнішні та внутрішні (табл. 1), адже на багатьох підприємствах внутрішні транзакційні витрати співставні з зовнішніми, а інколи і перевищують їх в рази. В більшості випадків це говорить про неефективність внутрішніх процесів побудови взаємодії та обслуговування збутового процесу. Крім того, свідчить про можливі невикористані резерви підвищення ефективності та зростання рентабельності діяльності.

Таблиця 1

Склад транзакційних витрат у структурі витрат на збут

№ з/п	Статті витрат згідно з п. 19 П(с)БО 16	Потенційні транзакційні витрати	
		внутрішні	зовнішні
А	Б	В	Г
1	2	3	4
1	Витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції на складах	витрати обліку, витрати на охорону, підготовку пакувальних матеріалів, витрати на техніку безпеки, витрати на зберігання пакувальних матеріалів, витрати виміру	витрати на пошук постачальників пакувальних матеріалів, підготовка та узгодження ціни, об'єму та строків поставок, страхування пакувальних матеріалів, правове супроводження, отримання сертифікатів відповідності

1	2	3	4
2	Витрати на ремонт тари	витрати на виявлення дефектів та відхилень від встановлених норм, встановлення можливості проведення ремонту або ж списання тари, витрати на забезпечення процесу ремонту тари, витрати обліку	пошук потенційних фахівців з ремонту тари чи проведення консультацій, щодо ремонту власними силами; укладання договорів на обслуговування та ремонт тари; пошук матеріалів для ремонту тари
3	Оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут	витрати вимірювання досягнутих результатів, витрати обліку, витрати контролю за дотриманням збутових угод, витрати по укладання контрактів	пошук потенційних продавців та торгових агентів, обговорення та встановлення комісійної винагороди; укладання договорів про матеріальну відповідальність, обговорення штрафних санкцій
4	Витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг)	витрати обліку, витрати вимірювання ефективності рекламних заходів, витрати з укладання контрактів	пошук потенційних постачальників реклами та маркетингових послуг, працівників; встановлення відповідальності за недосягнення необхідних показників
5	Витрати на передпродажну підготовку товарів	витрати обліку, витрати вимірювання ефективності передпродажної підготовки товарів; проведення інструктажів персоналу, пошук відповідних фахівців; витрати по укладання контрактів, договорів	оцінка тенденцій на ринку даних товарів та послуг, вивчення новітніх підходів до передпродажної підготовки; пошук необхідних матеріалів та послуг
6	Витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом	витрати пов'язані з оплатою праці працівникові, який заміщає працівника у відрядженні; витрати обліку; витрати ведення переговорів і укладання контракту; витрати контролю за виконанням визначених завдань	збір інформації про маршрут руху, розроблення стратегії ведення переговорів; витрати на трансфер, забезпечення необхідними матеріалами для якісного виконання поставлених завдань у відрядженні
7	Витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг	витрати обліку, охорону, підготовкою місць розташування; витрати ведення переговорів і укладання контрактів; витрати на перевезення, налагодження, витрати обслуговування не пов'язані з безпосередньою експлуатацією	збір інформації про необхідні умови утримання, потенційних контрагентів з операційної оренди, страхувальників; витрати з узгодження правових позицій, обговорення штрафних санкцій; витрати пов'язані з узгодженими платежами

Продовж. табл. 1

1	2	3	4
	(операційна оренда, страхування, ремонт, освітлення, охорона)	(інвентаризація, зміна матеріально-відповідальних осіб, крадіжки тощо)	(банківські витрати, ліцензії, роялті тощо)
8	Витрати на транспортування, перевалку і страхування готової продукції (товарів), транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції (товарів) відповідно до умов договору (базису) поставки	витрати обліку, витрати пов'язані з прийманням-передачею готової продукції, витрати ведення переговорів і укладення контрактів, витрати на техніку безпеки, витрати на забезпечення процесу транспортування та перевалки (обслуговування майданчика чи приміщення, охорона, обладнання необхідною апаратурою, засобами контролю тощо)	збір інформації про необхідні умови транспортування та експедиційного супроводження, страхування, витрати на зв'язок; обговорення часу та періодичності здійснення операцій; витрати з узгодження правових позицій, обговорення штрафних санкцій та відповідальності за недотримання умов договорів
9	Витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування	витрати на виявлення проблем функціонування та можливого ремонту чи гарантійного обслуговування, витрати обліку, утримання фахівців чи відповідальних осіб	встановлення можливості проведення ремонту; пошук потенційних фахівців з ремонту та проведення консультацій зі сторонніми фахівцями; укладання договорів на обслуговування та ремонт, штрафні санкції та репутаційні втрати
10	Витрати на страхування призначеної для подальшої реалізації готової продукції (товарів), що зберігається на складі підприємства	непродуктивні витрати часу пов'язані з підготовкою необхідних документів та вивченням структури та умов зберігання готової продукції; витрати обліку, витрати вимірювання доцільності та ефективності страхування	збір інформації про страхувальників, витрати на зв'язок; витрати ведення переговорів і укладення контрактів; витрати з узгодження правових позицій, штрафних санкцій, судового регулювання, визначення страхового випадку
11	Витрати на транспортування готової продукції (товарів) між складами підрозділів (філій, представництв) підприємства	витрати обліку, витрати пов'язані з прийманням-передачею, витрати вимірювання ефективності та доцільності транспортування визначеним способом та шляхами, їх періодичність	збір інформації про потенційних перевізників; витрати ведення переговорів і укладення контрактів, обговорення часу та періодичності здійснення операцій; штрафні санкції, оформлення договорів про матеріальну відповідальність
12	Інші витрати, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг	витрати пов'язані з налагодженням взаємодії між структурними підрозділами, підвищення кваліфікації та навчання персоналу тощо	витрати пов'язані з врегулюванням судових позовів, участь в різноманітних соціальних проєктах тощо

Виходячи з вказаного вище, внутрішні трансакційні витрати в структурі витрат на збут – це витрати, що пов’язані з підготовкою і здійсненням збутової діяльності, спричинені інституційними факторами в рамках діючого підприємства.

Зовнішні трансакційні витрати в структурі витрат на збут – це витрати, що пов’язані з підготовкою і здійсненням збутової діяльності, спричинені інституційними факторами в рамках взаємодії з іншими економічними суб’єктами поза межами підприємства.

Такого роду класифікація дозволить забезпечити достеменний облік, контроль та аналіз, а також спростити процес прийняття управлінських рішень з метою оптимізації трансакційних витрат, ідентифікації неефективних внутрішніх процесів побудови взаємодії та обслуговування збутового процесу, виявлення невикористаних резервів підвищення ефективності та зростання рентабельності діяльності.

Пропонуємо проводити облік вищенаведених складових трансакційних витрат на збут в розрізі джерел їх виникнення на рахунку 93 «Витрати на збут» за кожною статтею витрат за допомогою рахунків третього порядку на базі програмних продуктів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження встановлено, що:

1. Трансакційні витрати взагалі та трансакційні витрати на збут, зокрема, не є законодавчо визначеними об’єктами обліку.

2. Підприємство, за допомогою витрат на збут, зменшує трансакційні витрати покупців.

3. Розосередженість трансакційних витрат у системі рахунків бухгалтерського обліку ускладнює процес прийняття управлінських рішень. Економічний ефект та значимість витрат на збут не піддаються простій калькуляції та потребують додаткових ресурсів на підрахунок, отриманий результат буде приблизним та відносним. Підрахунок ефективності витрат збільшує трансакційні витрати на збут.

4. Для ідентифікації та обліку трансакційної складової витрат на збут доцільно використовувати підхід, відповідно до якого трансакційні витрати поділяти за джерелом їх виникнення на зовнішні та внутрішні. При цьому, під внутрішніми трансакційними витратами в структурі витрат на збут розуміти витрати, що пов’язані з

підготовкою і здійсненням збутової діяльності, спричинені інституційними факторами в рамках діючого підприємства. Під зовнішніми – витрати, що пов'язані з підготовкою і здійсненням збутової діяльності, спричинені інституційними факторами в рамках взаємодії з іншими економічними суб'єктами поза межами підприємства. Облік подібних витрат рекомендуємо вести на рахунок 93 в розрізі статей витрат за допомогою рахунків третього порядку.

У подальшому даний підхід може бути екстрапольований на інші напрямки діяльності підприємства.

Література

1. Малахов С. Трансакционные издержки и макроэкономическое равновесие / С. Малахов // Вопр. экономики. – 1998. – № 11. – С. 78-96.

2. За рік виробники ліків витратили 7,2 мільярда гривень на рекламу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/14/585194/> (відвіданий 10 квітня 2016 р.).

3. Аузан А. А. Институциональная экономика. – М.: Инфра-М, 2011. – 447 с.

4. Лоханова Н. О. Застосування методу моделювання в управлінні трансакційними витратами як інструмент впливу на стан економічної стійкості підприємства / Н. О. Лоханова// Ефективна економіка –2014. – № 6 – Режим доступу до журн.: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3093>.

5. Бардаш С. В, Осадча Т. С. Методологічні обмеження класифікації трансакційних витрат в бухгалтерському обліку/ Бардаш С. В, Осадча Т. С.// Облік і фінанси. – 2016. – № 1 (71). – С. 8-14.

1. Malakhov S. Transaktsyonnye yzderzhky y makroekonomycheskoye ravnovesye / S. Malakhov // Vorpr. ekonomyky. – 1998. – # 11. – S. 78-96.

2. Za rik vyrobnyky likiv vytratyly 7,2 mil'yarda hryven' na reklamu [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/14/585194/> (vidvidanyy 10 kvitnya 2016 r.).

3. Auzan A. A. Ynstytutsyonal'naya ekonomyka. – M.: Ynfra-M,

2011. – 447 s.

4. Lokhanova N. O. Zastosuvannya metodu modelyuvannya v upravlinni transaktsiynymy vytratamy yak instrument vplyvu na stan ekonomichnoyi stiykosti pidpryyemstva / N. O. Lokhanova// Efektyvna ekonomika –2014. – # 6 – Rezhym dostupu do zhurn.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3093>.

5. Bardash S. V, Osadcha T. S. Metodolohichni obmezheniya klasyfikatsiyi transaktsiynikh vytrat v bukhhalters'komu obliku/ Bardash S. V, Osadcha T. S.// Oblik i finansy. – 2016. – # 1 (71). – S. 8-14.

Рецензент: Карпов В.А. к.е.н., професор кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

10.11.2016

УДК 336.71:338.124.4:330.31

Жердецька Лілія

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ КРЕДИТНИХ ЦИКЛІВ

У дослідженні визначено економічний зміст поняття «кредитний цикл»; виділено окремі фази кредитного циклу. Обґрунтовано показники, що використовують для оцінки кредитних циклів: динаміка кредитування недержавного сектора (кредити клієнтам); співвідношення кредитів до ВВП; кредити на душу населення. Для оцінки ключових параметрів кредитних циклів (визначення, значущість, дюрація) запропоновано використання фільтру Ходріка-Прескотта. Метод фільтру Ходріка-Прескотта розмежує циклічну та трендову складові динаміки досліджуваних показників. Використання фільтру для оцінки кредитних циклів у банківській системі України дозволило обґрунтувати кількісні показники та ключові параметри. Доведено, що найкращим чином кредитні цикли описує показник динаміки кредитування недержавного сектора, подія кредитного буму припадає на 2005 рік,

показник максимального розриву припадає на 2008 рік, а дюрація останнього кредитного буму склала 4 роки

Ключові слова: кредитні цикли, кредитний бум, кредитний кранч, фільтр Ходрика-Прескотта, гіпотеза інституціональної пам'яті.

Жердецька Лилия

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К КОЛИЧЕСТВЕННОЙ ОЦЕНКЕ КРЕДИТНЫХ ЦИКЛОВ

В исследовании определено экономическое содержание понятия «кредитный цикл»; выделены отдельные фазы кредитного цикла. Обоснованы показатели, используемые для оценки кредитных циклов: динамика кредитования негосударственного сектора (кредиты клиентам); соотношение кредитов к ВВП; кредиты на душу населения. Для оценки ключевых параметров кредитных циклов (определение, значимость, дюрация) предложено использование фильтра Ходрика-Прескотта. Метод фильтра Ходрика-Прескотта разграничивает циклическую и трендовую составляющие динамики исследуемых показателей. Использование фильтра для оценки кредитных циклов в банковской системе Украины позволило обосновать количественные показатели и ключевые параметры. Доказано, что наилучшим образом кредитные циклы описывает показатель динамики кредитования негосударственного сектора, событие кредитного бума приходится на 2005 год, показатель максимального розрыва ассоциируется с 2008 годом, а дюрация последнего кредитного бума составила 4 года.

Ключевые слова: кредитные циклы, кредитный бум, кредитный кранч, фильтр Ходрика-Прескотта, гипотеза институциональной памяти.

Zherdetska Liliia

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE CREDIT CYCLE MEASUREMENT

The economic concept of "credit cycle" was defined. The credit cycle phases were identified. The main indicators of the credit cycle

assessment were defined. They are dynamics private sector lending (loans to customers); the ratio of credit to GDP; loans per capita. To assess the key parameters of credit cycles (incidence, magnitude and duration) the Hodrick Prescott filter was used. The Hodrick Prescott filter distinguishes cyclical and trend components of the dynamics of the studied parameters. Using The Hodrick Prescott for credit cycles measurement in the banking system of Ukraine allowed to justify its quantitative indicators and key parameters. It was proved that the best credit cycle describes the dynamics of the private sector lending, the incidence of the credit boom occurred in 2005, the maximum rate associated with 2008, and the duration of the last credit boom was 4 years.

Keywords: Credit cycles, credit boom, Credit Crunch, Hodrick-Prescott filter, the hypothesis of institutional memory.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Найбільш потужна світова економічна криза сучасності, розвиток якої припав на 2007-2008 рр., ще більше загострила соціально-економічні диспропорції у розвитку вітчизняної економіки. У той час, коли економіки більшості країн світу вже демонструють позитивну динаміку, вирішення проблеми зростання реального ВВП на тлі високих темпів інфляції залишається вкрай актуальним для нашої держави. Необхідно зазначити, що вирішенню вищевказаного завдання сприятиме зміцнення стабільності банківської системи, здатної акумулювати заощадження населення з подальшою їх трансформацією в інвестиції розвитку національної економіки. Саме тому питання оцінки кредитних циклів та їх впливу на реальний сектор економіки набувають особливої актуальності та потребують додаткового дослідження в умовах подолання негативних викликів сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки кредитних циклів, банківських криз та системного ризику присвячено праці таких вітчизняних й зарубіжних учених-економістів як Белова І.В., Шульга Н.П., М. Бруше та Дж. Ллобет (М. Bruche, Gerard Llobet, 2012), Х.-Л. Педро (Jose-Luis Peydro, 2013), Дж. Топоровські та Д. Мічел (J. Toporowski, 2005) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Водночас окремі науково-методичні засади кредитних циклів та їх особливостей у сучасній економіці України залишаються недостатньо дослідженими.

Мета дослідження. Зазначене обумовило мету дослідження – обґрунтувати особливості кредитних циклів у банківській системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитний цикл – це збільшення/скорочення доступності кредитів у часі. Деякі економісти, в тому числі Баррі Айхенгрін, Хайман Мінські та інших пост-кейнсіанці, і деякі члени австрійської школи, розглядають кредитні цикли як фундаментальний процес бізнес-циклу. Проте, більшість економістів вважають, що кредитний цикл не може повністю пояснити феномен бізнес-циклів, з довгостроковими змінами у національній нормі заощаджень, а також фінансово-бюджетної і грошово-кредитної політики; натомість інші мультиплікатори також є вагомим чинниками кризових явищ в економіці. До основних причини виникнення кредитних циклів відносять: рівень левереджу банків спричиняє прийняття надмірних ризиків; зобов'язання/гарантії урядів у випадку погіршення ситуації; лібералізація у сфері регулювання.

Більшість науковців під кредитним циклом розуміють періодичні зростання та падіння кредитних умов (пропозиція, попит та ставки) в економіці [1, с. 3]. При чому зростання кредитної активності отримало назву «кредитний бум», період раптового падіння кредитної активності – «кредитний кранч», за яким, як правило, наступає період рецесії. У дослідженнях [2] авторами було визначено кількісні параметри стадій кредитних циклів для розвинених країн – періоди зростання (буму) характеризуються стійким зростанням кредитного ринку на рівні 7%, періоди падіння (рецесії) визначаються скороченням на 2% та більше. Необхідно виділити основні причини виникнення кредитних циклів, які визначають їх типи [3,4,5]:

1. Зростання попиту, спричинене коливаннями у діяльності позичальників нефінансових секторів економіки. Такі буми пов'язані з фундаментальними економічними показниками (economic fundamentals) та не спричиняють накопичення та реалізації руйнівних обсягів системних ризиків.

2. Зростання пропозиції кредитних ресурсів, що спричинені змінами у банківському капіталі, ліквідності чи конкуренції. Такі кредитні буми є джерелом нарощення системного ризику – у цьому випадку виникають труднощі в узгодженні інтересів між принципалами (держателі банківських облігацій, платники податків) та агентами/посередниками (банківські менеджери, акціонери). Буми кредитної пропозиції (credit supply booms) спричиняють накопичення системного ризику внаслідок кореляції рівня ризику між окремими фінансовими посередниками, що призводить до виникнення бульбашки цін на активи (asset-price bubbles) у сфері нерухомості чи іншого виду активів. Така «стадна» поведінка може призвести до того, що навіть середні й малі посередники набуватимуть системного статусу, тобто виникне так звана ситуація «занадто багато, щоб збанкрутувати» (too many to fail).

Неефективне корпоративне управління, коли банківські менеджери максимізують лише вартість власного капіталу (незначна частка активів), а директори отримували компенсації залежно від рівня відносних показників ефективності цінних паперів також призвів до прийняття надмірного ризику.

Варто зазначити, що відповідно до досліджень Міжнародного валютного фонду [6] лише третина кредитних бумів призводить до кранчів з подальшою рецесією. На нашу думку, наявність кредитного кранчу та глибина кризових явищ залежить від причини кредитного буму: так, перший напрям, як правило, не спричиняє руйнівного впливу на економіку; у той час як у другому випадку кредитування може набувати спекулятивного характеру, не сприяючи розвитку економіки та призводячи до кранчів та рецесій.

Негативні наслідки кредитних кранчів проявляють себе у банківській та нефінансовій сферах економіки. У банківському секторі кредитні цикли спричиняють таке явище як «зомбі-кредитування» (“zombie lending”, “ever greening”, “forbearance lending” чи “extending and pretending”), яке означає продовження кредитування неплатоспроможних позичальників та приховування реальних збитків [7]. Для економіки кредитний кранч означає різке скорочення кредитних ресурсів, та, як найбільш ймовірний наслідок, скорочення темпів зростання чи навіть уповільнення розвитку.

Вважаємо, що в Україні кредитний бум був викликаний причинами саме другого типу, а подальший кредитний кранч та

рецесія, підсилені дією зовнішніх політичних шоків, призвели до руйнівних наслідків у діяльності банківського сектора та економіки в цілому. Визначене вище підтверджується даними, що відображені на рисунку 1.

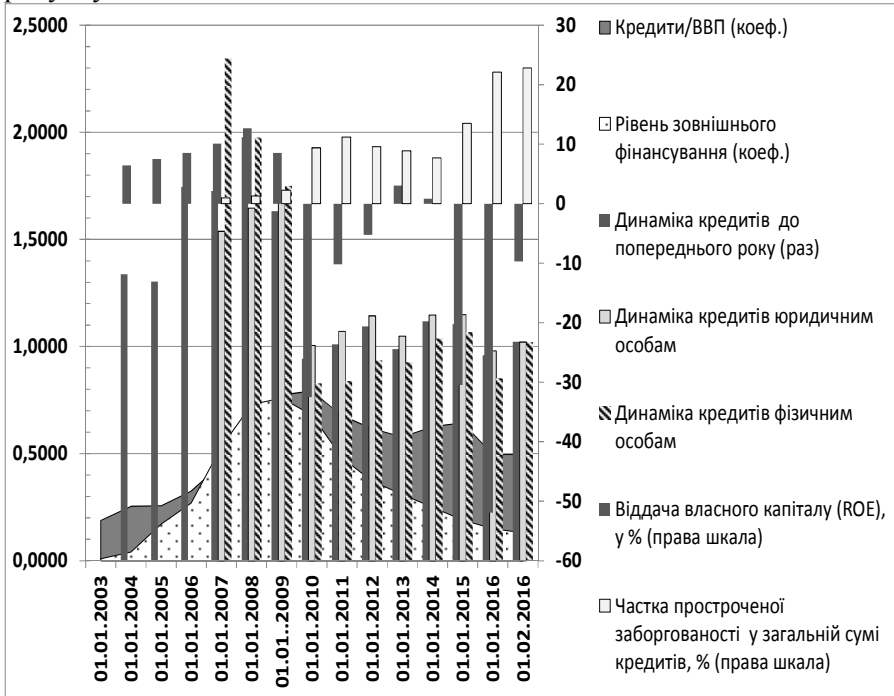

Рис.1. Динаміка показників, що характеризують кредитний цикл у банківському секторі економіки України в 2002-2015 рр. (власна розробка автора за даними: [8])

За даними рисунку 1 можна зробити наступні висновки щодо причин та наслідків циклічних коливань в економіці та банківському секторі зокрема. Показник співвідношення кредитів до ВВП характеризує циклічність розвитку банківського сектору економіки України. Ознаки кредитного буму з'явилися вже на початку досліджуваного періоду – динаміка загального обсягу наданих кредитів перевищила граничну межу у 7%. Найбільший приріст кредитів спостерігався в 2006 році (станом на 01.01.2007 р.), при чому

кредитування фізичних осіб зросло більше, ніж у 2 рази. Випереджаюче зростання кредитування фізичних осіб призвело до збільшення їх частки у структурі кредитного портфеля банків – зазначене свідчить про надмірну концентрацію банківської діяльності та неефективну структуру кредитування з точки зору розвитку економіки.

Про спекулятивний характер кредитного буму в Україні свідчать його причини – підсилення конкуренції з боку дочірніх установ іноземних банків та формування кредитних ресурсів за рахунок надлишкової ліквідності із зовнішніх ринків. Це твердження доводить динаміка показника рівня зовнішнього фінансування (співвідношення нетто-позиції на міжбанківському ринку до коштів клієнтів). Теоретичний рівень зовнішнього фінансування не повинен перевищувати 0,2 – фактично ж показник перевищив це значення в 2006 році та сягнув свого максимуму (0,76) на початку 2009 р.

Кредитний кранч у банківській системі України відбувся в 2009 році – розмір кредитного портфеля банків скоротився (особливо споживче кредитування) навіть на тлі зростання валютного курсу. Наслідками кредитного буму та кранчу стали зростання обсягів проблемної заборгованості та різке скорочення фінансового результату: на початку 2011 р. прострочені позички склали 11,2% кредитного портфелю, а збитки -10,2% власного капіталу (порівняно з -32,52 на початку 2010 р.). Натомість відсутність макроекономічної стабільності спричинили подальше поглиблення кризових явищ у банківській системі України – на початку 2016 р. частка простроченої заборгованості перевищила 20%, а величина віддачі власного капіталу опустилася нижче рівня -50%. Варто зауважити, що, на нашу думку, крім нестабільної зовнішньої ситуації, таке погіршення фінансових показників кредитної діяльності банків було спричинене відновленням кредитування в 2011-2012 рр. Окремі банки у цей період активно пропонували програми споживчого кредитування із недостатнім рівнем забезпечення (чи взагалі без нього). Зазначене є свідчення наявності практики так званого «зомбі-кредитування» в банківській системі України.

Для ідентифікації періодів кредитного буму використовують так званий метод порогових значень/критеріїв (thresholds method). Метод порогових значень/критеріїв виділяє в динаміці досліджуваного

показника циклічні та трендові компоненти. Кредитний бум – це епізод, коли кредит перевищує довгостроковий тренд більше, ніж установлене порогове значення [2, с. 10].

Порогове значення, як правило, встановлюється залежно від країни (наприклад, залежно від груп країн за рівнем доходу). Пороги буму та його тривалості/дюрації визначаються пропорційно стандартного відхилення кредиту країни протягом циклу; тобто кредитний бум відзеркалює специфічну для країни «незвично» велику кредитну експансію.

Виділяють такі ключові характеристики кредитного буму:

- визначення (фіксація) події кредитного буму та її охоплення; нині виділяють більше 100 епізодів кредитних бумів, більше половини з яких наступили протягом останніх 20-ти років;

- значущість характеризує відхилення значення окремої події (буму) від середнього для групи;

- дюрація – період зростання кредитної активності до настання кранчу; у сучасних дослідженнях визначається як 4-5 років, у більш ранніх (до 1994 р.) – 6 років.

У дослідженні [2] авторами було визначено кількісні параметри стадій кредитних циклів для розвинених країн – періоди зростання (буму) характеризуються стійким зростанням кредитного ринку на рівні 7%, періоди падіння (рецесії) визначаються скороченням на 2% та більше (дослідження проводилося на прикладі 14 розвинених країн за останні 140 років).

Варто зауважити, що динаміка (темпи росту) кредитних вкладень не єдиний показник, що використовується для фіксації епізодів кредитного буму. Показники, що використовують для оцінки кредитних циклів: темпи росту кредитування недержавного сектора (кредити клієнтам); співвідношення кредитів до ВВП; кредити на душу населення.

Для ідентифікації епізоду кредитного буму використовують такий інструмент як фільтр Ходріка-Прескотта (Hodrick Prescott filter (HP filter)), уперше запропонований Ходріком та Прескоттом в 1980 р. як гнучкий метод визначення тренду, який нині широко використовується в макроекономічних дослідженнях. Фільтр Ходріка-Прескотта (HP-фільтр) – найбільш розповсюджений метод оцінки циклічних коливань, заснований на виокремленні циклічної складової

у низці спостережень. Метод виходить із припущення, що динаміка (тренд) спостережень включає в себе трендову та циклічну складові:

$$x_t = g_t + c_t, \quad (1)$$

де x_t – спостереження;
 g_t – трендова складова;
 c_t – циклічна складова

HP-фільтр базується на вирішенні проблеми (2.2.) методом найменших квадратів:

$$\sum_{t=1}^T (x_t - g_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(g_{t+1} - g_t) - (g_t - g_{t-1})]^2 \quad (2)$$

Перша частина вимірює трендову складову, у той час як друга циклічну (зглажування). Варто зауважити наступне: якщо $\lambda = 0$, то теоретичний показник (розрахований за допомогою фільтру) дорівнює емпіричному, та, якщо $\lambda \rightarrow \infty$, то тренд прямує до лінійного. Як правило, використовують наступні значення λ :

- $\lambda=100$ для щорічних даних;
- $\lambda=1600$ для квартальних даних;
- $\lambda= 14400$ для щомісячних даних [8].

У кінцевому підсумку завдання зводиться до розрахунку й оцінки абсолютного чи відносного розриву (гепу) між фактичним спостереженням та отриманим у результаті застосування HP-фільтру:

$$GAP_t = x_t - x_t^{HP} \quad (3)$$

$$GAR_t = \frac{x_t - x_t^{HP}}{x_t^{HP}} \quad (4)$$

- а. Кредити на душу населення, тис. грн.;
- б. Темпи росту банківських позичок, у % річних
HP (100) – фільтр Ходріка-Прескотта з $\lambda=100$

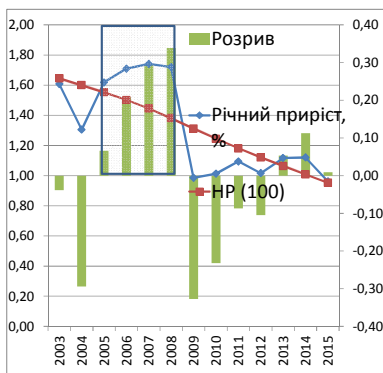
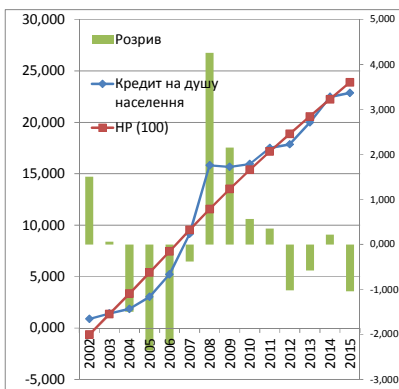

Рис. 2. Динаміка показників, що характеризують кредитні цикли в Україні в 2003-2015 рр. (розробка автора за даними [8])

Як свідчать дані рисунку 2, динаміка обох досліджуваних показників свідчить про наявність циклічних явищ у банківській системі України.

Отже, відповідно до проведеного аналізу ключові характеристики кредитного буму в Україні можна охарактеризувати наступним чином:

- визначення (фіксація) події кредитного буму припадає на 2005 рік;
- значущість характеризується показником максимального розриву, який припав на 2008 рік;
- дюрація останнього кредитного буму склала 4 роки.

Варто зауважити, що серед причин кредитних циклів виділяють гіпотезу інституційної пам'яті. Відповідно до гіпотези інституційної пам'яті, здатність кредитних відділів адекватно оцінювати ризик та потенційні проблеми в майбутньому погіршується з плином часу з моменту їх останнього «гіркого досвіду» з проблемними кредитами [10, с. 4].

На початку циклу кредитування банку (тобто, відразу після кредитного «кранчу») негативні події останнього кранчу банку все ще зберігаються в пам'яті кредитних співробітників, які щойно стали свідками реалізації своїх раніше прийнятих рішень по кредитах. Ці

уроки включають досвід стосовно взаємозв'язку між показниками фірми та ризиком, між структуруванням позички та її потенційною «проблемністю», ефективність різних методів моніторингу, а також найбільш ефективних стратегій ведення проблемних кредитів для пом'якшення втрат. Таким чином, оскільки банк починає свій відлік відносно свого найостаннішого досвіду з проблемними кредитами, обсяг знань з кредитування знаходиться на своєму піку, тому що негативний досвід все ще «свіжий» в умах тих кредитних співробітників, які пережили кризу. Такі уроки негативного досвіду можуть бути особливо важливі для інформаційно непрозорих кредитів малого бізнесу, які часто засновані більше, ніж на «м'якій», інформації про характер й надійність управлінської команди фірми, про відносини фірми з клієнтами і постачальниками, про місцеве бізнес-середовища тощо.

З плином часу з моменту останнього кредиту кранчу, рівень навичок кредитних інспекторів має тенденцію до погіршення: вони гірше проводять роботу скринінгу, аналізу і структурування своїх кредитів у момент виникнення, їх моніторинг після їх виникнення, а також втрачають навички розробки й впровадження стратегії роботи з проблемними позичками. Одним з факторів, який може спричинити таке погіршення є зменшення частки досвідчених кредитних фахівців (які пережили кризу). З'являються нові кредитні фахівці найняті і навчені, щоб замінити досвідчених працівників, які залишають банк або висуваються на керівні посади в інших департаментах банку. Ці нові співробітники не здобули досвіду роботи у період кредитного кранчу. Час із моменту останнього кранчу минає, і додаткові нові кредитні співробітники також можуть бути найняті для обслуговування підвищеного попиту на кредити, що у подальшому призводить до зниження середнього досвіду персоналу. Деякі з цих нових кредитних співробітників можливо мають талант, спостережливість й ініціативність, необхідні для подолання браку досвіду, але не всі. Іншим фактором «погіршення досвіду» кредитного співробітника є атрофія кредитних навичок, абування уроків минулого. Можна стверджувати, що це може вплинути на деяких досвідчених кредитних співробітників більше, ніж на інших. Саме тому наглядовим органам варто підсилювати норми регулювання, коли проходить певний час з моменту останньої кризи. Наглядову

функцію можуть виконувати як банки, так і регулюючі органи, приділяючи більше уваги кваліфікації кредитних робітників банків та запроваджуючи контрциклічне регулювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З метою недопущення руйнівного впливу кризових явищ на функціонування економічних систем необхідно забезпечити створення системи попередження (мінімізації) негативного впливу зовнішніх шоків на фінансовий сектор країни, яка повинна передбачати циклічність розвитку економіки та стримувати надмірну активність учасників ринку у період підйому. В умовах мінливості кредитного ринку України, на якому розкривається і розподіляється інформація щодо якості кредитних портфелів та ступеня їх захисту від ризиків, виникає необхідність у формуванні інформації щодо фінансової стійкості банків, яка повинна адекватно відображати можливості банківської установи покривати втрати за кредитними операціями.

Література

1. Bezemer Dirk. Credit cycles. The handbook of critical issues in finance. ed. / J. Toporowski; J. Michell. Edward Elgar Publishing. – 2012. – p. 66-76.
2. Schularick M. and A. M. Taylor. Credit booms gone bust: Monetary policy, leverage cycles, and financial crises, 1870–2008. / M. Schularick and M. Taylor // American Economic Review, 102, 1029–61 p.
3. Peydro Jose-Luis. Credit cycles and systemic risk [Electronic resource]/ Jose-Luis Peydro. // Els Opuscles del CREI. – num. 35 December 2013, p. 20. Accessed mode: http://crei.cat/files/filesOpuscle/41/140210124213_ENG_35_ang.pdf
4. Nobuhiro Kiyotaki and John Moore. Credit Cycles / N. Kiyotaki and J. Moore // The Journal of Political Economy. – Vol. 105. – No. 2 (Apr., 1997). – pp. 211-248.
5. Allen Franklin and Douglas Gale. 2007. Understanding Financial Crises. Clarendon Lectures in Economics. Oxford, UK: Oxford University Press. – 2007. – 38 p.
6. International Monetary Fund “Policies for macrofinancial stability: How to deal with credit booms,” IMF Staff Discussion Note 12/06, 2012 Accessed mode: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2012/sdn1206.pdf>

7. Max Bruche, Gerard Llobet. Preventing Zombie Lending. Accessed mode: <http://www.cemfi.es/~llobet/zombielending.pdf>

8. Дані фінансової звітності банків України. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080

9. Hodrick Prescott filter. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.web-reg.de/hp_addin.html

10. Berger Allen N., and Gregory F. Udell.. The institutional memory hypothesis and the procyclicality of bank lending behavior. / A. Berger and G. Udell // *Journal of Financial Intermediation* 13 – 2004. – 39 p.

1. Credit cycles. / Bezemer, Dirk. The handbook of critical issues in finance. ed. / J. Toporowski; J. Michell. Edward Elgar Publishing, 2012. p. 66-76.

2. Schularick, M., and A. M. Taylor (2012), “Credit booms gone bust: Monetary policy, leverage cycles, and financial crises, 1870–2008,” *American Economic Review*, 102, 1029–61.

3. Peydro Jose-Luis. Credit cycles and systemic risk. *Opuscles del CREI*. – num. 35 December 2013, p. 20. Accessed mode: http://crei.cat/files/filesOpuscle/41/140210124213_ENG_35_ang.pdf

4. Nobuhiro Kiyotaki and John Moore. Credit Cycles // *The Journal of Political Economy*, Vol. 105, No. 2 (Apr., 1997), pp. 211-248.

5. Allen Franklin and Douglas Gale. 2007. *Understanding Financial Crises*. Clarendon Lectures in Economics. Oxford, UK: Oxford University Press

6. International Monetary Fund (2012), “Policies for macrofinancial stability: How to deal with credit booms,” *IMF Staff Discussion Note* 12/06. Accessed mode: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2012/sdn1206.pdf>

7. Max Bruche , Gerard Llobet. Preventing Zombie Lending. Accessed mode: <http://www.cemfi.es/~llobet/zombielending.pdf>

8. Financial statements data of Ukraine banks // http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080

9. Hodrick Prescott filter. http://www.web-reg.de/hp_addin.html

10. Berger, Allen N., and Gregory F. Udell. 2004. The institutional memory hypothesis and the procyclicality of bank lending behavior. *Journal*

Рецензент: Кузнєцова Л.В. д.е.н., професор, зав. кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету

3.10.2016

УДК 334.012.64(477)

Ланіна Ірина, Емануїлова Ганна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНИЙ СТАН МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджується історичні аспекти розвитку малого підприємництва з років структурної перебудови економіки України до нашого часу. Розглянуто малий бізнес як окремий сектор ринкової економіки. Розкрито послідовність основних етапів становлення національного приватного підприємництва. Увагу приділено розгляду нормативно-правових актів, які впливали на формування і функціонування малого підприємництва та які визначають його сучасний стан. Проаналізовано тенденції розвитку суб'єктів малого підприємництва на основі аналізу статистичних даних за показниками кількості таких підприємств, кількості зайнятих та обсягів реалізованої продукції. Установлено зв'язок динаміки основних показників діяльності з етапами становлення малого бізнесу та обґрунтовано економічні, соціальні і правові фактори впливу на даний сектор економіки. Запропоновано шляхи подальшого розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні.

Ключові слова: ринок, підприємство, мале підприємництво, етапи формування, економічний розвиток, державне регулювання.

Лапина Ирина, Эмануилова Анна

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье исследуются исторические аспекты развития малого предпринимательства со времен структурной перестройки экономики Украины. Рассмотрено малый бизнес как отдельный сектор рыночной экономики. Раскрыта последовательность основных этапов становления национального частного предпринимательства. Внимание уделено рассмотрению нормативно-правовых актов, которые влияли на формирование и функционирование малого предпринимательства, а также определяющие его современное состояние. Проанализированы тенденции развития субъектов малого предпринимательства на основе анализа статистических данных показателей количества таких предприятий, численности занятых и объемов реализованной продукции. Установлена связь между динамикой основных показателей деятельности и этапов становления малого бизнеса, также обоснованно экономические, социальные и правовые факторы влияния на данный сектор экономики. Предложены пути дальнейшего развития субъектов малого предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: рынок, предприятие, малое предпринимательство, этапы формирования, экономическое развитие, государственное регулирование.

Lapina Iryna, Emanuilova Hanna

PECULIARITIES OF SMALL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AND ITS PRESENT STATE IN UKRAINE

The article examines historical aspects of small business growth from times of structural restructuring till nowadays. Small business was considered as separate segment of market economy. Sequence of national private business main formation stages was discovered. Paid attention to consideration of legal acts, which influenced on small business formation, functioning, and determined its present state. Growth trends of small

business subjects were analyzed according to statistical data analysis by indicators of those enterprises amount, quantity of employees and amount of realized goods. Connection between main activity indicators dynamics and stages of small business formation was determined, and economic, social, legal factors of influence on present segment of economy were proved. Further development ways of small business subjects in Ukraine were proposed.

Keywords: market, enterprise, small business, stages of formation, economic growth, government regulation.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні розвиток ринкових відносин та проведення реформ відбувається повільно, суперечливо та неефективно. Однією з причин економічного відставання нашої держави від розвинених країн світу є недооцінка ролі малого бізнесу в стабілізації та розвитку економіки, тому що саме завдяки малому та середньому бізнесу можлива структурна перебудова економіки в найкоротший термін, що, в свою чергу, сприятиме насиченню ринка товарами та послугами, які необхідні в даний період, збільшенню зайнятості, поповненню місцевого та державного бюджетів, демонополізації, розвитку конкуренції, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу і формуванню середнього класу. Тому розвиток малого бізнесу, як лінія ринкової трансформації економіки, є дуже актуальним для України на нинішньому етапі ринкових перетворень.

Проте, для вдалого розвитку цього інституту суспільних відносин необхідно враховувати досвід минулих років, тобто історичні реалії його становлення та функціонування в Україні, щоб оцінити вплив заходів і реформ на сферу малого бізнесу та, враховуючи всі переваги та недоліки, сформувати основні напрямки підвищення ефективності функціонування малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць та публікацій останніх років свідчить про актуальність проблеми становлення та розвитку малого бізнесу в Україні. Дослідженням цього питання присвятили свої праці багато вчених, серед них: З.С. Варналій, В.М. Гаєць, К.О. Ващенко, В.В. Турчак та інші. Проте досі існують невирішені проблеми, які потребують подальшого їх вивчення і розробки нових шляхів вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Не дивлячись на те, що вивченням даного питання займається велике коло науковців, малий бізнес постійно зіштовхується з багатьма факторами зовнішнього впливу, такі як економічна та політична ситуація, законодавчі реформи, інвестиційний та бізнес-клімат країни, соціальний – економічні явища, що потребує формування раціональної та ефективної системи функціонування малого бізнесу на ринку України. Незупинна зміна умов господарювання вимагає постійного і детального розгляду проблем пов'язаних з національним приватним підприємництвом та знаходження шляхів їх вирішення, для того, щоб привести цей сектор до необхідних умов ведення своєї господарської діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження історичних аспектів розвитку, аналіз динаміки та сучасного стану малого підприємництва в Україні, виявлення позитивних і негативних тенденцій та змін, пошук пріоритетних шляхів і напрямків розвитку підприємницьких структур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мале підприємництво – найбільш масова, динамічна та гнучка форма бізнесу зі своїми закономірностями розвитку та специфічними рисами, що надає ринковому господарству гнучкості, мобілізує фінансові й виробничі ресурси, прискорює темпи науково-технічного прогресу, вирішує проблему зайнятості населення, а також формує економічно самостійний і стабільний середній клас [7, с. 309].

Саме цей сектор економіки історично відіграв структуроутворюючу в історії формування економіки конкуренто – ринкового типу, був первинною вихідною формою ринкового господарювання у вигляді дрібного підприємництва [3, с. 188-189]. Тому необхідно детально розглянути процес становлення та розвитку малого підприємництва для визначення ефективності їх функціонування у наш час.

Розвиток національного приватного підприємництва, який розпочався ще до проголошення незалежності України, і впродовж 25 років незалежності країни можна охарактеризувати як непослідовний та часто проблемний, але основним незаперечним наслідком є факт наявності значного прошарку малого бізнесу в економіці країни. Цей процес розвитку можна умовно розділити на декілька етапів.

Підготовчий етап став поштовхом до формування попередніх правових, організаційних та економічних засад. На даному етапі було прийнято у 1987 році Закон СРСР "Об индивидуальной трудовой деятельности граждан в СССР" та у 1988 році Закон «Про кооперацію», що сприяло частковій легалізації індивідуального бізнесу (підприємництва), а також відкрило доступ бізнесменам та підприємцям-початківцям, до створення власних справ. Крім того, у щойно створені кооперативи, які характеризуються як квазіформа малого підприємництва, відбувся масовий приплив громадян, що і поклато початок розвитку малого бізнесу [2].

В історії формування малого підприємництва цей період ще називають «золотим віком», тому що у цей час відбувалося значне і швидке нагромадження капіталів, почало розвиватися виробництво товарів широкого вжитку, яке було раніше дефіцитним, роздрібна торгівля, навчання населення основам бізнесу, наявність величезних пільг, підтримка держави тощо. Проте прихованою стороною цього «золотого віку» є те, що мале підприємництво почало відігравати роль каналу перекачування ресурсів з державних підприємств до тіньового бізнесу шляхом дроблення державного сектору.

Перший етап починається після проголошення незалежності України, відбулася трансформація пов'язана зі змінами критеріїв для сфери діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі малого бізнесу. Закони України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 № 698-ХІІ та "Про підприємства в Україні" від 27 березня 1991 року стали рушійною силою до формування державної підтримки та офіційного розвитку підприємництва [2].

Наступний крок, це схвалення Кабінетом Міністрів України першої «Програми державної підтримки підприємництва в Україні» від 17 березня 1993 року, яка є складовою комплексу заходів щодо сприяння розвитку ринкових відносин, виходу України з економічної кризи і входження країни у світові господарські зв'язки, де реалізовувалася державна політика та сприяння розвитку малого бізнесу, та підприємництва взагалі [5, с.107].

Проте, поки що не розроблено чіткої політики розвитку малого підприємництва в Україні, не сформульовано на законодавчому рівні конкретних соціально-економічних завдань, не обґрунтовано стратегії, тактики, принципів та пріоритетів розвитку малого підприємництва.

Поки що не визначено також і системи та механізмів реалізації основних напрямів державної підтримки малого підприємництва. Остаточного не усвідомлено самої необхідності державної підтримки малого підприємництва. Однак, вони відіграли позитивну роль у торговельній та посередницькій діяльності по створенню нових господарських зв'язків, ставши каталізатором перших кроків руху до нової системи внутрішньо кооперативних зв'язків в українській економіці.

Тому стало важливим те, що для продовження реформування підприємницької сфери в нашій країні, розвиток малого підприємництва повинен стати загальнодержавною доктриною соціально-економічних перетворень, які здійснюються із відповідними виконавчими органами, законодавчою базою та ресурсним забезпеченням, тобто чітким механізмом реалізації. Саме це і є підставою визначення другого етапу щодо розвитку малого підприємництва в Україні, який характеризується комплексним підходом до розгляду правових, соціальних та економічних проблем малого бізнесу. Найголовніше, що дало початок офіційному розвитку, функціонуванню та розквіту малому підприємництву у цей період стало конституційне закріплення свободи підприємницької діяльності: Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР стаття 42 «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом». На законодавчому рівні сформовані стратегії розвитку та визначені соціально-економічні завдання для подальшого становлення та функціонування малого бізнесу в Україні.

На третьому етапі відбувається запровадження єдиної державної регуляторної політики, що не допускає звуження змісту та обсягу прав громадян на підприємницьку діяльність, запроваджується ефективне державне регулювання у сфері підприємництва [3, с. 189]. Державна підтримка здійснювалася за такими напрямками: формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва; встановлення системи пільг; запровадження спрощеної системи оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності; фінансово-кредитна підтримка. Логічним кроком у реформуванні сфери підприємництва є те, що у 2001 року було намічено розроблення проектів законів України про внесення змін до Законів України «Про підприємства в Україні» та «Про підприємництво», в яких

передбачалося визначити терміни «велике», «середнє», «мале підприємництво», «мікропідприємництво» та «суб'єкт малого підприємництва», але тільки через три роки у новому Господарському кодексі, що набрав чинності з 1 січня 2004 року, до малих підприємств віднесено фірми, що мають менш ніж 50 найманих працівників [3, с. 189]. Також великий вплив на розвиток малого підприємництва мала економічна криза 2008-2009рр. в Україні продемонструвала низку недоліків малого підприємництва в Україні:

- організаційна слабкість малого бізнесу, подрібненість його сегментів до рівня фізичних осіб-підприємців, які є фінансово нестійкі;

- значний рівень тінізації, що спричиняє неможливість повноцінного захисту інтересів через правові процедури та спонукає до фіскальних заходів;

- зосередженість малого бізнесу у посередницькому секторі економіки, фактична відсутність в промисловості звужує можливості інноваційного розвитку цих підприємств;

- орієнтування підприємців на здобуття позаекономічних важелів набуття конкурентоспроможності: недобросовісна конкуренція, легальні преференції та пільги;

- низька якість менеджменту, зокрема щодо інновацій, низький рівень правової та економічної культури.

Зараз наша країна знаходиться на четвертому етапі розвитку малого бізнесу і протягом останніх років найбільш суттєвим кроком щодо законодавчого регламентування умов розвитку малого бізнесу було прийняття Закону України «Про Програму економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [8, с. 561-562].

Прийнято «Податковий кодекс України» від 02.12.2010 № 2755-VI, який включає всю інформацію про вимоги держави щодо оподаткування підприємницької [6]. Останнім поступом у сфері регламентації розвитку малого бізнесу стала розроблена Адміністрацією Президента України стратегія розвитку країни «Україна 2020. Стратегія розвитку» [5, с. 109-110].

Для наглядного розуміння та співставлення того, який вплив мали прийняття тих чи інших нормативно-правових актів, розробка програм державної підтримки малого бізнесу, економічні, соціальні та

правові реформи у сфері підприємництва на становлення малого бізнесу, було опрацьовано та виведено статистичні дані, у вигляді зведеної таблиці, де у динаміці приведені основні показники їх діяльності (табл.1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності малих підприємств України в
1991–2009 рр.[9]

Рік	Кількість суб'єктів господарювання, одиниць	Кількість суб'єктів господарювання на10 тис. осіб наявного населення, одиниць	Кількість найманих працівників, тис. осіб	Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн.грн.
1991	47084	9	1192,4	-
1995	96019	19	1224,9	-
1998	173404	35	1559,9	-
2000	217930	44	1709,8	43810,1
2001	233600	48	1807,6	47165,7
2002	253791	53	1918,5	49394,2
2003	272741	57	2034,2	65202,1
2004	283398	60	1928	74363,5
2005	295100	63	1834,2	82936,7
2006	307400	72	2158,5	357252,6
2007	324011	76	2154,3	436247,8
2008	331900	72	2156,8	492378,7
2009	341300	75	2067,8	455431,2

Перший етап становлення і розвитку малого підприємництва України проходив досить швидко в 1991-1995 рр., тому що в цей період відбувалося проведення приватизації (включаючи державні підприємства) та формування законодавчої бази, яка спонукала громадян на законних підставах організувати свій приватний бізнес, а з іншої сторони, в рік шокової терапії (1992) здійснені лібералізація цін та податковий тягар надзвичайно підірвали фінансову основу малого підприємництва, почалося стрімке скорочення виробництва [1, с.17-18]. Інфляція у ці роки привела, до знецінення заощаджень населення, а також до різкого збільшення відсоткових ставок банківського кредиту. Це викликало застій інвестиційної діяльності, який, на жаль, не подоланий і понині.

Проте, згідно статистичних даних, видно бурхливий зростання кількості малих підприємств (а кооперативи скорочуватися бо більшість була заснована на державній формі власності) та населення, яке зайняте у цій сфері. Колосальний ріст кількості малих підприємств в 1992 р. відбувається через швидкий розвиток торгово-посередницького малого підприємництва став відповідною реакцією на підриг початкової фінансової бази. Лібералізація зовнішньої політики та зняття заборони на приватну торгівлю всередині країни створили сприятливі умови для будь-якої торговельної діяльності.

На другому етапі 1996 -1999 рр. відмічалось зростання чисельності підприємств малого бізнесу під впливом таких факторів в національній економіці [1, с. 17], таких як жорстка монетарна політика яка привела до стабілізації купоно-карбованця, ведення національної валюти гривні, прийняття 28 червня конституції Україні, яка закріпила свободу підприємництва. Однак на фоні негативних тенденцій розвитку економіки країни після 1998 року зростання почало уповільнюватися.

На третьому етапі розвитку малого бізнесу відмічається тенденція до постійного зростання кількості малих підприємств та чисельності зайнятих в них у 2000 – 2007 рр., але криза 2008-2010 привела до зміни ситуації і вже з початку 2009 року кількість зайнятого населення та обсяг реалізації продукції зменшується. До факторів впливу на стан цієї сфери можна віднести: реформування підприємницької сфери, становлення самостійною ланкою економіки; податкові зміни (впровадження спрощеної системи оподаткування); період фінансово – економічної кризи (підвищення інфляційних процесів, збільшення обсягу державного боргу, порушення стабільності національної валюти, тиск світової конкуренції).

На четвертому етапі становлення та розвитку малого бізнесу, що на відміну від попередніх періодів створення малих підприємств відбувається не в результаті поділу чи реструктуризації діючих підприємств, а шляхом утворення абсолютно нової бізнес-одиниці. За статистикою, на початок 2011 року в Україні налічувалося 354283 малих підприємств (табл. 2).

Динаміка свідчить, що за останні п'ять років розвиток малого бізнесу коливався, як в позитивну сторону так і в негативну, в залежності від факторів, які вплинули на них в певний період.

Таблиця 2.

Динаміка основних показників діяльності малих підприємств
за 2010 – 2015 рр. [9]

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць	357241	354283	344048	373809	324598	327814
Темп зростання загальної кількості МП, %	4,67	-0,83	-2,89	8,65	-13,16	0,99
Загальна кількість зайнятих працівників на МП, тис. осіб	2164,6	2091,5	2051,3	2010,7	1686,9	1576,4
Темп зростання загальної кількості зайнятих працівників на МП, %	4,68	-3,38	-1,92	-1,98	-16,10	-6,55
Загальна кількість найманих працівників на МП, тис. осіб	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	1583,0	1466,3
Темп зростання загальної кількості найманих працівників на МП, %	-1,17	-1,56	-2,99	-3,06	-16,32	-7,37
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн. грн.	568267, 1	607782, 4	672653, 4	670258, 5	705000, 5	937112, 8
Темп зростання реалізованої продукції МП, %	24,78	6,95	10,67	-0,36	5,18	32,92
Частка МП у загальних показників по підприємствах - суб'єктах підприємницької діяльності, %						
- за кількістю найманих працівників	26,1	26,1	25,8	26,0	25,6	25,4
- за обсягами реалізованої продукції	16,9	15,2	16,0	16,5	16,9	18,2

Починаючи з 2013 року відбулося різке скорочення малого підприємництва, найбільше у 2014 році на 13,16% порівняно з 2013,

що сталося через радикальні зміни в усіх сферах життя країни. Але вже у 2015 році спостерігаємо невелике зростання кількості суб'єктів підприємництва на приблизно на 1%, це свідчить про те, що малий бізнес швидко реагує на зміни в економіці і оперативно знаходять шляхи подолання виниклих бар'єрів для розвитку. Не дивлячись на негативну тенденцію кількості малих підприємств обсяг їх реалізованої продукції постійно зростає і становить приблизно 16% від загальної частки реалізованої продукції серед всіх суб'єктів господарювання, окрім 2011 року, де ця частка становила 15,2%. Треба відмітити, що у 2015 році, тому що порівняно з 2014, цей показник зріс аж на 32,92% і становив частку у розмірі 18,2% всіх підприємств, що в свою чергу говорить про те, що основну долю реалізованої продукції припадає на середні та великі підприємства, хоча їх частка у загальній кількості підприємств значно менша. За даними на 2015 рік цей показник мав такий вигляд: малі підприємства займають 95,5 %, середні – 4,4%, великі -0,1% [9]. Дану тенденцію, яка розпочалася, можна пояснити введенням в дію нового податкового кодексу як у 2011 так і у 2015 роках (регулює відносини, що виникають у сфері податків і зборів), який був стартом нової податкової реформи. Також на приватний сектор економіки вплинули недоступність грошей і висока вартість кредитних ресурсів, низька купівельна спроможність населення, зміна пріоритетів / стратегій поведінки споживачів і, як наслідок, зниження обсягів продажів, криза ліквідності і криза неплатежів.

Суб'єкти малого бізнесу вирішують так гостре питання як зайнятості населення. Так з 2010 по 2015 рік 25 % економічно активного населення країни працює в малому бізнесі, приблизно 45 % в середньому і 30% на великих підприємствах. Однак, динаміка свідчить про постійне зменшення кількості як зайнятих так і найманих працівників в цій сфері починаючи з 2011 року, але треба відмітити, що у 2015 році порівняно з 2014 спостерігалось уповільнення темпів скорочення кількості працівників сфери малого підприємництва, враховуючи те, що даний показник скоротився приблизно на 9,6% та 9% відповідно.

У розрізі економічних видів діяльності пріоритетними сферами суб'єктів малого підприємництва залишаються оптова торгівля та сфера послуг, питома вага яких в загальному обсязі

реалізованої продукції (товарів, послуг) складає понад 28%. Значно меншими є показники промисловості (11 %), сільського господарства (13 %), будівництва (9 %), операції з нерухомим майном (10%), професійна, наукова та технічна діяльність (9%) (рис. 1).

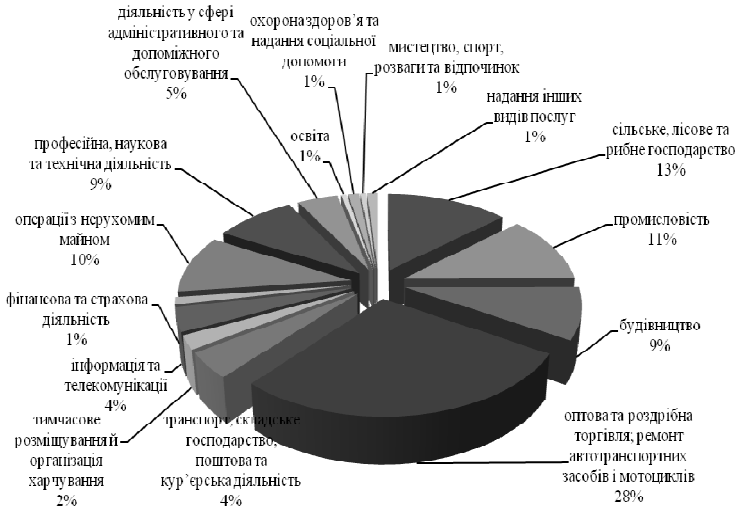

Рис.1. Структура малих підприємств за економічною діяльністю у 2015 році [9]

Аналіз змісту існуючих нормативно-правових актів у сфері малого підприємництва України дозволяє розкрити їх найбільш суттєві недоліки, а саме: неузгодженість, «нестиковку» елементів програм, зокрема аналітичних розділів і, відповідних їм, блоків основних заходів; декларативність, неконкретність поставлених завдань, що ускладнює їх реалізацію; занадто широкий спектр планованих заходів, що веде до розпорошення і без того мізерних коштів

Висновок. Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зрозуміти, що процес становлення і розвитку малого бізнесу складний та багатогранний. Через те, що малому бізнесу в сучасній ринковій економіці України необхідно постійно долати низку проблем, таких як недосконала нормативно-правова база, неефективна державна підтримка, як фінансова так і соціальна, тягар податкового тиску,

несприятливий інвестиційний клімат, низький інвестиційний потенціал та інше. Саме тому, першочерговим завданням є подолання цих бар'єрів, які перешкоджають подальшому розвитку малого підприємництва. Для цього потрібно, що держава робила рішучі кроки на шляху до покращення інфраструктури країни, створення ефективної правової бази та фінансової підтримки.

Таким чином, з метою ефективного функціонування малого підприємництва як одного із дієвих факторів забезпечення якісного економічного зростання в державі необхідно: удосконалити законодавчі та нормативно - правові акти; удосконалити систему формування, розробки та реалізації регіональних програм розвитку малого бізнесу; удосконалити фінансово-податкову політику підтримки суб'єктів малого підприємництва; підвищити ефективність використання створених інституцій ринкової інфраструктури підтримки малого бізнесу; забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату, інформаційної відкритості регіону; адекватна державна підтримка, міжнародна допомога, вдосконалити професійну підготовку та ефективне управління кваліфікованими кадрами. Вирішення низки питань сприяє покращеною, як економічної так і соціальної сфери, а саме: формуванню середнього класу, який є основою соціально-економічних реформ, гарантом політичної стабільності та демократичного розвитку суспільства; створенню нових додаткових робочих місць та зниженню рівня безробіття тощо.

Важливе значення у забезпеченні успішного розвитку малих підприємств відіграє вивчення історичних аспектів розвитку, виявлення всіх негативних та позитивних моментів то сформулювати чіткі та раціональні стратегії подальшого розвитку даного сектору економіки.

Література

1. Білик В.В. Етапи розвитку малого та середнього бізнесу в Україні / В.В. Білик // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 22-24 червня 2012 р. / За заг. ред.: О.В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – С. 17-19.
2. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики . – 4-те вид., стер. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2008. – С. 302.

3. Васильєва Д.В. Актуальні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / Д.В. Васильєва // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №3. – С.188-196.

4. Кавтиш О. П. Аналіз діяльності підприємств малого бізнесу та шляхи підвищення їх прибутковості / О. П. Кавтиш, Т. О. Колісна // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». № 5, 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2028>

5. Мельник Т. О. Аналіз стратегій розвитку малого підприємництва в Україні / Т.О. Мельник // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 1. – С. 106-111.

6. Пемпко Л. К. Особливості застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fosvita.ua%2Fdoc%2Ffiles%2Fnews%2F464%2F46446%2FRobota.doc&name=Robota.doc&lang=uk&c=56e88e2e0eb2>

7. Сілічева Н. Є. Малий бізнес в Україні: стан та преспективи розвитку / Н. Є. Сілічева // Економічні інновації. – 2015. – Вип. 59. – С. 303-309.

8. Сімків Л.Є. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні в умовах диспропорційності економічного зростання / Л.Є. Сімків, С.А. Побігун // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 560-564.

9. Державна служба статистики України. Офіційна сторінка.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

1. Bilyk V.V. Etapy rozvytku maloho ta seredn'oho biznesu v Ukrayini / V.V. Bilyk // Ekonomika ta menedzhment: perspektyvy rozvytku : materialy dopovidey II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, m. Sumy, 22-24 chervnya 2012 r. / Za zah. red.: O.V. Prokopenko. – Sumy: SumDU, 2012. – S. 17-19.

2. Varnaliy Z.S. Male pidpryyemnytstvo: osnovy teorii i praktyky . – 4-te vyd., ster. – K.: T-vo "Znannya", KOO, 2008. – S. 302.

3. Vasylyeva D.V. Aktual'ni problemy rozvytku maloho biznesu v Ukraini / D.V. Vasylyeva // Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. – 2011. – #3. – S.188-196.

4. Kavtysh O. P. Analiz diyal'nosti pidpryyemstv maloho biznesu ta shlyakhy pidvyshchennya yikh prybutkovosti / O. P. Kavtysh, T. O. Kolisna // Elektronne naukove fakhove vydannya «Efektyvna ekonomika». # 5, 2013. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2028>

5. Mel'nyk T. O. Analiz stratehiy rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukraini / T.O. Mel'nyk // Ekonomichnyy analiz: zb. nauk. prats'. – Ternopil': Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr Ternopil'skoho natsional'noho ekonomichnoho universytetu “Ekonomichna dumka”, 2015. – Tom 21. – # 1. – S. 106-111.

6. Pempko L. K. Osoblyvosti zastosuvannya sproshchenoyi systemy opodatkovannya, obliku ta zvitnosti v Ukraini. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fosvita.ua%2Fdoc%2Ffiles%2Fnews%2F464%2F46446%2FRobota.doc&name=Robota.doc&lang=uk&c=56e88e2e0eb2>

7. Silichyeva N. Ye. Malyy biznes v Ukraini: stan ta prespektyvy rozvytku / N. Ye. Silichyeva // Ekonomichni innovatsiyi. – 2015. – Vyp. 59. – S. 303-309.

8. Simkiv L.Ye. Tendentsiyi rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukraini v umovakh dysproportsynosti ekonomichnoho zrostantnya / L.Ye. Simkiv, S.A. Pobihun // Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. – 2015. – Vyp. 3. – S. 560-564.

9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyna storinka.[Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

***Рецензент:** Гончаренко О.М., д.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету*

31.10.2016

ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье систематизированы определения сущности финансовой устойчивости предприятия как основного показателя финансового состояния. Метод группировки и обобщения использовано для определения финансовой устойчивости. Определены типы финансовой устойчивости и их характеристики. Обозначены основные объективные условия стабилизации финансовой устойчивости предприятия, выхода из финансового кризисного состояния: увеличение доли собственных оборотных средств в оборотных активах; дополнительное привлечение заемных средств при условии положительного эффекта финансового левериджа. В заключении обоснована необходимость использования анализа финансовой устойчивости предприятия. Прежде всего с помощью коэффициентов финансовой устойчивости можно иметь полное представление о текущем состоянии предприятия, определить слабые места в деятельности предприятия и своевременно их ликвидировать.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, платежеспособность, риск, прибыль, управление.

Медвідь Анастасія

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті систематизовано визначення сутності фінансової стійкості підприємства як основного показника фінансового стану. Метод групування та узагальнення використано для визначення фінансової стійкості. Визначено типи фінансової стійкості і їх характеристики. Окреслено основні об'єктивні умови стабілізації фінансової стійкості підприємства, виходу з фінансової кризового стану: збільшення частки власних оборотних коштів в оборотних активах; додаткове залучення позикових коштів за умови позитивного

ефекту фінансового левеґіджу. У висновку обґрунтовано необхідність використання аналізу фінансової стійкості підприємства. Перш за все за допомогою коефіцієнтів фінансової стійкості можна мати повне уявлення про поточний стан підприємства, визначити слабкі місця в діяльності підприємства і своєчасно їх ліквідувати.

Ключові слова: фінансова стійкість, платоспроможність, ризик, прибуток, управління.

Medved Anastasiya

FEATURES DEFINITIONS OF FINANCIAL STABILITY OF ENTERPRISE

In the article the essence of the definition of financial stability as the main indicator of financial condition. grouping and summarizing method used to determine financial stability. The types of financial stability and performance. Outlined the main objective conditions for the stabilization of financial stability, recovery from the financial crisis of the state: the increase in the share of working capital in current assets; additional borrowing provided a positive effect of financial leverage. In conclusion, the necessity of the use of the analysis of financial stability. First of all, with the help of financial sustainability factors can have a complete picture of the current state of the enterprise, to identify weaknesses in the enterprise in a timely manner and eliminate them.

Keywords: financial stability, solvency, risk, profit management.

Постановка проблемы в общем виде. В рыночных условиях основой выживания и стабильности предприятия является его финансовая устойчивость. Функционируя как субъект предпринимательской деятельности, каждое предприятие должно обеспечивать такое состояние своих финансовых ресурсов, с помощью которого сохранялась бы способность непрерывно выполнять свои финансовые обязательства перед деловыми партнерами, государством, собственниками, наемными работниками. Понятие "финансовая устойчивость" предприятия многогранное, оно намного шире понятий "платежеспособность" и "кредитоспособность", так как включает в себя оценку разных сторон деятельности фирмы. Финансовая

устойчивость формируется в процессе всей производственной деятельности и является главным компонентом общей устойчивости предприятия.

В условиях нестабильной экономики каждый субъект хозяйствования постоянно ищет пути повышения эффективности своей деятельности. Поэтому оценка финансовой устойчивости является одной из важнейших основ деятельности предприятий, которая предоставляет информацию о финансовых возможностях предприятия на перспективу. Она является необходимым условием жизнедеятельности предприятия и обеспечивает высокий уровень конкурентоспособности.

Большое разнообразие подходов к определению сущности понятия "Финансовая устойчивость" вызывает необходимость осуществить глубокое исследование данного понятия и сформулировать комплексное определение.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблему оценки финансовой устойчивости предприятия исследовало множество ученых-экономистов как отечественных, так и зарубежных, в частности это Савицкая А.В., Поддериогин А.М., Филимоненков А.С., Кривицкая А.Р., Грабовецкий Б.Е., Бланк И.А., Базилинская О.Я. вместе с тем, разнообразие подходов к решению указанной проблемы объясняется отсутствием однозначной трактовки самого понятия "финансовая устойчивость предприятия".

Целью статьи является изучение теоретических положений оценки финансовой устойчивости предприятия и практических аспектов с учетом показателей финансовой устойчивости, а также предоставление предложений по ее совершенствованию и исследования проблем, негативно влияющих на нее.

Изложение основного материала исследования. Об устойчивом финансовом состоянии предприятия свидетельствует его способность своевременно рассчитываться с текущей задолженностью, поддерживать платежеспособность в неблагоприятных обстоятельствах, увеличивать объемы реализации и получать прибыль. Финансовая устойчивость обеспечивает стабильную платежеспособность на перспективу, в основе которой лежит сбалансированность активов и пассивов, доходов и расходов и денежных потоков.

Финансовая устойчивость - одна из важнейших характеристик оценки финансового состояния предприятия, которая определяет эффективное финансовое управление предприятием.

В экономической литературе существуют различные толкования финансовой устойчивости предприятия. Так, Филимоненко А.С. определяет финансовую устойчивость, как состояние предприятия, при котором размер его имущества (активов) достаточен для погашения обязательств, то есть предприятие является платежеспособным [8, с. 344]. Но это определение является достаточно узким, поэтому не полностью раскрывает данное понятие.

Кривицкая А.Р. рассматривает финансовую стабильность как результат формирования достаточного для развития предприятия объема прибыли, является определяющим признаком экономической независимости [4, с. 138].

Савицкая Г.В. же так определяет финансовую устойчивость предприятия как способность субъекта хозяйствования функционировать и развиваться, сохранять равновесие своих активов и пассивов в меняющемся внутреннем и внешней среде, что гарантирует его платежеспособность и инвестиционную привлекательность в долгосрочной перспективе в пределах допустимого уровня риска [6, с. 662].

Финансовая устойчивость предприятия – это такое состояние финансовых ресурсов, их распределение и использование, которое обеспечивает развитие предприятия на основе роста прибыли и капитала при сохранении платежеспособности и кредитоспособности в условиях допустимого уровня риска.

Важнейшей формой устойчивости предприятия является его способность развиваться в условиях внутренней и внешней среды. Для этого предприятие должно обладать гибкой структурой финансовых ресурсов и при необходимости иметь возможность привлекать заемные средства, то есть быть кредитоспособным.

Проведя анализ данного понятия, можно сформулировать такое заключительное определение: финансовая устойчивость предприятия - способность предприятия осуществлять основную и другие виды деятельности бесперебойно, несмотря на риски и изменения в среде бизнеса (которые могут происходить в процессе хозяйственной деятельности предприятия).

Оценка финансовой устойчивости предприятия предусматривает проведение объективного анализа величины и структуры активов и пассивов предприятия и определения на этой основе его финансовой стабильности и независимости, а также анализа соответствия финансово-хозяйственной деятельности предприятия целям его уставной деятельности.

Финансовая устойчивость предприятия зависит от эффективного управления финансовыми ресурсами и определяется оптимальной структурой активов, оптимальным соотношением собственных и заемных средств, оптимальным соотношением активов и источников их финансирования.

Как финансово-экономическая категория финансовая устойчивость выражается системой относительных и абсолютных показателей. Имеющиеся методики анализа финансовой устойчивости предприятия предусматривают проведение исследований в несколько этапов. В зависимости от задач анализа и толкования понятие «финансовая устойчивость» порядок расчета показателей в различных литературных источниках отличается. Но, как правило, анализ проводится в следующей последовательности:

- общая оценка финансовой устойчивости (устойчивость источников формирования капитала, ресурсная устойчивость, устойчивость управления);

- расчет по данным баланса системы относительных показателей финансовой устойчивости - коэффициентов: автономии, финансовой зависимости, финансового риска, маневренности собственного капитала, структуры покрытия долгосрочных вложений, долгосрочного привлечения заемных средств, финансовой независимости капитализированных источников, удельного веса собственных средств и долгосрочных обязательств, текущей задолженности, концентрации привлеченного капитала; страховой стабильности капитала, финансовой устойчивости;

- расчет по данным баланса системы абсолютных показателей, характеризующих обеспеченность запасов источниками формирования и определение соответствующего типа финансовой устойчивости предприятия (запасы; собственные оборотные средства; функционирующий капитал; общая величина источников формирования запасов);

- расчет по данным отчета о прибылях и результаты, а также факторный анализ порога рентабельности и запаса финансовой устойчивости.

Общая оценка финансовой устойчивости предусматривает определение: устойчивости источников формирования капитала; ресурсной устойчивости; устойчивости управления.

Исследование структуры пассива баланса дает возможность установить возможные причины финансовой устойчивости (неустойчивости) предприятия. Так увеличение доли собственного капитала за счет любого источника способствует усилению финансовой устойчивости предприятия. Наличие нераспределенной прибыли может рассматриваться как источник пополнения оборотных средств и уменьшения текущей кредиторской задолженности.

Особая роль анализа собственного капитала при оценке финансовой устойчивости обусловлена его функциями.

Уставный и дополнительный капитал предприятия позволяют эффективно организовать процесс производства продукции, применить прогрессивные технологии, высококвалифицированную рабочую силу, усилить позиции на рынке. Величина собственного капитала в общем обеспечивает доверие партнеров предприятия, определяет возможность получения от них финансовых вложений в случае необходимости устранения влияния неблагоприятных факторов. Незначительная доля собственного капитала усиливает предпринимательский риск кредиторов.

Анализ ресурсной устойчивости как составляющей финансовой устойчивости включает: уровень сотрудничества предприятия с субъектами рыночной инфраструктуры; степень интегрированности предприятия в системе производственных отношений; зависимость эффективности деятельности предприятия от состояния экономики страны; способность предприятия к привлечению средств; контроль денежных потоков.

Анализируя финансовую устойчивость необходимо рассчитать комплекс относительных показателей (табл. 1).

Таблица 1

Содержание и расчет коэффициентов, характеризующих финансовую устойчивость (составлено автором на основе [7])

Название показателя	Содержание	Расчет на основе баланса
Коэффициент финансовой независимости (автономии, концентрации собственного капитала), Кфн	Показывает долю собственного капитала в общей сумме источников средств (валюте баланса)	$K_{фн} = \frac{p.1495}{p.1900}$
Коэффициент концентрации заемного капитала, Кпк	Показывает долю заемного капитала в общей сумме источников средств (валюте баланса)	$K_{пк} = \frac{p.1595 + p.1695}{p.1900}$
Коэффициент финансовой зависимости, Кфз	Показывает, какая сумма средств приходится на единицу собственного капитала, обратный Кфн	$K_{фз} = \frac{p.1900}{1495}$
Коэффициент концентрации текущей задолженности, Ктз	Показывает, какая часть активов сформирована за счет текущих обязательств	$K_{тз} = \frac{p.1695}{p.1300}$
Коэффициент финансовой устойчивости (обеспечение общей задолженности собственным капиталом), Кфс	Показывает соотношение собственного и привлеченного капитала	$K_{фс} = \frac{p.1495}{p.1595 + p.1695}$
Коэффициент финансового левериджа (финансового риска), Кфл	Показывает соотношение привлеченного и собственного капитала, обратный Кфс	$K_{фл} = \frac{p.1595 + 1695}{p.1495}$
Коэффициент обеспечения запасов собственным капиталом, Коз	Характеризует сумму собственного оборотного капитала на единицу запасов	$K_{оз} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1100}$
Коэффициент маневренности оборотных активов, Кман	Характеризует сумму собственного оборотного капитала на одну денежную единицу оборотных активов	$K_{ман} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1195}$
Коэффициент маневренности собственного капитала, Кмск	Характеризует сумму собственного оборотного капитала на одну денежную единицу собственного капитала	$K_{мск} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1495}$
Коэффициент маневренности заемного капитала, Кмзк	Характеризует сумму собственного оборотного капитала на одну денежную единицу заемного капитала	$K_{мзк} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1595 + p.1695}$

Согласно показателю обеспечения запасов и затрат собственными и заемными средствами можно назвать такие типы финансовой устойчивости предприятия:

1) абсолютная финансовая устойчивость (встречается на практике очень редко) - когда собственные оборотные средства (СОС) обеспечивают запасы (З), а потому предприятие не зависит от банковских кредитов, имеет абсолютную ликвидность и обеспечивает текущую и перспективную платежеспособность;

2) нормально устойчивое финансовое состояние – когда запасы обеспечиваются суммой собственных оборотных средств и долгосрочными заемными источниками (сумма собственных оборотных средств и долгосрочных обязательств составляет функционирующий капитал – ФК). При этом, предприятие имеет нормальную ликвидность и платежеспособность, а также достаточно рентабельной является его операционная деятельность;

3) неустойчивое финансовое состояние – когда запасы обеспечиваются за счет собственных оборотных средств, долгосрочных заемных источников и краткосрочных кредитов и займов, т.е. за счет всех основных источников формирования запасов и затрат; недостаточная ликвидность, возникает периодическая неплатежеспособность, замедляется оборачиваемость оборотных активов, поэтому существует необходимость в привлечении дополнительных источников финансирования. Однако, при этом есть возможность восстановления платежеспособности. Сумма функционирующего капитала и краткосрочных кредитов и займов составляет общую величину основных источников формирования запасов – ОВ;

4) кризисное финансовое состояние – когда запасы и затраты не обеспечиваются источниками их формирования и предприятие находится на грани банкротства. Предприятие имеет хроническую просроченную задолженность перед кредиторами, а восстановление платежеспособности без санации почти невозможно [9]. Модели определения типа финансовой устойчивости приведены в таблице 2.

Финансово-экономические коэффициенты и абсолютные показатели типа финансовой устойчивости определяются информацией бухгалтерского баланса и характеризуют финансовую устойчивость предприятия с точки зрения соотношения собственных

и привлеченных финансовых ресурсов. В то же время, оценка финансовой устойчивости предполагает анализ факторов формирования показателей, характеризующих стабильность функционирования предприятия с позиции обеспечения прибыльности операционной деятельности.

Таблица 2

Модель определения типа финансовой устойчивости
(составлено автором на основе [7], [9])

№ п/п	Показатели, излишек (+) недостаток (-)	Тип финансовой устойчивости			
		Абсолютная финансовая устойчивость	Нормальная финансовая устойчивость	Неустойчивое финансовое состояние	Кризисное финансовое состояние
1	$\pm \text{СОС} = \text{СОС} - 3$	$\pm \text{СОС} \geq 0;$	$\pm \text{СОС} < 0;$	$\pm \text{СОС} < 0;$	$\pm \text{СОС} < 0;$
2	$\pm \text{ФК} = \text{ФК} - 3$	$\pm \text{ФК} \geq 0;$	$\pm \text{ФК} \geq 0;$	$\pm \text{ФК} < 0;$	$\pm \text{ФК} < 0;$
3	$\pm \text{ОВ} = \text{ОВ} - 3$	$\pm \text{ОВ} \geq 0;$	$\pm \text{ОВ} \geq 0;$	$\pm \text{ОВ} \geq 0;$	$\pm \text{ОВ} < 0;$

Среди этих показателей видное место занимают порог рентабельности (*ПР*) и запас финансовой устойчивости (*ЗФУ*), которые рассчитываются на основе информации отчета о финансовых результатах:

$$ПР = \frac{\text{Пост.расходы}}{КМД} \quad (1)$$

где *ПР* – порог рентабельности;
КМД – коэффициент маржинального дохода в операционном доходе.

$$КМ = \frac{МД}{ОД} = \frac{ОД - ПР}{ОД} \quad (2)$$

где *ПР* – переменные расходы;
ОД – операционный доход.

Порог рентабельности – это стоимостный показатель, характеризующий сумму операционного дохода, обеспечивает полное покрытие операционных расходов. То есть, другими словами, это стоимостное выражение точки безубыточности предприятия или безубыточность операционной деятельности предприятия.

Чем меньше величина порога рентабельности, тем более финансово устойчивым является предприятие. Однако в условиях существенного роста операционного дохода часто одновременно растут операционные расходы, а следовательно, и порог рентабельности. Поэтому важно обеспечить превышение темпа прироста операционного дохода над темпом прироста порога рентабельности, в результате чего будет происходить снижение доли порога рентабельности в операционном доходе.

То есть, большая часть операционного дохода будет работать не на покрытие операционных расходов, а на получение прибыли от операционной деятельности.

$$ЗФУ = \frac{ОД - ПР}{ОД} * 100\% \quad (3)$$

где $ФС$ – запас финансовой устойчивости;
 $ПР$ – порог рентабельности.

Запас финансовой устойчивости характеризует максимально допустимый процент уменьшения операционного дохода до тех пор, пока операционная деятельность остается безубыточной. Он показывает уровень защищенности, который у предприятия на момент расчета и которым можно воспользоваться в случае неблагоприятных обстоятельств - уменьшение объемов производства или реализации продукции. Вместе с тем, уровень запаса финансовой устойчивости определяет защищенность кредиторов и поставщиков от возможной неуплаты предприятием средств по счетам.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований. Исследуя подходы к определению сущности финансовой устойчивости предприятия, условия ее достижения, факторы влияния и проанализировав систему оценки финансовой устойчивости можно сделать выводы:

- финансовая устойчивость является основой выживания и стабильного положения предприятия в рыночных условиях хозяйствования. Это комплексное понятие, которое обладает внешними формами проявления, формируется в процессе хозяйственной деятельности и находится под влиянием различных факторов;

- понятие "финансовая устойчивость" многогранное. Эта многовариантность обусловлена тем, что авторы экономической литературы рассматривают финансовую устойчивость под разными углами зрения и на разных уровнях - одни в понятие включают только финансовую устойчивость, другие – ресурсную устойчивость, устойчивость капитала и устойчивость управления и т.д.

- для обеспечения финансовой устойчивости, прежде всего, предприятию необходимо определить все факторы, действующие на его хозяйственную деятельность, с целью предотвращения негативных последствий их влияния на предприятие в целом;

- для выявления уровня независимости предприятия от внешних источников, возможности получать прибыль в условиях экономической самостоятельности, а также достоверности сохранения такого состояния предприятия, необходимо проводить анализ финансовой устойчивости с помощью всей системы показателей.

Литература

1. Базилинська Я. Финансовый анализ: теория и практика. Учеб. пос. - М.: Центр учебной литературы, 2009. - 328 с.
2. Вознюк А.А. Оценка финансового состояния предприятия как необходимая составляющая его экономического развития /А. Вознюк// Всеукраинский научно-производственный журнал. Инновационная экономика. - 2012. - №11. - С.101-105.
3. Ивахненко В.М., Курс экономического анализа: Учебное пособие // Киев: Знание-Пресс, 2000. - 208 с.
4. Коробов М.Я., Финансово-экономический анализ деятельности предприятий, Учебное пособие. - Киев: «Знание», 2000.
5. Кривицкая А.Р. Планирование прибыли предприятия при определении стратегии его развития / О.Р. Кривицкая // Финансы Украины. - 2005. - № 3. - С. 138-143.
6. Павловская О.В., Притуляк Н.Н., Невмержицька Н.Ю. Финансовый анализ: Учеб. пособие для самостоятельного изучения дисциплины - М.: Финансы, 2002. - 388 с.
7. Савицкая Г.В. Экономический анализ деятельности предприятия. - М.: Знание, 2005. - 662 с.
8. Тютюнник Ю. Финансовый анализ: учеб. пособие. / Ю.М.Тютюнник. - М.: Знание, 2012. - 815с.

9. Шеремет А. А. Финансовый анализ: Учеб. пос. - М.: Кондор, 2005. - 193 с.

1. Bazylyns'ka Ya. Fynansovyы analiz: teoryya y praktyka. Ucheb. pos. - M.: Tsentr uchebnoy lyteratury, 2009. - 328 s.

2. Voznyuk A.A. Otsenka fynansovoho sostoyanyya predpryyatyya kak neobkhodymaya sostavlyayushchaya eho ekonomycheskoho razvytyya /A. Voznyuk// Vseukraynskyy nauchno-proyzvodstvennyy zhurnal. Ynnovatsyonnaya ekonomyka. - 2012. - №11. - S.101-105.

3. Yvakhnenko V.M., Kurs ekonomycheskoho analiza: Uchebnoe posobyе // Kyev: Znanye-Press, 2000. - 208 s.

4. Korobov M.Ya., Fynansovo-ekonomycheskyy analiz deyatel'nosti predpryyatyy, Uchebnoe posobyе. - Kyev: «Znanye», 2000.

5. Kryvytskaya A.R. Planyrovanye prybyly predpryyatyya pry opredelenyy stratehyy eho razvytyya / O.R. Kryvytskaya // Fynansy Ukrainy. - 2005. - № 3. - S. 138-143.

6. Pavlovskaya O.V., Prytulyak N.N., Nevmerzhyts'ka N.Yu. Fynansovyы analiz: Ucheb. posobyе dlya samostoyatel'noho yzuchenyya dystsyplyny - M.: Fynansy, 2002. - 388 s.

7. Savytskaya H.V. Ekonomycheskyy analiz deyatel'nosti predpryyatyya. - M.: Znanye, 2005. - 662 s.

8. Tyutyunnyk Yu. Fynansovyы analiz: ucheb. posobyе. / Yu.M.Tyutyunnyk. - M.: Znanye, 2012. - 815s.

9. Sheremet A. A. Fynansovyы analiz: Ucheb. pos. - M.: Kondor, 2005. - 193 s.

***Рецензент:** Гончаренко О.М, д.е.н., доцент, завідувача кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету*

4.11.2016

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ РОЗВИТКУ БАНКА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуто теоретичні основи розвитку стратегічних орієнтирів банку, поняття «стратегія банку», її основні характеристики та загальні риси. Проведено аналіз публікацій, присвячених формуванню стратегічних орієнтирів розвитку банківських установ, який засвідчив багатий спектр досліджень з цієї проблематики. Особливу увагу приділено дослідженню факторам, що впливають на розвиток банківської системи України в цілому. Досліджено передовий досвід комерційних банків та проаналізовано загальні проблеми щодо формування стратегій управління. Сформульовано рекомендації з управління банківськими ресурсами та капіталом в умовах нестабільного середовища сьогодення. Запропоновано антикризові стратегічні напрямки розвитку банків, спрямовані на удосконалення менеджменту та підвищення конкурентоспроможності.

Ключові слова: стратегія банку, стратегічне управління, нестабільне середовище, ліквідність банку, банківська система.

Продіус Юлія, Грузнова Валерія

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ОРИЕНТИРОВ РАЗВИТИЯ БАНКА В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОЙ СРЕДЫ

В статье рассмотрены теоретические основы развития стратегических ориентиров банка, понятия «стратегия банка», ее основные характеристики и общие черты. Проведен анализ публикаций, посвященных формированию стратегических ориентиров развития банковских учреждений, который показал богатый спектр исследований по этой проблематике. Особое внимание уделено исследованию факторов, влияющих на развитие банковской системы Украины в целом. Исследован передовой опыт коммерческих банков и проанализированы общие проблемы формирования стратегий

управління. Сформулировані рекомендації по управлінню банківськими ресурсами і капіталом в умовах нестабільної середовища. Предложено антикризові стратегічні напрями розвитку банків, направлені на удосконалення менеджменту і підвищення конкурентоспроможності.

Ключові слова: стратегія банку, стратегічне управління, нестабільна середовища, ліквідність банку, банківська система.

Prodius Yuliya, Gruznova Valeriia

FORMATION OF STRATEGIC DIRECTIONS OF BANK DEVELOPMENT IN AN UNSTABLE ENVIRONMENT

The article considers theoretical basis for the development of the strategic objectives of the Bank, the concept of "Bank's strategy", its basic characteristics and common features. The analysis of publications devoted to the formation of strategic guidelines for the development of banking institutions, which showed a wide range of research on this issue. Special attention is paid to investigation of factors influencing the development of the Ukrainian banking system in General. Researched best practices of commercial banks and analyzes the common problems of forming management strategies. Recommendations for the management of the Bank's resources and capital in an unstable environment. Proposed anti-crisis strategic directions for the development banks to improve management and competitiveness.

Keywords: strategy, strategic management, unstable environment, bank's liquidity, the banking system.

Постановка проблеми. Банківські системи, які акумулюють політичні, макроекономічні та інституціональні ризики, в умовах зростаючої нестабільності опиняються в найбільш несприятливому становищі. Швидка зміна умов функціонування, вплив зовнішнього середовища, необхідність внутрішніх перетворень зумовлюють постійне удосконалення банківської системи. Відсутність системи прогнозування та попередження кризових явищ, не достатньо серйозне відношення адміністрації банківських установ до оперативних проблем та відсутність необхідних резервів і стало

причиною того, що перед частиною українських банків постала проблема банкрутства [2, с. 204].

Сьогодні у нестабільному середовищі банківська система не може розвиватись у відриві від усєї економіки, перебуваючи у кризовому стані їй потрібно забезпечити подальшу модернізацію і оптимізацію роботи банків. Банківські установи переживають складний період реформування, що супроводжується девальвацією гривні, безробіттям, масовими банкрутством банків, їх ліквідацією та іншими негативними наслідками. В умовах нестабільного середовища сьогодні, впровадження стратегічного управління стає одною із важливих умов виживання банку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування та практичного застосування стратегічного управління в діяльності банків розглядається як закордонними, так і вітчизняними вченими, такими як: І. Ансофф, Д. Шендел, А. Томпсон, Дж.Стрікленд, А. Зуб, А. Пересада, О. Люкшинов, О. Барановський, В. Пономаренко, О. Кузьмін, О. Тридід, І. Ігнат'єв, О. Колодізев, В.Василенко, О. Гетьман, М. Мартиненко, З. Шершньова, Т. Ткаченко та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значну кількість робіт вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких аналізуються різні аспекти стратегічного управління в діяльності фінансових установ, недостатньо розробленими залишаються напрямки стратегічних заходів в сучасних умовах, що визначає потребу в додаткових наукових дослідженнях.

Метою статті є вивчення сутності, тенденцій та проблем розвитку банківської системи України, з метою розробки стратегічних напрямків розвитку банку в складних економічних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нестабільність ситуації на фінансових ринках, погіршення економіки країни, падіння рейтингів найбільших транснаціональних фінансових інститутів, криза антикризових програм та інструментів впливу – ці і багато інші фактори зовнішнього середовища мають критичний вплив на банківську систему. В таких умовах необхідною умовою для досягнення цілей і завдань банку є стратегія розвитку банку на кілька років. Наявність стратегії вигідно і акціонерам – їх уявлення про

майбутнє банку стають реальністю, і співробітникам банку – вони отримують чітке уявлення про стратегічні цілі та завдання банку і про те, що необхідно робити конкретно їм.

Стратегічне планування можна визначити як процес розробки альтернативних стратегій управління банком в області маркетингу, управління ресурсами та ризиками, організації діяльності персоналу, що забезпечують досягнення її цілей, узгоджених з вимогами ринку і внутрішнім потенціалом кредитної організації. Воно передбачає визначення місії банку, його цілей і завдань, пріоритетів і програм перспективного розвитку на довгострокових горизонтах планування.

Процес стратегічного планування забезпечує реалізацію функцій по формуванню стратегії і її безперервної адаптації до зовнішніх і внутрішніх умов функціонування банку. Він об'єднує процедури стратегічного планування, бізнес-планування та поточного планування на базі єдиного інформаційного простору, єдиної технології та методології.

Стратегія банку - це концептуальна основа його діяльності, що визначає пріоритетні цілі і завдання, і шляхи їх досягнення. Стратегія банку слугує орієнтиром для прийняття остаточних рішень, що стосується діяльність ринків у майбутньому, продуктів, організаційної структури, прибутковості і профілю ризиків для керівників банку на всіх рівнях його діяльності, тобто вона є основою всієї системи банківського менеджменту. Стратегія являє собою детальний різносторонній план, призначений для забезпечення здійснення місії і досягнення цілей банку.

Наявність у кредитної організації стратегії розвитку є одним з ключових факторів ризик-орієнтованої системи управління, описаних у рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II), курс на які вже давно взято зарубіжними банками. Від прийняття стратегічних рішень залежить майбутнє банку, і це очевидний і загально визнаний факт [3; 4].

Впровадження нових стратегічних орієнтирів все більше розглядається українськими банками, як спосіб залишитися конкурентоспроможними. Головна проблема з якою зіткнулися банки - це відтік вкладів у 2014 році. За три квартали об'єм позиків людей зменшився на 18%, а вкладів у доларах – на третину. В результаті відтоку позикових коштів у банків почалася нестача ліквідності, що

ще більше вдарило по спокою вкладників. Посилило проблему і той факт, що більшість банків в результаті проблем з ліквідністю були визнані неплатоспроможними.

Суттєвою проблемою для банків стала втрата банками активів в Криму і в зоні АТО, де збитки найбільших українських банків склали близько 60 мільярдів гривень. Сьогодні за різними оцінками близько 15% активів банківської системи зосереджені в Криму і в зоні АТО, наслідками чого стали проблеми ліквідності.

Реалізація нової програми стратегічного розвитку банків потребує оцінювання способів та якості роботи, аналізу ринків, виявлення нових сфер, визначення загальних і конкурентних завдань для конкурентоспроможності банку та зміцнення його позиції.

Головною метою комерційних банків сьогодення є орієнтація на потребу збереження клієнтів, зростання їх уваги, виявлення основних питань ринку. Треба провести маркетингове планування аналізуючи організацію, впровадження якого забезпечує банками конкурентні переваги, які дозволяють конкурувати на більш пріоритетних та основних групах клієнтів і впроваджують ефективні напрямки діяльності організації, дозволяючи швидко реагувати на зміни, даючи можливість збільшити обсяг продажів і прибуток [2]. За 2014-2015 роки в Україні ліквідували 63 банки. У 2015 за даними НБУ налічувалось 117 комерційних банків, це на 4 менше ніж роком раніше. На 2016 рік кількість діючих банків становить 101 (рис 1).

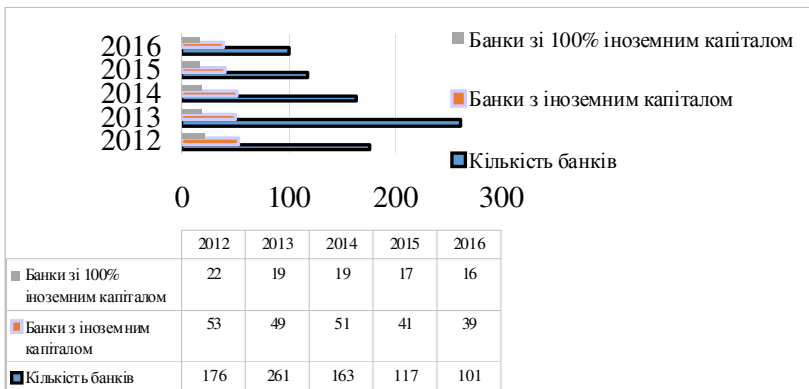

Рис 1. Кількість банків в Україні в 2012-2016 роках (складено на основі даних [3])

З аналізу банківського сектору з'ясовано, що період 2014 – 2015 рр. був збитковий. Збиток у 2015 році склав 66500 млн. грн., а за 2016 рік скоротився до 9266 млн. грн. Причина збитковості в Україні банківської діяльності пояснюється неспроможністю постачальників повертати кредити та сплачувати відсотки по ним. Показник простроченої заборгованості за кредитами збільшувався за період 2012-2015 рр., та досяг 26,1% у 2016 р. (рис.2).

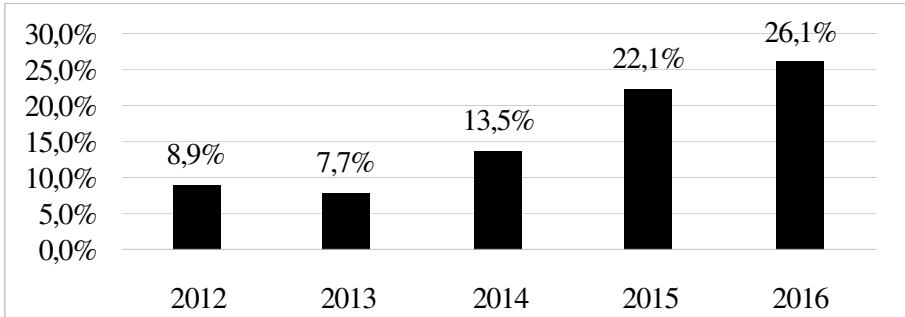

Рис.2. Динаміка частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів у 2012 - 2016 роках, %

Найбільш популярними на ринку є кредити, надані на споживчі потреби, частка яких становить 59,6%. У складі споживчих кредитів кредити на придбання автотранспорту становлять 3,2%; на придбання аудіотехніки, відео та побутової техніки 4,3% та на інші потреби – 92,5%. Друге місце посідають кредити, надані на придбання, будівництво та ремонт нерухомого майна – 20,2%. Найменшу частку в загальному обсязі виданих кредитів 2,7% , як і в попередні періоди, має кредитування ведення фермерських господарств.

Найбільш ризиковими кредитами з огляду на обсяги прострочення платежів є: комерційні кредити (станом на 31.03.2016 середній кредит становить 29,6 тис. грн.). Простроченість понад три місяці мають 34,1% (46,9 млн. грн.); - кредити на придбання аудіо -, відео -, побутової техніки та комп'ютерів (середній кредит – 4,7 тис.грн.). Простроченість понад три місяці мають 23,3% (10,6 млн. грн.).

Сучасний стан розвитку банківської системи України характеризуються постійними трансформаційними процесами, такими

як загострення конкурентної боротьби, зниження ефективності банківської діяльності та системи управління, що має негативний вплив на зниження стабільності банківської системи. Наразі можна говорити про спад виробництва, зниження рівня ділової активності, інвестування та зайнятості населення, наявність неефективного регулювання банківського сектора та економіки, що призвело до суспільного зниження довіри споживачів банківських послуг української банківської системи.

Слід зазначити, що у ході формулювання стратегії не можна передбачити всі можливості, які відкриються при складанні проекту конкретних заходів, тому доводиться користуватися сильно узагальненою, неповною та неточною інформацією про різні альтернативи розвитку. Як тільки в процесі пошуку відкриваються конкретні альтернативи, з'являється і більш точна інформація, яка може поставити під сумнів обґрунтованість первісного стратегічного вибору. У зв'язку з цим успішне стратегічне планування неможливо без зворотного зв'язку.

Стратегія в банках розробляється і реалізується на всіх рівнях стратегічного управління на корпоративному рівні, на рівні бізнес-одиниць, на функціональному рівні, на рівні кожного співробітника. Вибір виду стратегії передбачає вивчення альтернативних напрямків розвитку банку, їх оцінку і вибір кращої стратегічної альтернативи для реалізації. Однак найчастіше на практиці має місце комбінована або селективна стратегія, що включає в себе в тому чи іншому співвідношенні елементи попередніх стратегій. У рамках такої стратегії одні підрозділи банку розвиваються швидко, інші – помірно, треті – стабілізуються, четверті – скорочують масштаби своєї діяльності. В залежності від конкретного поєднання даних підходів будуть мати місце загальне зростання, загальна стабілізація або загальне скорочення потенціалу та масштабів діяльності банку.

Так, основним фактором який сприяє удосконаленню маркетингової стратегії є розвиток українського роздрібного банківського бізнесу. Необхідність удосконалення маркетингової стратегії банку у цьому сегменті підтверджується досвідом іноземних банківських установ, для яких в пріоритеті залишається обслуговування фізичних осіб. Якість сервісу перетворюється у перевагу конкурентної боротьби. Адже якщо порівнювати

корпоративний бізнес, який базується на меншій кількості клієнтів, то банки змушені обслуговувати якісно тисячі несхожих споживачів. Згідно з даними звітності станом на 01.01.2015 р. установи 163 банків обслуговують 74,8 млн. клієнтів – юридичних та фізичних осіб (резидентів і нерезидентів), які відкрили поточні та вкладні (депозитні) рахунки. Серед клієнтів: 72,7 млн. – фізичні особи; 2,1 млн. – суб'єкти господарювання, у тому числі 1,1 млн. – фізичні особи-підприємці та 0,015 млн. – небанківські фінансові установи; 0,006 млн. – бюджетні установи.

За 2014 рік кількість клієнтів, яка обслуговується в банках збільшилась на 0,4 млн. Загальна кількість відкритих рахунків клієнтів на звітну дату склала 117,5 млн., у тому числі: поточних – 101,1 млн. (86,0% від загальної кількості рахунків, відкритих у банках); вкладних – 16,4 млн. (14,0% від загальної кількості рахунків, відкритих у банках) [4].

Таким чином, у банківських установ виникає потреба у впровадженні стратегічних підходів для побудови нових відносин з клієнтами – фізичними особами. Необхідно запровадження наступних заходів: повернення довіри клієнтів; збільшення рівня кредитування; вдосконалення управління та реклами депозитних послуг; співпраця з засобами масової інформації та соціальними мережами; залучення клієнтів через сайти; встановлювати акційні депозитні програми, подарунки, бонуси; розширити сферу послуг та проведення безкоштовних консультацій; прискорити розвиток електронних платежів; використовувати NOW-рахунки, ATS-рахунки та інші види депозитних рахунків; застосовувати нові комплексні обслуговування клієнтури; зміна кредитного портфелю за рахунок істотного скорочення питомої ваги ризикованих кредитів; географічна диверсифікація активів для збалансування політичних аспектів ризику.

На прикладах провідних українських банків, наведених у таблиці з'ясуємо особливості стратегічних орієнтирів розвитку.

Так, як ми бачимо, незважаючи на складну ситуацію в Україні, провідні банки, розробляють різноманітні інструменти стратегічного планування та обґрунтовують з точки зору потреби в них, наявності у банку фінансових і нефінансових ресурсів для їх проведення, вигідності для банку.

Стратегічні орієнтири розвитку провідних банків

Назва банку	Стратегія
АТ КБ «Приватбанк»	Бути лідером в Україні з надання населенню та юридичним особам платіжних та інших банківських послуг з переходом від обслуговування у відділеннях банку до навчання клієнтів використання дистанційного інструментарію банківського обслуговування.
АТ «Ощадбанк»	Впровадження банківських сучасних технологій та продуктів як основи підвищення операційної ефективності та забезпечення зваженого і стійкого зростання у довгостроковій перспективі. Оновлення відділення, доводячи обслуговування до європейського зразка.
АТ «УкрСиббанк»	Збільшення статутного капіталу - націленої на зміцнення позицій банку.
ПАТ «Альфа-Банк»	Альфа-Банк Україна зосередиться на посиленні позицій у десятці найбільших універсальних банків України, розвиваючись як органічно, так і, можливо, шляхом придбань. Ми маємо намір бути в числі провідних банків у кожному сегменті своєї присутності. Наше бачення — бути не тільки одним з найбільших, але й одним із найбільш якісних банків галузі і з точки зору портфеля запозичень, і з точки зору клієнтського обслуговування.

Розробка і реалізація стратегії безперервний процес, що охоплює весь банк – кожного працівника, кожного керівника. Цілі, дії і рішення, що фіксуються системою стратегічного планування, вибудовуються в ієрархію за пріоритетами, що мають єдину спрямованість, є конкретними, вимірними, досяжними і співвідносяться з конкретним терміном реалізації [4; 6].

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що для успішного виходу з кризи банку необхідно координувати всі стратегії, проводити постійний моніторинг змін і своєчасно адаптувати стратегії відповідно до них. Так, сьогодні, для більшості банків доцільні антикризові стратегічні напрямки розвитку, що спрямовані на інтеграцію та удосконалення менеджменту. Консолідація фінансового бізнесу на основі злиття сприяє зростанню стійкості та конкурентоспроможності вітчизняних комерційних банків в умовах кризи внаслідок того, що в результаті об'єднання створюється банк, який більш привабливий для акціонерів і клієнтів; об'єднуючи ресурси, банки забезпечують розширення доступу до ринків капіталу для залучення фінансових інвесторів. В умовах дефіциту фінансових ресурсів стратегічне управління банків

ґрунтується на розробці заходів щодо своєчасного виявлення загроз і впровадження антикризових заходів, які дозволять відновити ліквідність і запобігти процедурі банкрутства й ліквідації організації.

Література

1. Коваленко В.В. Трансформаційні напрями розвитку банківської системи України/ В.В. Коваленко // Економічний форум. – 2015. – №2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3322/1/>
2. Чуб П.М. Антикризове управління у банківській діяльності / П.М. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 20. – С. 203- 211.
3. Національний банк України (НБУ) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
4. Річний звіт Національного банку України за 2015 рік. – К.: Національний банк України. – 2016. – 75 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31669311>.
5. Брегеда О. А. Тенденції розвитку світової та вітчизняної банківських систем / О. А. Брегеда, С. М. Савлук // Ринок фінансових послуг. – 2010. – № 4. – С. 27–34.
6. Панасенко Г. Основні напрями забезпечення стабільності банківської системи України на шляху інтеграції у світовий фінансовий простір / Г. Панасенко // Схід. – 2009. – № 1. – С. 51–53.
7. Герасименко В.О. Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі / В.О. Герасименко // Вісник НБУ – 2010. – №7. – С.12-19.

1. Kovalenko V. V. Transformation directions of development of Bank system of Ukraine/ V. V. Kovalenko // Economic forum. – 2015. - №2. - [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3322/1/>
2. Chub P. M. Crisis management in banking / P. M. Chub // Finance, accounting and auditing. – 2012. – No. 20. – P. 203-211.
3. The national Bank of Ukraine (NBU) [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
4. Annual report of the National Bank of Ukraine for 2015. – К.: national Bank of Ukraine. – 2016. – 75 с. [Electronic resource]. – Access mode: // <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31669311>.

5. Bregeda A. A. Tendencies of development of world and domestic Bank systems / A. A. Bregeda, S. M. Savluk // financial services Market. – 2010. – No. 4. – P. 27-34.

6. Panasenko G. the Main directions of ensuring stability of the banking system of Ukraine towards integration into the world financial space / G. Panasenko // East. – 2009. – No. 1. – P. 51-53.

7. Gerasimenko V. A. Causes and manifestations of the financial crisis in the banking system / V. Gerasimenko // Herald of the NBU – 2010. - No. 7. - S. 12-19.

Рецензент: Баранова В.Г., д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів Одеського національного економічного університету

14.11.2016

УДК 338.24 (351.824.11)

Сментина Наталія

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянута специфіка державної політики енергоефективності в Україні з позиції населення. Серед основних завдань держави у сфері енергоефективності зроблено акцент на заходах, які спрямовані на зменшення обсягу втрат енергоресурсів у результаті модернізації обладнання, впровадження сучасних енергоефективних технологій. Визначені можливості які пропонуються громадянам у сфері енергоефективності на шляху реалізації державної політики у цьому напрямі, зокрема в розрізі окремих кредитних, грантових програм та програм міжнародної технічної допомоги. Наведено перелік обладнання, на придбання та встановлення якого передбачається компенсація витрат за кредитом в Україні. Надані пропозиції щодо зміни схеми кредитування з боку держави фізичних осіб та ОСББ, що мають бажання впровадити сучасні енергоефективні технології.

Ключові слова: державна політика, державна підтримка населення, енергоефективність, енергоефективні заходи.

Сментына Наталья

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ В УКРАИНЕ: ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ НАСЕЛЕНИЯ

В статье рассмотрена специфика государственной политики энергоэффективности в Украине с позиции населения. Среди основных задач государства в сфере энергоэффективности сделан акцент на мероприятиях, направленных на уменьшение объема потерь энергоресурсов в результате модернизации оборудования, внедрения современных энергоэффективных технологий. Определены возможности предлагаемые населению в сфере энергоэффективности на пути реализации государственной политики в этом направлении, в частности в разрезе отдельных кредитных, грантовых программ и программ международной технической помощи. Приведен перечень оборудования, на приобретение и установку которого предусмотрена компенсация расходов по кредиту в Украине. Предложено изменить схему кредитования со стороны государства физических лиц и ОСМД, желающих внедрить современные энергоэффективные технологии.

Ключевые слова: государственная политика, государственная поддержка населения, энергоэффективность, энергоэффективные мероприятия.

Smentyna Nataliia

STATE REGULATION OF THE ENERGY EFFICIENCY IN UKRAINE: OPPORTUNITIES FOR POPULATION

The article deals with the specifics of state energy efficiency policy in Ukraine from the population positions. Among the main tasks of the state in the energy efficiency sphere author focuses on the actions aimed at reducing the amount of energy loss due to modernization of equipment, introduction of modern energy-efficient technologies. Possibilities

suggested to public in the field of energy efficiency in the way of implementation of the state policy in this direction were identified, particularly in the context of individual credit, grant programs and programs of international technical assistance. The list of equipment, purchase and installation of which provides compensation the credit costs in Ukraine are indicated. Author proposed to change the states credit scheme for individual and condominiums who want to introduce modern energy-efficient technology.

Keywords: public policy, public support of the population, energy efficiency, energy efficiency measures.

Постановка проблеми. Стратегічною метою державного регулювання економіки є забезпечення умов для зростання добробуту громадян. Одним зі способів підвищення рівня життя кожного громадянина одночасного за умов збереження навколишнього середовища та турботи про наступні покоління є раціональне та ефективне використання енергетичних ресурсів, що втілюється в категорії енергоефективність. За умов надзвичайної енерговитратності страждає конкурентоздатність продукції українського виробництва, зменшуються можливості забезпечення енергетичної залежності, залишаються неякісними енергетичні послуги населенню. Для України, яка є залежною від інших постачальників, наприклад, такого енергоносія як природний газ, з огляду на її можливість задовольнити потреби продукцією власного виробництва за підсумками 2015 року лише на 62% (підрахунки автора за матеріалами офіційної статистичної інформації), проблема енергоефективності залишається вкрай актуальною. Посилюється проблема енергоефективності за умов зростання цін на енергоресурси. Чергове підвищення цін змушує власників житлових будинків вдаватися до пошуку енергоефективного обладнання та матеріалів. Українці починають проводити теплоізоляцію зовнішніх стін житлових будинків, підвальних приміщень, встановлювати вікна та двері з енергозберігаючим склом, теплові лічильники, переобладнувати опалення тощо. Але приймаючи рішення чи то про модернізацію обладнання, чи про теплоізоляцію перед населенням як завжди постає проблема браку фінансових коштів. Відтак, це породжує необхідність поглянути на специфіку державної політики енергоефективності в Україні з позиції населення

та визначити можливості, які відкриваються перед ним через реалізацію такої форми державного регулювання економіки як планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зменшення енергоємності економіки України й обґрунтування рівня енергоефективності знайшла своє висвітлення у наукових розробках В. М. Гесця, С. Ф. Єрмілова, Н. В. Мици, В. П. Розена, Ю. П. Яценка та ін. З позиції державного регулювання проблему вивчали Д. Ю. Дрожжин [1], Т. Д. Таукешева [2], О. М. Суходоля [3]. Неодноразово про підсумки її вирішення доповідалося працівниками органів державної влади України, наприклад [4]. Разом з тим вона залишається не достатньо дослідженою з позиції громадян, які воліють збільшення добробуту в результаті реалізації регулюючих дій з боку держави.

Постановка завдання. З огляду на сказане вище метою роботи є визначення можливостей які пропонуються населенню України у сфері енергоефективності на шляху реалізації державної політики у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання енергоефективності можна визначити як комплекс дій з боку органів державної влади та місцевого самоврядування щодо вироблення державної політики енергоефективності з метою формування умов для оптимального використання енергетичних ресурсів із урахуванням їх обсягу, питомих витрат, вартості, інноваційності та ін. Дії з боку держави можуть бути як адміністративними так і економічними. Реалізація державної політики у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива покладається на Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження в Україні.

Україна належить до держав світу зі значними показниками енергоємності ВВП. За цим показником Україна поступається Російській федерації, Китаю, США, Чехії, Фінляндії, Румунії, Польщі та іншим державам. Енергоємність ВВП України сягає близько 0,55 т у.п. на 1000 доларів ВВП у порівнянні, наприклад, з 0,15 – для Німеччини, 0,19 – для Польщі й 0,44 – для Росії [5, с. 119].

З метою створення умов для зниження рівня енергоємності

валового внутрішнього продукту України та наближення його до рівня розвинутих країн і стандартів Європейського Союзу, а також з метою підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів, посилення конкурентоспроможності національної економіки в Україні розроблена Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки. Одним із завдань програми визначено зменшення обсягу технологічних і невиробничих втрат енергоресурсів у результаті модернізації обладнання, впровадження сучасних енергоефективних технологій, удосконалення системи державного управління та популяризації енергоефективності. Для досягнення цього завдання у державній цільовій програмі визначена низка заходів, зокрема таких [6]:

- оснащення суб'єктів господарювання у сфері виробництва теплової енергії комунальної форми власності приладами обліку фактичного відпуску теплової енергії, а також оснащення житлових будинків будинковими приладами її обліку;

- стимулювання населення до впровадження енергоефективних заходів шляхом відшкодування частини суми кредиту, який залучено на придбання котлів з використанням будь-яких видів палива та енергії та додаткового обладнання і матеріалів до них, а також на придбання енергоефективного обладнання та/або матеріалів;

- стимулювання об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, житлово-будівельних кооперативів до впровадження енергоефективних заходів шляхом відшкодування частини суми кредиту, залученого на придбання енергоефективного обладнання та/або матеріалів.

Створюючи умови для реалізації визначених Державною цільовою програмою довгострокових заходів та завдань, зокрема тих з них, що стосуються стимулювання населення до впровадження енергоефективних заходів, державою передбачено фінансування витрат на модернізацію обладнання, впровадження сучасних енергоефективних технологій у вигляді часткової компенсації витрат за кредитом. Йдеться про так звану державну підтримку населення на принципах співфінансування у забезпечення енергоефективності

житла. Фінансування передбачалося за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів.

Разом з тим, варто відмітити, що у сфері енергоефективності України діє безліч кредитних, грантових програм та програм міжнародної технічної допомоги. Зокрема 7 кредитних програм, 18 грантових програм та програм міжнародної технічної допомоги, 10 програм багатосторонньої технічної допомоги, та 4 державні програми підтримки енергоефективності. Організаторами останніх є Державний фонд сприяння місцевому самоврядуванню в Україні, Форд регіонального розвитку, Міжнародний фонд «Відродження», Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження в Україні [7].

Так, наприклад, для здійснення теплодернізації будівель перед українцями відкриваються можливості отримати фінансування за програмою «Теплий кредит», яка стартувала ще наприкінці 2014 року та передбачає компенсацію з боку держави у розмірі від 40% до 70% (залежно від кількості співвласників, що отримують субсидію) на придбання енергоефективного обладнання та матеріалів, а також за програмою IQenergy, яка передбачає грантову фінансову підтримку енергоефективності у розмірі від 25% до 35% обсягу інвестицій, що закладені у проект підвищення енергоефективності наявних будівель за рахунок коштів Європейського банку реконструкції та розвитку [8].

В рамках такої допомоги за даними Державного агентства енергоефективності та енергозбереження в Україні на заміну газових котлів та придбання енергозберігаючого обладнання/матеріалів станом на 26 вересня 2016 року видано 145733 кредити на суму 2390,3 млн. грн. [9]. Найбільший показник загального обсягу виданих кредитів на придбання «негазових» котлів, енергоефективного обладнання/матеріалів для фіз. осіб, ОСББ/ЖБК у Львівській області (236,8 млн. грн.), Сумській (212,27 млн. грн.), м. Києві та Київській області (201,1 млн. грн.). Найменший – у Миколаївській (36,49 млн. грн.), Луганській (38,27 млн. грн.) областях.

На місцевому рівні у цьому напрямі прийнято 196 місцевих програм відшкодування частини за кредитами для населення та ОСББ на утеплення житла. Щоправда є регіони, які прийняли програми без виділення фінансування з місцевих бюджетів на впровадження енергоефективних заходів, у їх складі зокрема варто відмітити такі

регіони, як Одеська, Дніпропетровська, Запорізька, Закарпатська, Харківська, Херсонська та ін. області.

Протягом 2016-2017 років в Україні реалізовуватиметься проект «Комплексна енергозберігаюча санація. Модельні проекти в Україні», метою якого є стрімке і широкомасштабне підвищення енергоефективності застарілого житлового фонду України і модернізація систем теплопостачання. Проект реалізується Німецьким енергетичним агентством (DENA) спільно з партнерами «Ініціатива Житлове господарство у Східній Європі (IWO e.V.)» та «Експертний центр великих громад Kompetenz-zentrum Großsiedlungen e.V.» [10]. Проект надає можливість як фізичним особам (власникам житла) так і ОСББ, ЖЕК отримати компенсацію частини кредитних коштів на впровадження енергозберігаючих заходів. Компенсація можлива як з державного бюджету: для ОСББ до 40% розміру кредиту, для фізичних осіб – від 20% до 70% так і з місцевого: для ОСББ та фізичних осіб від 20% до 30% розміру кредиту.

Варто відмітити, що для отримання компенсації з державного чи місцевого бюджету на відшкодування витрат за кредитом на придбання та встановлення енергоефективного обладнання необхідно пройти такі кроки (рис.1).

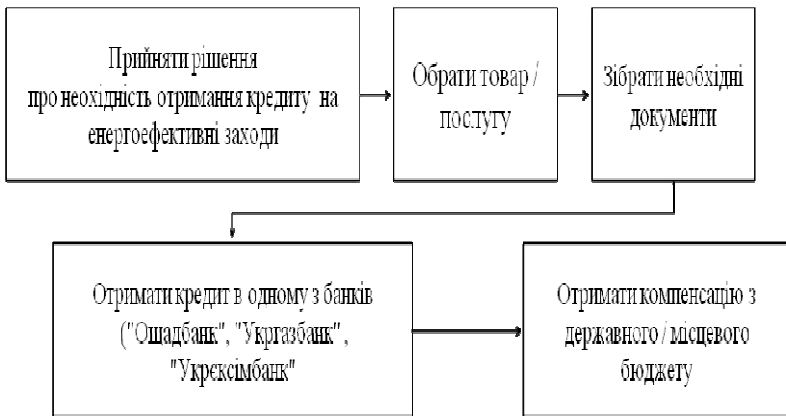

Рис. 1. Основні кроки на шляху отримання відшкодування витрат за кредитом на придбання та встановлення енергоефективного обладнання

Разом з тим, перша проблема, що постає перед бажаними запровадити енергоефективні заходи – вибір товару / послуги. Перелік енергоефективного обладнання, технологій, матеріалів на придбання якого (включаючи витрати з його становлення) передбачається компенсація витрат за кредитом, отриманим у відповідних установах з цією метою, чітко прописано у Державній цільовій програмі з урахуванням доповнень 2012 року (табл. 1).

Таблиця 1

Енергоефективне обладнання на придбання та встановлення якого передбачається компенсація витрат за кредитом (складено за матеріалами [6; 11])

№ з/п	Види обладнання (включаючи витрати на його встановлення) / види робіт
Одноквартирні будинки	
1	газові котли з автоматичною подачею природного газу
2	електричні котли
3	котли, що працюють на альтернативних видах палива
4	теплові насоси
5	сонячні колектори для виробництва теплової енергії та підігріву води
6	сонячні панелі для виробництва електричної енергії
7	радіатори опалення з терморегуляторами, прилади обліку природного газу та води
8	склопакети, балконні блоки та вхідні двері
9	роботи з термоізоляції зовнішніх стін будівлі, підвалу та фундаменту
10	роботи з модернізації теплових, водопровідних, каналізаційних, вентиляційних та електричних мереж у будинку
Квартири у багатоквартирних будинках	
1	радіатори опалення з терморегуляторами
2	прилади обліку гарячої води з контролем температури
3	прилади обліку природного газу та холодної води
4	склопакети, балконні блоки та вхідні двері
5	роботи з термоізоляції зовнішніх стін багатоквартирного будинку

Разом з тим, варто зазначити, що навіть подолавши недовіру до держави на першому кроці, тобто знайшовши необхідну для себе послугу / товар, ця недовіра чи розчарування можливістю державної підтримки зникає на етапі детального ознайомлення з умовами кредитування. Умовами кредитування чітко визначено мінімальний

термін, на який видається кредит. Відтак, передбачена до виплати, проте ще не виплачена компенсація з боку держави на придбання та встановлення енергоефективного обладнання майже в такому ж еквіваленті має бути повернена у вигляді відсотків за користування кредитом. Разом з тим, бажаною, на нашу думку, могла б бути схема кредитування, за якою держава брала б на себе зобов'язання покривати вартість товарів / послуг ще на етапі укладення угоди між фізичною особою чи ОСББ, що бажають запровадити енергоефективні заходи, з підприємствами, які ці послуги надаватимуть.

Окрім того, допомагаючи державі вирішити проблему енергоефективності, наприклад, через термоізоляцію зовнішніх стін будівлі, заміну склопакетів хоча б одним власником квартири у багатоповерхівці, не вирішується проблема економії його коштів на сплату житлово-комунальних послуг. Адже, понесені витрати не гарантують зменшення розміру суми коштів, як плати за теплопостачання, оскільки тарифи для населення встановлено у розрахунку на м² житлової площі, а не за реально витрачені гікалорії на опалення модернізованого житлового приміщення. Ефект матиме місце за умов, якщо ці ж заходи будуть вжиті щонайменше 80% власників за наявності відповідних приладів обліку тепла. Відтак проблема енергозбереження лишається проблемою ще не одного покоління та вимагає суттєвих капіталовкладень.

Висновки. За результатами проведено дослідження визначено, що у сфері енергоефективності України діє низка кредитних, грантових програм та програм міжнародної технічної допомоги які надають можливість отримати компенсацію за витратами на впровадження енергоефективних заходів. З боку держави фізичним особам та ОСББ надається можливість отримати компенсацію за кредитом на придбання енергоефективного обладнання і матеріалів та їх встановлення. Разом з тим, часом жорсткі умови кредитування та не завжди відчутний ефект у вигляді економії на розмірі плати за житлово-комунальні послуги не стимулюють населення скористатися наданими можливостями.

Література

1. Дрожжин Д. Ю. Механізм державного регулювання енергоефективності в Україні [Електронний ресурс] /

Д. Ю. Дорожжін. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/06.pdf>.

2. Таукешева Т. Д. Механізми реалізації державної політики у сфері енергоефективності та енергозбереження [Електронний ресурс] / Т. Д. Таукешева. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/2/03.pdf>.

3. Суходоля О. М. Державна політика енергоефективності: досвід, проблеми та перспективи реалізації [Електронний ресурс] / О. М. Суходоля. – Режим доступу: <http://p.120-bal.ru/geografiya/7302/index.html> від 15.02.2015.

4. Державна політика у сфері енергоефективності [Електронний ресурс] // Офіційна сторінка Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. – 10 листопада 2015 року. – Режим доступу: http://sae.gov.ua/sites/default/files/1_State_energy_efficiency_program.pdf.

5. Енергетична стратегія України до 2030 року : Розпорядження КМУ від 24 липня 2013 року № 1071-р. – 166 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

6. Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

7. Проект USAID «Муніципальна енергореформа в Україні»: каталог кредитних, грантових програм та програм міжнародної технічної допомоги в сфері енергоефективності [Електронний ресурс]. // Інформаційний портал Житло. – 2015. – Режим доступу: <http://zhytlo.in.ua>.

8. Гор А. Інвестиції в енергоефективність = економія витрат на тепло [Електронний ресурс] / А. Гор // Україна комунальна. – Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/>

9. Державна підтримка енергозбереження [Електронний ресурс] // Офіційна сторінка Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу: http://sae.gov.ua/sites/default/files/Presentation_28_09_2016.pdf

10. Одеса активно впроваджує проекти енергоефективності [Електронний ресурс] // Офіційний сайт м. Одеса. – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ua/news/84935/>

11. Про внесення змін до Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2012 року № 921 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

1. Drozhzhyn D. Yu. Mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya enerhoefektyvnosti v Ukraini [Elektronnyy resurs] / D. Yu. Dorozhzhyn. – Rezhym dostupu: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/06.pdf>.

2. Taukesheva T. D. Mekhanizmy realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennya [Elektronnyy resurs] / T. D. Taukesheva. – Rezhym dostupu: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/2/03.pdf>.

3. Sukhodolya O. M. Derzhavna polityka enerhoefektyvnosti: dosvid, problemy ta perspektyvy realizatsiyi [Elektronnyy resurs] / O. M. Sukhodolya. – Rezhym dostupu: <http://p.120-bal.ru/geografiya/7302/index.html> vid 15.02.2015.

4. Derzhavna polityka u sferi enerhoefektyvnosti [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyina storinka Derzhavnoho ahent-stva z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennya Ukrainy. – 10 lystopada 2015 roku. – Rezhym dostupu: http://sace.gov.ua/sites/default/files/1_State_energy_efficiency_program.pdf.

5. Enerhetychna stratehiya Ukrainy do 2030 roku : Rozporyadzhennya KMU vid 24 lypnya 2013 roku # 1071-r. – 166 s. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

6. Derzhavna tsil'ova ekonomichna prohrama enerhoefektyvnosti i rozvytku sfery vyrobnytstva enerhonosiyiv z vidnovlyuvanykh dzherel enerhiyi ta al'ternatyvnykh vydiv palyva na 2010-2016 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 bereznya 2010 r. # 243 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>

7. Proekt USAID «Munitsypal'na enerhoreforma v Ukraini»: kataloh kredytnykh, hrantovykh program ta program mizhnarodnoyi tekhnichnoyi dopomohy v sferi enerhoefektyvnosti [Elektronnyy resurs]. // Informatsiynyy portal Zhytlo. – 2015. – Rezhym dostupu: <http://zhytlo.in.ua>.

8. Hor A. Investytsiyi v enerhoefektyvnist' = ekonomiya vytrat na teplo [Elektronnyy resurs] / A. Hor // Ukrayina komunal'na. – Rezhym dostupu: <http://jkg-portal.com.ua/>

9. Derzhavna pidtrymka enerhozberezhennya [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyna storinka Derzhavnogo ahent-stva z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennya Ukrayiny. – Rezhym dostupu: http://saee.gov.ua/sites/default/files/Presentation_28_09_2016.pdf

10. Odesa aktyvno vprovadzhuye proekty enerhoefektyvnosti [Elektronnyy resurs] // Ofitsiynyy sayt m. Odesa. – Rezhym dostupu: <http://omr.gov.ua/ua/news/84935/>

11. Pro vnesennya zmin do Derzhavnoyi tsil'ovoyi ekonomichnoyi prohramy enerhoefektyvnosti i rozvytku sfery vyrobnytstva enerhonosiyiv z vidnovlyuvanykh dzherel enerhiyi ta al'ternatyvnykh vydiv palyva na 2010-2015 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 12 veresnya 2012 roku # 921 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

22.10.2016

УДК: 336.144.2:061.5

Ткачик Юлія

СТРАТЕГІЧНЕ ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуто процеси стратегічного фінансового планування зі специфікою у галузі газотранспортних підприємств. Досліджено сутність понять «планування», «стратегія», «стратегічне фінансове планування». Виявлено необхідність фінансового планування на підприємствах газотранспортної галузі, окреслені його особливості в даній галузі. Визначені основні проблеми що заважають

ефективності та результативності впровадження стратегічного планування. Розкрито сутність фінансової стратегії та особливості її формування на газотранспортних підприємствах. Визначено орієнтири для розробки стратегії управління фінансовими ресурсами. Виокремлені критерії оцінки ефективності стратегічного управління з метою формування та використання фінансових ресурсів. Охарактеризовано основні етапи складання та реалізації фінансових планів, обмеження щодо їх можливостей, як впорядкованої системи дій. Викладено основні шляхи підвищення ефективності планування діяльності газотранспортних підприємств, протягом довгострокового періоду діяльності.

Ключові слова: планування, стратегія, фінансове планування, газотранспортне підприємство, стратегічне фінансове планування.

Ткачик Юлія

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ФИНАНСОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ НА ГАЗОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье рассмотрены процессы стратегического финансового планирования со спецификой в области газотранспортных предприятий. Исследована сущность понятий «планирование», «стратегия», «стратегическое финансовое планирование». Выявлена необходимость финансового планирования на предприятиях газотранспортной отрасли, очерченные его особенности в данной области. Определены основные проблемы, влияющие на эффективность и результативность внедрения стратегического планирования. Раскрыта сущность финансовой стратегии и особенности ее формирования на газотранспортных предприятиях. Определены ориентиры для разработки стратегии управления финансовыми ресурсами. Выделены критерии оценки эффективности стратегического управления с целью формирования и использования финансовых ресурсов. Охарактеризованы основные этапы составления и реализации финансовых планов, ограничения по поводу их возможностей, как упорядоченной системы действий. Изложены основные пути повышения эффективности планирования деятельности газотранспортных предприятий, в течении

долгосрочного периода деятельности.

Ключевые слова: планирование, стратегия, финансовое планирование, газотранспортное предприятие, стратегическое финансовое планирование.

Tkachyk Yuliia,

STRATEGIC FINANCIAL PLANNING FOR GAS TRANSPORTATION ENTERPRISE

The article deals with strategic financial planning processes with the specifics in the area of gas transmission companies. The essence of the concepts of "planning", "strategy", "strategic financial planning." Necessity of financial planning in enterprises gas transportation industry, its features defined in the art. The main problems that hinder the efficiency and effectiveness of the implementation of strategic planning. The essence of financial strategy and especially its formation on gas transportation enterprises. Defined guidelines for developing a strategy to manage financial resources. Singled out the criteria for evaluating the effectiveness of strategic management to the formation and use of financial resources. Characterize the main stages of preparation and implementation of financial plans, restrictions on their opportunities, as an orderly operation of the system. The basic ways to improve planning of gas transmission companies, the long term activity.

Keywords: planning, strategy, financial planning, gas transportation enterprise, strategic financial planning.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Запорукою розвитку та ефективності роботи будь-якого підприємства є правильний вибір стратегічних орієнтирів, за допомогою яких можливо найкращим шляхом реалізувати ресурси які перебувають у розпорядженні підприємства. У наш час винятковою стає необхідність організації такого управління, яке змогло б адаптуватись до швидких змін економічного середовища. Вихід підприємств України на світові ринки, зростання змін у зовнішньому середовищі, розвиток інформаційних технологій, виникнення нових потреб у споживачів, все це висуває на порядок денний проблему організації стратегічного

управління на підприємстві як одну з найбільш важливих проблем пов'язану з удосконалення механізмів функціонування підприємства. Особливо це стосується газотранспортних підприємств, їх монопольним становищем на вітчизняному газовому ринку України, та в теперішніх умовах фінансової та політичної ситуації. Газотранспортні підприємства є одним з елементів стратегічно важливої нафтогазової галузі і мають значний економічний і соціальний вплив на рівень життя країни та її енергонезалежність. Енергетика виступає базовою галуззю національних економік, формуючи основи економічної безпеки та закладаючи підвалини для створення валового внутрішнього продукту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегії фінансового планування знаходять своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків. Поняттям стратегії та розробкою методичних і практичних основ формування та реалізації стратегічних планів підприємств займалися: Г. Мінцберг [11], З. Шершньова [10], М. Портер [8], Акмаева Р. И. [13], О.С. Білова [6]. Питанням розробки фінансової стратегії та моделюванням фінансового потенціалу займалися: В. Ковальов [7], І. Ансофф [5], Р. Хіггінс [9], Петров А. Н. [12] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Разом з тим для підвищення ефективності та якості управління діяльністю підприємства необхідне вивчення принципу роботи методів стратегічного управління які необхідні для оптимального формування та використання фінансових ресурсів. На сьогодні методи та прийоми стратегічного фінансового управління, особливо враховуючи специфіку за видами економічної діяльності, зокрема, у нафтогазовій галузі, належним чином не розкриті, існуючі наукові розробки не використовуються на практиці. Погіршує картину і складна політично-військової ситуація, коли держава потребує найбільшого залучення інвестицій за всю історію існування.

Постановка завдання. За умов зростання кризових явищ в економіці та нестабільної ситуації в країні важливим завданням розвитку газотранспортних підприємств є розробка прогнозу їх майбутнього фінансового стану, оптимальний вибір фінансової стратегії та контроль за рівнем фінансових ризиків.

Тому необхідно дослідити особливості стратегічного

управління фінансовими ресурсами та методичні підходи до формулювання довгострокових цілей газотранспортних підприємств, обґрунтування шляхів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Газотранспортні підприємства являють собою один з ключових суб'єктів стратегічно важливої нафтогазової галузі які впливають як на економічну так і на соціальну ситуацію в державі, а саме на рівень життя країни та її енергонезалежність. Споживачі природного газу потребують надання газотранспортними підприємствами послуг відповідної якості, ключовими параметрами яких є надійність, безперебійність, належний фізико-хімічний склад природного газу, технологічні параметри, які відповідають нормі. Перешкоджати належній роботі, та ефективному функціонуванню газотранспортних підприємств можуть різні політичні та фінансово-економічні проблеми. Їх вирішення потребує достовірного та глибокого аналізу та розгляду економічної сутності даних підприємств і виявлення цільових орієнтирів їх розвитку.

Діяльність у сфері нафтогазового господарства належить до природної монополії і становлять єдиний технологічний комплекс загальнодержавного значення [1]. Держава визнала його таким, що не підлягає приватизації, та передала підприємствам газового господарства у користування. Уповноваженим органом, на який покладено здійснювання контролю за використанням державного майна та становленням єдиної технічної політики, є Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України».

Газотранспортними підприємствами постійно опікується держава. Хоча всі облгази – це публічні акціонерні товариства, частка держави в більшості з них складає 25% плюс одна акція. Оскільки незалежний регулюючий орган керує встановленням регульованих тарифів і прийняттям інших рішень, на відміну від малого бізнесу, ці підприємства завжди будуть у вигазі. Однак матеріальне становище не дає всі переваги газотранспортним підприємствам. Коли мова йде про підприємства інфраструктури, важливим чинником виступає роль, яку відіграють ці підприємства у процесі суспільного відтворення [2].

Саме тому одним із необхідних завдань для вирішення можливих проблем, забезпечення підвищення ефективності та конкурентоспроможності газотранспортних підприємств є розробка проектів їх подальшого розвитку шляхом планування і прогнозування

її діяльності.

Планування діяльності підприємства є запорукою ефективного використання наявних ресурсів і досягнення ефективних кінцевих результатів у довгостроковій перспективі. Інструментарій планування є досить різноманітним, що дозволяє використовувати певний набір методів та алгоритмів, який є прийнятним для кожної окремої галузі. Фінансове планування в свою чергу забезпечує стабільне економічне зростання, фінансову стійкість та платоспроможність підприємства.

Отже, фінансове планування – це складання системи фінансових планів за окремими напрямками фінансової діяльності підприємства, які забезпечують реалізацію його фінансової стратегії в плановому періоді [3, с. 169].

Особливістю фінансового планування є його прогностичний і індикативний характер, який дає можливість оцінити обсяги фінансових ресурсів і ефективність їх використання у перспективі, з урахуванням змін зовнішнього середовища. З цієї точки зору планування діяльності підприємства зосереджує увагу на тій його складовій, що безпосередньо пов'язана з оточенням, – стратегічному плануванні.

Поняття стратегічного планування як організованої системи підготовки, прийняття та реалізації стратегічних рішень на підприємстві отримало практичний реалізацію лише тоді, коли ступінь централізації влади різко знизилася. В умовах самостійності управління, нестабільності зовнішнього середовища у всіх її компонентах – від законодавства у сфері господарської діяльності та підприємництва до поведінки ділових партнерів, бурхливого розвитку науково-технічного прогресу – стратегічне планування може мати широкий спектр рішень, що стосуються надання послуг споживачам [5].

Методичні підходи до оцінювання ефективності стратегії тісно пов'язані з її сутнісними характеристиками, а також тими змінами, які відбувалися з поняттям цього процесу впродовж його еволюції: від інструмента конкурентної боротьби до стратегічного планування як способу дії. Цей розвиток простежується у визначення стратегії яке дав Ф. Ніколс: «Стратегія – термін, котрий відноситься до складної системи ідей, розуміння, досвіду, цілей, експертизи, сприйняття, очікувань, перспектив та планів, котрий забезпечує загальне

керівництво визначеними діями у досягненні майбутніх результатів» [4].

Повертаючись до стратегії газотранспортного підприємства, у тому числі й фінансової стратегії, слід брати до уваги фінансові можливості підприємства, вплив чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, стану економіки в цілому.

Схема процесу планування має складатися з послідовних, взаємопов'язаних етапів. На першому етапі стратегія розвитку визначає місію і довгострокові цілі, які підприємство прагне досягти в процесі своєї діяльності. Місія дозволяє підприємству не тільки бачити і усвідомлювати свої досягнення в майбутньому, а й зрозуміти, для чого воно створене і яке його призначення. Якщо місія визначає довгострокові напрямки діяльності підприємства, то стратегічні цілі їх конкретизують. Більш того, за допомогою них проводиться оцінка результатів діяльності підприємства по досягненню їм поставлених завдань в довгостроковій перспективі.

На другому етапі стратегічного планування дається оцінка поточного стану підприємства шляхом розрахунку якісних і кількісних показників, що характеризують ефективність використання його фінансових ресурсів, а також фінансові можливості для досягнення поставлених цілей.

Для прогнозування і складання фінансового плану підприємство повинно постійно займатися збором і аналізом величезного обсягу інформації про галузь, ринок, конкурентів. Тому на третьому етапі проводиться аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Аналіз зовнішнього середовища включає вивчення макроекономічних показників, а також аналіз покупців і продавців. З іншого боку, даний процес не обходиться без розробленої на підприємстві тактики реалізації плану, правил і процедур, які дозволяють підприємству здійснювати діяльність в рамках обраної стратегії. Кожен зі складових елементів даного етапу виконує свою функцію і спрямований на поступове досягнення цілей в області фінансів [5].

Отже, у процесі складання фінансової стратегії необхідно не тільки визначити стратегію підприємства і встановити стратегічні цілі; а і розробити відповідну фінансову політику, яка в свою чергу має такі складові як управління капіталом, активами, інвестиціями, грошовими

потоками, фінансовими ризиками та антикризове фінансове управління. Оцінка стратегії має відповісти на питання, чи здатне підприємство реалізувати обрану фінансову стратегію. На етапі реалізації стратегії ведеться аналіз прогностичних показників, для створення на підприємстві відповідних центрів реалізації та контролю за обраною стратегією.

Для встановлення періоду формування стратегії необхідно врахувати галузь; розмір підприємства, життєвий цикл; розвиток економіки в цілому. Під час розроблення фінансової стратегії слід враховувати динаміку макроекономічних процесів, тенденції розвитку вітчизняних фінансових ринків, можливості диверсифікації діяльності підприємства, також підприємство має врахувати основні цілі та завдання національної нафтогазової стратегії та концепції розвитку газотранспортних підприємств. Визначення стратегічних цілей передбачає аналіз таких показників: частка власного капіталу підприємства в загальному обсязі, середньорічні темпи його зростання та рентабельність; частка обігових і необігових активів; аналіз фінансової стійкості та платоспроможності; аналіз фінансових ризиків. . Правильно поставлена ціль має стимулювати розвиток підприємства в усіх його багатогранних аспектах [3, с.169].

Загальними цілями енергогенеруючих компаній є безпека та відповідність стандартам, реалізація інвестиційних проектів, розвиток нових технологій. Основними цільовими орієнтирами газотранспортних підприємств повинні бути: логістика, управління фінансами, планування і управління виробництвом, управління взаємовідносинами з партнерами і клієнтами, управління розподілом газових потоків, сервісне обслуговування, матеріальне стимулювання, управління якістю, оскільки саме від нього буде залежати наскільки ефективно будуть реалізовані всі інші орієнтири.

Існує точка зору, що в умовах мінливості політичної та економічної ситуації, а також високих темпів інфляції, планування не має сенсу. Це твердження можна переосмислити, спираючись на те, що чим вище рівень невизначеності, який впливає із нестабільності, то більша роль планування, в ході якого слід обґрунтувати різні варіанти ведення господарської діяльності, пристосовані до відповідних прогнозованих сценаріях розвитку. У такому випадку система планування повинна бути переформована. Головною

цільовою функцією планування має бути забезпечення довгострокової конкурентоспроможності, яка у перспективі забезпечить міцність і стійкість об'єкта управління на ринку. Інша основна функція - інформаційно-орієнтована, завданням якої є не стільки обробка статистичної інформації, скільки надання орієнтирів для управлінського персоналу, які будуть відповідати їх з їх інтересам, а з іншого і сприяти досягненню основних запланованих результатів [5].

Як показує практика на газотранспортних підприємствах процес фінансового планування найчастіше виявляється неефективними перш за все через можливі помилки у концепції підприємств, неузгодженість у процесах формування стратегічного плану, технологічні обмеження залежно від специфіки діяльності підприємства. До обсягу вже існуючих проблем додається постійно зростаюча кількість невизначеної інформації та нестабільності зовнішнього економічного середовища, ситуації у країні, що призводять до того, що реалізація фінансових планів відбувається за непередбачуваних умов, які важко спрогнозувати.

Існуючі проблеми є об'єктивною основою для розробки і запровадження принципово нових методів фінансового планування в умовах нестабільності, які так властиві сучасній економіці, а також соціально-політичних умов. Для забезпечення ефективності управління фінансовими ресурсами першочерговим стає побудова чіткої системи фінансового планування, яка пристосується до сьогоденних реалій, зможе адаптуватись до умов та методів реалізації і практичного впровадження фінансових планів, використовуючи новітні інформаційні технології [7, с.320].

Серед причин, що істотно впливають на погіршення фінансового стану газотранспортних підприємств є їх енергомісткість та капіталомісткість виробничої та соціальної інфраструктури. Момент початку експлуатації одиниці виробничих засобів та момент виходу підприємства на запланований рівень їх використання, як правило, не збігаються у часі, на відміну від товарів народного вжитку. Використання системи магістрального транспорту газу залежить не тільки від стану об'єктів, а і від низки зовнішніх чинників, зокрема політичної ситуації.

Досить суттєвим недоліком у діяльності підприємств є їх не орієнтованість на кінцевий результат та якість продукції, яка може

забезпечити лідируючі позиції на ринку. В свою чергу високий рівень якості сприяє конкурентоспроможності та збільшенню суми прибутку за рахунок зростання обсягу продажів та встановлення вищих цін. Висока якість продукції це результат ефективної діяльності підприємства яке неможливе без впровадження стратегічного планування, організації праці та використанні методів контролю.

Абсолютно звичайною є практика коли на підприємствах може не формуватися плановий баланс, без аналізу його структури і прогнозування динаміки зміни таких основних показників фінансової стійкості й ліквідності відповідно. Оскільки аналіз є інструментом управління підприємством, то його відсутність на етапі довгострокового планування як правило приводить до зниження його ефективності. Можливість надання фінансовому плануванню ролі фінансового інструмента управління компанією можлива лише за умови оперативного контролю за його виконанням [6, с.127].

Для виявлення повної картини функціонування процесу планування на газотранспортних підприємствах, необхідно визначити проблеми які постають у процесі їх впровадження, і пов'язані з організацією системи фінансового планування. Їх можна згрупувати за ступенем важливості:

- існування фінансових планів що не мають обґрунтування;
- ефективність формування планів;
- прозорість для керівництва та адекватність планів;
- узгодженість довгострокових та короткострокових планів;
- ефективна реалізація планів;
- комплексність.

Низька платоспроможність підприємства, перебої у постачанні, виробництві та реалізації послуг, зниження рентабельності підприємства, невиконання плану прибутку – результат неефективного використання фінансових ресурсів. Тому однією із основних цілей фінансової стратегії є забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів з метою підвищення його фінансової стійкості [9, с.325].

Нестійке функціонування сучасних підприємств це результат кількісної, якісної та структурної недосконалості економічного потенціалу, яка в свою чергу зумовлена значними втратами ресурсів задля здійснення необхідних реформ і складної ситуації підприємств.

Оптимальне співвідношення власного і позикового капіталу, що забезпечить мінімальні ризики та максимальну рентабельність власного капіталу має стати першочерговим етапом у покращенні фінансового стану підприємства. Оскільки виробництву необхідно отримати максимальну кількість продукції при наявних виробничих ресурсах, для магістрального транспортування природного газу, особливо в умовах дефіциту енергоносіїв оптимальним буде максимізація обсягів транспортованого газу. При цьому слід мати на увазі, що всі ресурси потребують належної експлуатації, догляду та відтворення.

Формування фінансового плану дозволить визначитись с джерелами фінансування, обсягом і структурою витрат, і отриманням прогнозованих результатів. На сьогодні можна стверджувати, що в Україні методологія і техніка загальнодержавного фінансового планування не отримали належного застосування.

Поштовхом у вирішенні проблеми можуть стати підвищення кваліфікації менеджерів, які займаються плануванням шляхом проведення тренінгів та курсів з боку успішних фінансових установ, аналіз та порівняння діяльності вітчизняних газотранспортних підприємств із іноземними компаніями, розробка гнучких фінансових планів здатних пристосовуватись до мінливості економічно і політичної ситуації в країні.

Висновки і перспективи подальших розробок.

Підприємство газотранспортування – складна структура, що в багатьох випадках залежить від вагомій технологічній компоненті та функціонує у ринковому бізнес-середовищі. Це вимагає застосування зважених методичних підходів до процедури фінансового та стратегічного планування. Оскільки вони в умовах стабільного розвитку покликані підвищити соціально-економічний рівень життя країни та зменшити енергозалежність, необхідний аналіз відповідності внутрішніх можливостей підприємств ринковим реаліям. Кінцева мета розвитку нафтогазових підприємств підпорядковується загальній стратегії країни та орієнтується на міжнародні стандарти функціонування як базису енергобезпеки у глобальному просторі.

Надзвичайно важливим на газотранспортних підприємствах є використання системного управління та стратегічного планування, якому передують організаційний методичний та технологічний

контроль керівництва. Ефективна програма розвитку потребує безперервного збору і аналізу інформації стосовно ринку, галузі, наявних конкурентів та інших чинників задля прогнозування майбутніх показників діяльності та можливостей. Однак, як виявилось, в сучасних мінливих умовах довгострокові плани втрачають свою актуальність, якщо вони не підкріплені належним управлінським впливом, спрямованим на ефективність та контроль виконання поставлених цілей.

Отже, приділяючи більше уваги фінансовому плануванню, стратегії підприємства, можна досягти зміцнення фінансової стійкості, самоокупності, стабільності та самофінансування підприємств та виходу його на розраховані планово-прогнозні показники операційної та інвестиційної діяльності.

Література

1. Закон України «Про природні монополії» // Відомості Верховної Ради України. – 20 квітня 2000 року, №1682-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.
2. Кому належать українські облгази [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.i.ua/community/629/1651605/>.
3. Боровик Ю.Т. Стратегічне планування на будівельних підприємствах залізничного транспорту в ринкових умовах / Ю.Т. Боровик // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 167–170.
4. Nickols F. Strategy: Definitions and Meaning. – 2012. – [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.nickols.us/strategy_definitions.pdf
5. Бубняк І. М. Стратегічне планування на підприємстві/ І. М. Бубняк // Фінансовий менеджмент. – В-во НУА, 2010. – С. 103.
6. Белова О. І., Н. В. Ракша Вплив мотиваційного механізму на стратегічне управління підприємством // Економіка і регіон. - 2011. - № 3. - С. 129-132. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2011_3_27
7. Ковалев В.В. Основы теории финансового менеджмента / В. В. Ковалев.– М. : Проспект, 2009.–544с.

8. Портер М. Стратегія конкуренції. Пер. з англ. / М. Портер. – К. : Основи, 1998. – 390 с.
9. Хиггинс Роберт С. Финансовый анализ. Инструменты для принятия бизнес-решений / Хиггинс Р. С. – М. : Вильямс, 2007. – 464 с.
10. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник /З. Є. Шершньова. – [2-е вид. перероб. ідоп.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.
11. Минцберг Г. Стратегический процесс. Пер. с англ. под ред. Ю. Каптуревского. / Г. Минцберг, Дж. Куинн. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.
12. Петров А. Н. Методология выработки стратегии развития предприятия/ Петров А. Н.– СПб. : СПбУЭФ, 1992.– 127 с.
13. Акмаева Р. И. Стратегическое планирование и стратегический менеджмент / Р.И. Акмаева. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 208 с.
14. Шелудько В.М. Стратегічне фінансове планування// Фінансовий менеджмент : підручник / В.М. Шелудько ;. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2013.— 375 с.
15. Грубьяк С. В. Методичні підходи до аналізу і оцінки ефективності функціонування газорозподільних підприємств / С. В. Грубьяк. – Науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка. – № 8. – 2013. – С. 307-313.
16. Жидкова М.О. Концепція використання принципів ринкової економіки для підвищення ефективності транспортування газу / М.О.Жидкова // Нафтова і газова промисловість. – 2001. - №6. – С. 3-5.

1. Zakon Ukrainy «Pro pryrodni monopoliyi» // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 20 kvitnya 2000 roku, #1682-III. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.

2. Komu nalezhat' ukrayins'ki oblhazy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://blog.i.ua/community/629/1651605/>.

3. Borovyk Yu.T. Stratehichne planuvannya na budivel'nykh pidpryyemstvakh zaliznychnoho transportu v rynkovykh umovakh / Yu.T. Borovyk // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2011. – # 33. – S. 167–170.

4. Nickols F. Strategy: Definitions and Meaning. – 2012. – [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.nickols.us/strategy_definitions.pdf
5. Bubnyak I. M. Stratehichne planuvannya na pidpryyemstvi/ I. M. Bubnyak // Finansovyy menedzhment. – V-vo NUA, 2010. – S. 103.
6. Byelova O. I., N. V. Raksha Vplyv motyvatsiynoho mekhanizmu na stratehichne upravlinnya pidpryyemstvom // Ekonomika i rehion. - 2011. - # 3. - S. 129-132. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2011_3_27
7. Kovalev V.V. Osnovy teorii finansovogo menedzhmenta / V. V. Kovalev.– M. : Prospekt, 2009.–544s.
8. Porter M. Stratehiya konkurentsiyi. Per. z anh.. / M. Porter. – K. :Osnovy, 1998. – 390 s.
9. Higgins Robert S. Finansovyy analiz. Instrumentyi dlya prinyatiya biznes-resheniy / Higgins R. S. – M. : Vilyams, 2007. – 464 s
10. Shersh'n'ova Z. Ye. Stratehichne upravlinnya: pidruchnyk /Z. Ye. Shersh'n'ova. – [2-e vyd. pererob. idop.]. – K. : KNEU, 2004. – 699 s.
11. Mintsberg G. Strategicheskyy protsess. Per. s ang. pod red. Yu. Kapturevskogo. / G. Mintsberg, Dzh. Kuinn. – SPb. : Piter, 2001. – 688 s.
12. Petrov A. N. Metodologiya vyirabotki strategii razvitiya predpriyatiya/ Petrov A. N.– SPb. : SPbUEF, 1992.– 127 s.
13. Akmaeva R. I. Strategicheskoe planirovanie i strategicheskymenedzhment / R.I. Akmaeva.
14. Shelud'ko V.M. Stratehichne finansove planuvannya// Finansovyy menedzhment : pidruchnyk / V.M. Shelud'ko ;. Kyiv. nats. un-tim. T. Shevchenka. — 2-he vyd., ster. — K.: Znan nya, 2013.— 375 s
15. Hrubyak S. V. Metodychni pidkhody do analizu i otsinky efektyvnosti funktsionuvannya hazorozpodil'nykh pidpryyemstv / S. V. Hrubyak. – Naukovo-vyrobnychyy zhurnal. Innovatsiyna ekonomika. – # 8. – 2013. – S. 307-313.
16. Zhydkova M.O. Kontseptsiya vykorystannya pryntsyypiv rynkovoyi ekonomiky dlya pidvyshchennya efektyvnosti transportuvannya hazu / M.O.Zhydkova // Naftova i hazova promyslovis't'. – 2001. - #6. – S. 3-5.

***Рецензент:** Гончаренко О.М., д.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету*

УДК: 336.144.2:061.5

Цвиткова Валерия

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Современные тенденции развития экономики свидетельствуют, что успешная деятельность субъектов хозяйствования возможна только при наличии финансового плана. Небрежное отношение к составлению и несоблюдение финансового плана достаточно часто приводит к существенным экономическим потерям, тем самым ставит под угрозу основную цель деятельности предприятия - получение максимальной прибыли, выход на новые рынки, увеличение оборота. Конечный результат деятельности любого предприятия зависит только от уровня концентрации на достижении той или иной цели предприятия. В статье сформулировано содержание понятия «финансовое планирование» на предприятии на основе исследования и обобщения существующих подходов в теории финансового менеджмента. Охарактеризованы смысловые признаки финансового планирования, которые формируют теоретические основы финансового планирования в практической деятельности отечественных предприятий.

Ключевые слова: предприятие, планирование, финансовое планирование, финансовый план, текущее финансовое планирование, стратегическое финансовое планирование, управления финансами, финансовое развитие предприятия.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Сучасні тенденції розвитку економіки свідчать, що успішна діяльність суб'єктів господарювання можлива лише за наявності фінансового плану. Недбале ставлення до складання та недотримання фінансового плану досить часто приводить до суттєвих економічних втрат, тим самим ставить під загрозу основну мету діяльності підприємства — отримання максимального прибутку, вихід на нові ринки, збільшення обороту. Кінцевий результат діяльності будь-якого підприємства залежить лише від рівня концентрації на досягненні тієї чи іншої мети підприємства. У статті сформульовано зміст поняття «фінансове планування» на підприємстві на основі дослідження та узагальнення існуючих підходів у теорії фінансового менеджменту. Охарактеризовано смислові ознаки фінансового планування, що формують теоретичне підґрунтя фінансового планування у практичній діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: підприємство, планування, фінансове планування, фінансовий план, поточне фінансове планування, стратегічне фінансове планування, управління фінансами, фінансовий розвиток підприємства.

Tsvitkova Valeriia

THEORETICAL BASICS OF FINANCIAL PLANNING AT THE ENTERPRISE

Modern trends of the economics development suggest that successful activity of subjects of managing is possible only in case of the financial plan existence. Neglect and failure to pass the financial plan often leads to significant economic losses, thereby threatens the main objective of the enterprise activity — to maximize profits, access to new markets, increase turnover. The end result of any enterprise activity depends only on concentration level on achievement of this or that purpose of the enterprise. The article formulated the concept of «financial planning» in the

company based on research and compilation of existing approaches in the theory of financial management. Defined sense of the definition «financial planning». I characterize features of financial planning, which form the theoretical basis of financial planning in the practice of domestic enterprises.

Keywords: company, planning, financial planning, financial plan, current financial planning, strategic financial planning, financial management, enterprise financial development.

Постановка проблемы. Важным условием сбалансированного финансового развития отечественных предприятий является наличие финансовых планов высокого качества и механизмов их эффективной реализации [1, с. 56]. Современные условия хозяйствования, усиление конкуренции, ограниченность источников финансирования субъектов предпринимательской деятельности, изменение подходов к управлению обуславливают усиление роли финансового планирования и выдвигают качественно новые требования к обоснованию плановых финансовых решений, форм и видов финансового планирования.

Процесс финансового планирования существенно трансформируется в контексте развития современных концепций управления. Он ориентирован на способность своевременно реагировать на изменения во внешней и внутренней среде, предвидеть наступление рискованных событий и непосредственно обеспечивать стабильную деятельность предприятий. Указанное требует развития теоретических основ для понимания сущности финансового планирования и его эффективного осуществления на предприятии для обеспечения надлежащей финансовой состоятельности предприятия.

Анализ последних исследований и публикаций. В течение последних лет интерес ученых к сути финансового планирования постоянно растет. Среди отечественных ученых следует отметить работы: Ковалева В.[3], Белой А.[4], Бланка И.[8], Терещенко А., Стащук Д., Савчук Д.[10], Андрущенко И.[11] и др. В зарубежных работах рассмотрение указанной категории посвящены работы такими учеными: Бригхем Ю.,[6] Бердар М.[15], Брейли Р., Майерс С. и др. Их работы сегодня являются классикой как отечественного, так и мирового научного достижения в сфере теоретического изучения

содержания, сути и предназначения финансового планирования в деятельности предприятий.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы.

Существует множество работ, которые освещают особенности финансового планирования, модели его реализации на предприятии, формы финансовых планов, рекомендуют классификацию плановых финансовых показателей и тому подобное. Однако, изменение рыночных условий хозяйствования и систем управления предприятиями оставляет открытой и сегодня вопрос дальнейшего изучения сути и содержания финансового планирования на предприятии и обуславливает необходимость выполнения дальнейших исследований.

Постановка задачи. Целью работы является обобщение теоретических подходов к раскрытию сущности понятия «финансовое планирование», определение его роли в системе управления предприятием. Для достижения поставленной цели определены следующие задачи: исследовать и обобщить содержание понятия «финансовое планирование на предприятии»; определить сущность его основных признаков, рассмотреть цели финансового планирования в финансовой системе предприятия.

Изложение основного материала исследования. Несмотря на то, что исследуемая категория является чрезвычайно применяемой как отечественными, так и зарубежными исследователями, сегодня отсутствует единое мнение относительно ее сути. Многообразное определение понятия «финансовое планирование» обусловлено тем, что его рассматривают как важную составляющую механизма финансовой системы предприятия и одну из функций управления предприятием. Вместе с тем, следует отметить, что среди зарубежных и отечественных авторов на сегодня отсутствует единый подход к пониманию сущности данного понятия (табл. 1).

В теоретическом аспекте финансовое планирование рассматривают как неотъемлемую часть общего планирования деятельности предприятия [11, с. 72] и рассматривают эту дефиницию в узком и широком контексте. Если рассматривать в узком контексте финансовое планирование, то его трактуют как функцию управления в системе финансового менеджмента предприятия и наиболее значимую и сложную его подсистему, роль которой существенно возрастает в

современных условиях хозяйствования и развития новых моделей управления.

В широком смысле процесс финансового планирования в максимальной степени предполагает всестороннее изучение действительности, тенденций и закономерностей развития объекта планирования и среды его деятельности по формированию, распределению и использованию финансовых ресурсов. «Наиболее общей научной основой планирования является среда его деятельности и система объективных экономических законов и, в первую очередь, закона спроса и предложения. В финансовом плане предприятия должны быть реализованы требования этих законов и учтены объективные результаты макро- и микроэкономического анализа состояния и тенденции развития условий хозяйствования» [14, с. 55].

Наиболее точным является определение финансового планирования авторами Онисько С. М. и Марич П. М. Они утверждают, что это совокупность расчетов по определению денежных доходов и направление их на покрытие запланированных расходов и затрат по разным сферам деятельности хозяйства согласно производственным и инвестиционным потребностям в плановом году [19, с. 15].

Данное определение достаточно полно раскрывает роль и задание финансового планирования деятельности предприятия, однако не содержит такой важной составляющей, как целевые установки.

Таблица 1

Определение понятия «финансовое планирование на предприятии»

Автор и источник	Сущность понятия «финансовое планирование на предприятии»
1	2
Савчук Д. Г. [10, с. 120]	Управление процессом образования, распределения, перераспределения и использования финансовых ресурсов на предприятии, которое реализуется в детализированных финансовых планах
Бердар М. М. [15, с. 43]	Процесс разработки системы финансовых планов и плановых показателей по обеспечению развития предприятия необходимыми финансовыми ресурсами и повышение эффективности его финансовой деятельности в будущем
Буряк А. В., Демьяненко И.В. [7, с. 159]	Неотъемлемая, но самостоятельная подсистема общей системы интегрированного планирования на предприятии. Включая аспекты перспективно-целевого характера в составе стратегического, текущего, оперативного финансового планирования, бизнес-планирования и социального планирования

1	2
Телишевская Л. И., Андрущенко Н. П., Сергеев С. С. [11, с. 72]	Является важным элементом корпоративного планового процесса, к наиболее весомым заданиям которого относятся такие как обеспечение оптимального вклада финансовых планов в исполнение корпоративных целей; ясное формирования предположений, на которых базируются прогнозы; анализ и уточнение финансовых последствий принятия предложений по поводу прибыли, расходов, цен реализации, обращения и т.д.
Гринева В.М., Коюда В. О. [12, с. 175]	Составляющая управления финансовыми ресурсами, процесс оценки потребностей в средствах для обеспечения текущего производства и дальнейшего производственного и социального развития, а также определения источника покрытия этих потребностей
Плюта Ю. С. [16, с. 56]	Технология планирования, учета и контроля денег и финансовых результатов
Партин Г.О. [16, с. 56]	Разработка системы финансовых планов по отдельным направлениям финансовой деятельности предприятия, обеспечивающих реализацию его финансовой стратегии в плановом периоде.
Бланк И.А. [8, с. 42]	Процесс разработки системы финансовых планов и плановых показателей по обеспечению развития предприятия финансовыми ресурсами и повышению эффективности его финансовой деятельности в плановом периоде
Ковалев В. В. [3, с. 146].	Документ, характеризующий способ осуществления финансовых целей предприятия и связывает его доходы и расходы.
Каламбет С. В., Павлова Ю.О. [2, с. 23]	Процесс разработки на определенный период системы финансовых планов, который заключается в планировании всех доходов и направлений их использования для обеспечения экономического развития предприятия
Соломатин А.Н. [17, с. 54].	Заключительный этап разработки бизнес-плана, в котором отражаются все доходы и их использование по основным направлениям деятельности предприятия.
Шелудько В.М. [18, с. 352]	Процесс разработки системы финансовых планов, который заключается в определении финансовых целей, установление степени соответствия этих целей финансовому состоянию предприятия

В зависимости от стадии жизненного цикла предприятия, конъюнктуры рынка, на котором оно функционирует, и других факторов внутренней и внешней среды, цели предприятий варьируются от необходимости избегания банкротства к развитию и освоению новых рынков. Данные цели делятся на [7, с. 157]:

1. Материальные цели определяют продуктовую сферу деятельности предприятия, его производственную специализацию, что имеет натуральное и стоимостное выражение. Это в системе планирования воплощается в продуктовой программе.

2. Стоимостные цели - ожидаемые финансовые результаты (прибыль, рентабельность, доходы-расходы, показатели оборота и структуры капитала и т.п.) в достижении продолжительной

функциональной деятельности с максимизацией рыночной цены предприятия, как в текущем периоде, так и в долгосрочной перспективе.

3. Социальные цели – выгоды для работников. Они выражаются в денежной форме (уровень доходов сотрудников, помощь пенсионерам предприятия и т.п.), и в неденежной форме (состояние условий труда, содержательность труда, использования свободного времени, охрана окружающей среды, реализация разных социальных программ, квалификационного роста кадров и т.д.).

Все указанные цели в условиях рынка обеспечивают конкурентные преимущества в динамическом развитии предприятия и образуют интегрированную систему планирования предприятия, в котором они тесно переплетаются как отдельные подсистемы, ориентированные на конкретные достижения в текущем и перспективном периоде [15, с. 157, 158].

Исследование взглядов на место финансового планирования в системе финансового управления в контексте эволюции подходов к трактовке содержания и значения финансового планирования разрешает определить теоретическую основу его осуществления и выделить основные характеристики [1, 2; 15]:

- финансовое планирование является важной составляющей управления предприятием;

- финансовое планирование отражает стоимостную сторону производственного процесса, то есть в его основе сосредоточена денежная оценка явлений и процессов, имеющих место на предприятии;

- финансовое планирование носит целевой характер и является важной подсистемой стратегического менеджмента на предприятии;

- финансовое планирование является важным процессом повышения эффективности и ориентируется на обеспечение роста ценности предприятия;

- финансовое планирование характеризуется гибкостью и адаптивностью, что вызывает необходимость его реализации как встречного процесса, наличие множества вариантов расчетов через сценарное моделирование, формирование вариативной составляющей плана;

- финансовое планирование отражает целостный процесс определения и обеспечения необходимыми финансовыми ресурсами;

- финансовое планирование направлено на покрытие запланированных расходов и затрат;
- финансовое планирование предусматривает обоснование принципиальных параметров финансового развития и внутреннего финансового потенциала предприятия с учетом рисков и угроз;
- финансовое планирование согласовывает финансовые интересы различных участников финансово-хозяйственной деятельности предприятия;
- финансовое планирование носит прогнозный характер.

Таким образом, на основе проведенного морфологического исследования сути финансового планирования, можно резюмировать, что финансовое планирование представляет собой процесс систематической подготовки финансовых планов на основе управленческих решений. Данные планы прямо или косвенно влияют на объемы финансовых ресурсов, согласование источников формирования и направлений их использования в соответствии с производственными и маркетинговыми планами, а также на величину показателей деятельности предприятия в плановом периоде. Финансовое планирование охватывает все стороны деятельности организации и способствует реализации финансовой стратегии и тактики на определенный период времени, и обеспечивает решение задач наиболее рациональным путем.

Выводы и перспективы дальнейших разработок. Таким образом, в условиях динамичного и достаточно нестабильного развития экономических процессов возникает объективная потребность в формировании эффективной теоретической базы финансового планирования. Она будет помогать руководству своевременно реагировать на изменения внешней и внутренней среде, предвидеть и правильно действовать при наступлении рискованных событий и непосредственно через свои прикладные положения обеспечивать стабильную деятельность предприятий.

Многочисленные исследования доказали, что благодаря финансовому планированию, можно достичь как укрепления финансовой стабильности самого предприятия, так и расширения объемов операционной и инвестиционной деятельности. Этого достичь можно с помощью сбалансированности источников формирования финансовых ресурсов и эффективного их

использования по направлениям, предусмотренным финансовым планом.

На основе осуществления научного исследования, обобщения и развития теоретических положений финансового планирования в контексте научных подходов определены его содержание и место в системе управления предприятием. Сформированы его основные цели и особенности в современных условиях. Сформулирована сущность понятия «финансовое планирование», осуществлена систематизация его форм и видов, соответствует современным условиям хозяйствования предприятий и стандартам управления.

Литература

1. Ситник Г. Фінансове планування у ціннісноорієнтованому управлінні / Г. Ситник // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 6. – С.56–72.

2. Каламбет С. В. Характеристика сущности финансового планирования на предприятии / С. В. Каламбет, Ю. О. Павлова // Экономика и государство. – 2015. – № 11. – С. 22–24.

3. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент: учебник [для студ. экон. спец. вузов] / В. В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 768 с.

4. Белая О. Г. Финансовое планирование и прогнозирование: науч. пособ. [для студ. выс. учеб. зав.] / О. Г. Белая. – Л.: Компакт-ЛВ, 2005. – 312 с.

5. Брейли, Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс. – М.: Олимп-Бизнес: Тройка-Диалог, 1997. – 1120 с.

6. Бригхем Е. Ф. Основы финансового менеджмента / Е. Ф. Бригхем – К.: ВАЗАКО: Молодь, 1997. – 1000 с.

7. Буряк А. В. Фінансове планування в системі управління розвитком підприємства / А. В. Буряк, І. В. Дем'яненко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2015. – С. 155–160

8. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: в 2х т. / И. А. Бланк. – К.: Эльга; НикаЦентр, 2007. – Т.1 – 624 с.

9. Ставерская Г. О. Финансовое планирование и прогнозирование на предприятиях и финансовых учреждениях: [учеб. пособие.] / Г. О. Ставерская, И. С. Андрющенко; Харьков. гос. ун-т питания и торговли. – Харьков: Иванченко И. С., 2013. – 146 с.

10. Терещенко О. О. Современное состояние и перспективы развития финансового контроллинга / О. О. Терещенко, Д. М. Стащук, Д. Г. Савчук // Финансы Украины. – 2011. – № 2. – С. 117–126.

11. Телишевская Л. И. Финансовое планирование как предпосылка финансовой стабильности предприятия / Л. И. Телишевская, Н. П. Андрущенко, С. С. Сергеев // Механизм регулирования экономики. – 2013. – № 2. – С. 71–77.

12. Гринева В. М. Финансы предприятий: науч. пособие / В. М. Гринева, В. О. Коюда; [2-е изд., перераб. и доп.]. – К.: Знание – Прес, 2014. – 475 с.

13. Єрмоленко О. А. Фінансовепланування в умовах невизначеності / О. А. Єрмоленко, К. О. Григоренко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015 – № 49. – С. 230–232

14. Мазур Д. В. Финансовое планирование деятельности предприятия / Д. В. Мазур // Вестник Хмельницкого национального университета. – 2014. – № 6. – Т. 1. – С. 55–59.

15. Бердар М. М. Финансы предприятий: учеб. пособие / М. М. Бердар. – К: Центр учебной литературы, 2010. – 352 с.

16. Плюта Ю. С. Финансовое планирование на предприятии и направления его совершенствования / Ю. С. Плюта, И. А. Батрак, И. А. Тарасенко // Формирование рыночных отношений. - 2014. - № 7 (158). - С. 56-58.

17. Экономика, анализ и планирование на предприятии торговли / под ред. А. Н. Соломатина. — СПб.: Питер, 2009. – 560 с.

18. Шелудько В. М. Стратегічний фінансовий менеджмент: підручник / В. Шелудько; Київ.нац.ун-т. ім.Т. Шевченка.–2-ге вид., стер.– К: Знання, 2013. - 375 с.

19. Онисько С. М. Фінансипідприємств: підручник / С. М. Онисько, П. М. Марич. – Львів: Магнолія плюс, 2005. – 366 с.

1. Sytnyk H. Finansoveplanuvannya u tsinnisnooriyentovanomu upravlinni / H. Sytnyk // Visnyk KNTEU. – 2012. – # 6. – S.56–72.

2. Kalambet S. V. Kharakterystyka sushchnosty fynansovoho planirovaniya na predpryyatyy / S. V. Kalambet, Yu. O. Pavlova // Ekonomyka u hosudarstvo. – 2015. – # 11. – S. 22–24.

3. Kovalev V. V. Vvedeniye v fyansovyy menedzhment: uchebnyk [dlya stud. ekon. spets. vuzov] / V. V. Kovalev. – M.: Fynansy y statystyka, 1999. – 768 s.
4. Belaya O. H. Fynansovoe planirovaniye y prohnozyrovaniye: nauch. posob. [dlya stud. vys.ucheb. zav.] / O. H. Belaya. – L.: Kompakt-LV, 2005. – 312 s.
5. Breyly, R. Pryntsypy korporatyvnykh fyansov / R. Breyly, S. Mayers. – M.: Olymp-Byznes: Troyka-Dya-loh, 1997. – 1120 s.
6. Bryhkhem E. F. Osnovy fyansovoho menedzhmenta / E. F. Bryhkhem – K.: VAZAKO: Molod', 1997. – 1000 s.
7. Buryak A. V. Finansoveplanuvannya v systemiupravlinnyarozvytkompidpryyemstva / A. V. Buryak, I. V. Dem"yanenko // NaukovyyvisnykNatsional'nohouniversytetubioresursiv i pryrodokorystuvannyaUkrayiny. – 2015. – S. 155–160
8. Blank Y. A. Osnovy fyansovoho menedzhmenta: v 2kh t. / Y. A. Blank. – K.: Əl'ha; NykaTsentr, 2007. – T.1 – 624 s.
9. Stavetskaya T. O. Fynansovoe planirovaniye y prohnozyrovaniye na predpryyatyakh y fyansovykh uchrezhdenyyakh: [ucheb.posobyе.] / T. O. Stavetskaya, Y. S. Andryushchenko; Khar'kov.hos. un-t pytannya y torhovly. – Khar'kov: Yvanchenko Y. S., 2013. – 146 s.
10. Tereshchenko O. O. Sovremennoe sostoyaniye y perspektyvy razvytyya fyansovoho kontrotatlynha/ O. O. Tereshchenko, D. M. Stashchuk, D. H. Savchuk // Fynansy Ukrainy. – 2011. – # 2. – S. 117–126.
11. Telyshevskaya L. Y. Fynansovoe planirovaniye kak predposylka fyansovoy stably'nosti predpryyatyia / L. Y. Telyshevskaya, N. P. Andrushchenko, S. S. Serheev // Mekhanyzm rehulyrovannya ekonomyky. – 2013. – # 2. – S. 71–77.
12. Hryneva V. M. Fynansy predpryyaty: nauch. posobyе / V. M. Hryneva, V. O. Koyuda; [2-e yzd., pererab. y dop.]. – K.: Znanye – Pres, 2014. – 475 s.
13. Yermolenko O. A. Finansoveplanuvannya v umovakhnevyznachenosti / O. A. Yermolenko, K. O. Hryhorenko // Visnykekonomiky transportu i promyslovosti. – 2015 – # 49. – S. 230–232

14. Mazur D. V. Fynansovoe planirovaniye deyatelnosti predpriyatiya / D. V. Mazur // Vestnyk Khmel'nytskoho natsional'nogo unyversyteta. – 2014. – # 6. – T. 1. – S. 55–59.

15. Berdar M. M. Fynansy predpriyaty: ucheb.posobye / M. M. Berdar. – K:Tsentr uchebnoy lyteratury, 2010. – 352 s.

16. Plyuta Yu. S Fynansovoe planirovaniye na predpriyaty y napravlenyya eho sovershenstvovaniya / Yu. S. Plyuta, Y. A. Batrak, Y. A. Tarasenko // Formyrovaniye rynochnykh otnoshenyy. - 2014. - # 7 (158). - S. 56-58.

17. Ekonomyka, analiz y planirovaniye na predpriyaty torhovly / pod red. A. N. Solomatyna. — SPb.: Pyter, 2009. – 560 s.

18. Shelud'ko V. M. Stratehichnyy finansovy menedzhment: pidruchnyk / V. Shelud'ko; Kyiv.nats.un-t. im.T. Shevchenka.–2-he vyd., ster.– K: Znannya, 2013. - 375 s.

19. Onys'ko S. M. Finansypidpriyemstv: pidruchnyk / S. M. Onys'ko, P. M. Marych. – L'viv: Mahnoliya plyus, 2005. – 366 s.

Рецензент: Гончаренко О.М., д.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету

31.10.2016

УДК 378.3

Швед Вадим

К ВОПРОСУ О СТИПЕНДИАЛЬНОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ СТУДЕНЧЕСТВА УКРАИНЫ

Данная статья рассматривает ключевые аспекты стипендиального обеспечения современного студенчества Украины. Изучается классическое понимание самого термина «стипендия» и анализируется суть стипендиального обеспечения в современной украинской высшей школе. Экономически обосновывается несостоятельность современной модели стипендиального обеспечения.

Рассматривается стандартная классификация видового разнообразия стипендий, а также изучается опыт назначения разных видов стипендий в Украине. Уделяется внимание ключевым составляющим стипендий: финансовой, социальной, морально-мотивационной. Анализируется опыт стипендиального обеспечения студентов вне Украины. Разработана и экономически обоснована общая модель трансформации финансирования обучения студентов за счет средств государственного бюджета, с одновременным изменением механизма начисления и выплаты стипендий. Предложена новая классификация стипендий с уточнением общих условий назначения таких стипендий в Украине.

Ключевые слова: стипендия, реформа стипендиального обеспечения, финансирование стипендий, академическая стипендия, научная стипендия, социальная стипендия, спортивная стипендия.

Швед Вадим

ДО ПИТАННЯ СТИПЕНДІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТУДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

Дана стаття покликана розглянути ключові аспекти стипендіального забезпечення сучасного студентства України. Вивчається тлумачення сутності поняття терміну «стипендія», та аналізуються особливості стипендіальної практики в сучасній українській вищій школі. Проводиться економічне обґрунтування неспроможності існування сучасної моделі стипендіального забезпечення в Україні. Розглядається звичайна класифікація стипендій, а також вивчається досвід призначення різних видів стипендій в Україні. Окрема увага приділяється ключовим складовим стипендій: фінансовому, соціально та морально-мотиваційному. Аналізується досвід стипендіального забезпечення поза Україною. Розроблена та економічно обґрунтована загальна модель змін у фінансовому забезпеченні студентів за рахунок коштів державного бюджету, із одночасною зміною механізму нарахування та виплати стипендій. Запропонована нова класифікація стипендій із уточненням загальних вимог щодо призначення таких стипендій в Україні.

Ключові слова: стипендія, реформа стипендіального забезпечення, фінансування стипендій, академічна стипендія, наукова стипендія, соціальна стипендія, спортивна стипендія.

Shved Vadym

THE ISSUE OF PROVIDE FELLOWSHIP STUDENTS IN UKRAINE

This article examines the key aspects of the scholarship provision of modern students of Ukraine. Studied the classical understanding the term of «scholarship» and analyzed the essence of the scholarship provision in modern Ukrainian higher education. Economically justified the failure of the modern model of scholarship support. Considered the standard classification of scholarships, as well as studying the experience of different types of scholarships destination in Ukraine. Attention is paid to the key components of scholarships: financial, social, moral and motivation. Studied the experience of providing scholarship students outside Ukraine. Developed and economically proved possible transformation model student learning of funding from the state budget, with a simultaneous change of scholarships calculation and payment mechanism. Designed the new classification of scholarships, specifying the general conditions of the appointment of such fellowships in Ukraine.

Keywords: scholarship, scholarship reform welfare, funding scholarships, academic scholarships, academic scholarships, social scholarships, athletic scholarships.

Постановка проблеми. В последнее время в Украине все большего размаха набирает дискуссия вокруг инициативы Министерства финансов об упорядочении системы стипендиального обеспечения студентов в контексте. Наиболее часто звучит идея тотального урезания объема финансирования в связи с ограниченными возможностями бюджета, с последующим изменением подхода к начислению стипендий.

Анализ последних исследований и публикаций. К сожалению, в последнее время украинское научное и профессиональное сообщество не уделяло достаточного вниманию

вопросу необходимости реформы стипендиального обеспечения.

Цель статьи. Статья призвана проанализировать ситуацию, которая сложилась с современным стипендиальным обеспечением и, на основе выделенных проблем, сформулировать возможные пути трансформации механизма государственного заказа и стипендиального обеспечения.

Основной материал исследования. Для более полного анализа сложившейся ситуации обратимся к пониманию самого термина стипендии. Толковый словарь объясняет термин «стипендия» как нерегулярную финансовую помощь в виде оплаты стоимости обучения, а иногда и выдачу ежемесячного пособия учащимся, как правило, средних специальных и высших учебных заведений. То есть, стипендия должна пониматься как нерегулярная помощь. Кроме того, стипендия по своей природе должна мотивировать студентов к обучению, с одной стороны вознаграждая их за успехи, а с другой – позволяя не отвлекаться на бытовые мелочи и не искать возможности заработка, тратя время не на учебу, а на работу.

Что же мы видим в Украине? В Украине стипендия по сути своей является выплатой со стороны государству студенту за то, что он учится. И выплат таких набегает немало, так в 2015 и 2106 году студенты ВУЗов Украины получали ординарные стипендии в сумме от 622 (порядка 25 долларов) до 825 гривен (порядка 33 долларов). А ведь есть еще и, так называемые, повышенные стипендии – порядка 930 гривен (порядка 37 долларов)

Да, необходимо отметить, что не все студенты Украины получают стипендию, а лишь те, кто учится со средним балом выше 4,0. Повышенная стипендия выплачивается только тем, кто учится со средним балом 5,0. Казалось бы, все на первый взгляд справедливо и честно, ведь поощряются только лучшие. Но, будем откровенны, в условиях тотального сокращения контингента, уровень студентов с годами в Украине только падает, и те, кто еще лет 8-10 назад не могли рассчитывать на стипендию, сейчас ее получают. То есть стипендия перестает играть роль дополнительного мотиватора. Ведь зачем прикладывать усилия, если на среднем уровне ты все равно будешь едва ли не лучшим. Понижается уровень студентов, понижается и уровень требования к ним, а отсюда и постепенная деградация общего преподавательского уровня. Лучшие и студенты, и преподаватели

эмигрируют в поисках лучшего знания и умения. Нарастают объемы явления «утечки мозгов». Но это уже тема для другой статьи.

Кроме ординарной академической и повышенной стипендий в Украине существуют еще и именные стипендии: Президента Украины (1356 гривен или 55 доллара), Кабинета министров (1243 гривны или 50 долларов). Критерии получения таких стипендий достаточно сложны и, в принципе, это правильно.

Но будем откровенны, ни ординарная стипендия в сумме 622 гривен, ни именная президентская в сумме 1356 гривен не являются достаточными мотиваторами для студента. В стране, где уровень прожиточного минимума установлен в размере 1450 гривен (58 долларов) (как и сумма минимальной заработной платы), а средняя заработная плата составила в июле 2016 года – 5374 гривны (215 долларов), стипендии не могут служить источником решения бытовых проблем студентов. Зачем старательно учиться, если даже имея зачетку с одними пятерками, студент все равно будет получать только 64 % от минимальной заработной платы. А минимальную заработную плату выплачивают только низшим тарифным разрядам, которые занимают низкоквалифицированные рабочие, для труда которых зачастую не обязательно даже профессионального, не говоря уже о высшем, образования. Что уж говорить про именные академические стипендии, если для их получения претендент должен соответствовать требованиям, которые выдвигаются к профессиональным преподавателям вузов. Для сравнения, среднестатистический сотрудник института, без ученой степени и научного звания, на должности старшего преподавателя имеет оклад в 3555 гривен (142 доллара), и это без доплат за выслугу лет, что в 2,6 раза больше президентской именной стипендии.

Для понимания масштаба, порог бедности ООН для стран Восточной Европы составляет 150 долларов в месяц (доход на уровне 5 долларов в день). То есть, студенчество в Украине априори находится за чертой бедности, не зависимо от того получает студент стипендию или нет.

Таким образом мы можем констатировать, что стипендия в современной Украине не играет достаточной мотивационной роли, не позволяя студенту ни почувствовать себя особенным, ни обеспечить свои бытовые нужды. Поэтому стойкое студенческое большинство

достаточно прохладно относится к сумме получаемой стипендии, ведь с одной стороны – даже разнорабочим в день можно заработать от 200 гривен (студенты автора таким образом обеспечивает свой среднемесячный доход на уровне 3000-3500 гривен (120-140 долларов), что на порядок больше прогнозируемой стипендии, еще и средний бал имеют на уровне 3,8-4,0, сознательно отказываясь при этом от стипендии), а с другой – преподаватели все равно ниже определенного порога оценки не поставят.

В тоже время ни один студент добровольно не откажется от стипендии, ведь если государство хочет дать денег – так почему и не взять. Таким образом, среднестатистический студент четко знает, что в год он может гарантированно рассчитывать почти на 7500 гривен (300 долларов), что конечно же является подспорьем в тяжелой студенческой жизни, а на нормальный уровень жизни или родители помогут обеспечить или сам заработает.

Возвращаясь к определению термина «стипендия», необходимо отметить, что стипендия рассматривается как финансовая помощь, оказываемая в виде оплаты стоимости обучения. Но стипендия по законодательству Украины гарантированно выплачивается за счет бюджетных средств только студентам государственных и коммунальных учебных заведений. А обучение в таких заведениях и так возможно за счет средств государственного заказа. Так, в 2016 году на подготовку кадров высшей школы и повышение квалификации, бюджетом предусмотрены расходы на уровне 21,5 млрд. гривен (порядка 650 млн. долларов). По оценкам аналитического центра CEDOS стипендию в том или ином виде получает 640 тысяч из 810 тысяч студентов, обучающихся за счет средств государственного бюджета (то есть порядка 80 % студентов). Еще 39 тысяч студентов получают социальную стипендию. Путем несложных подсчетов мы можем установить, что в целом на выплату академических стипендий в высшей школе из государственного бюджета выделяется минимум 530 миллионов гривен (порядка 22 миллионов долларов), а также на выплату социальных стипендий (1989 гривен или 80 долларов) – минимум 77,5 миллионов (больше 3 миллионов долларов). По факту же, исходя из данных финансовой отчетности, на выплату социальных стипендий в 2016 году должно было быть минимум потрачено 565 миллионов гривен. Таким образом,

государство тратит на выплату стипендий только через бюджет Министерства науки и образования Украины по самым минимальным оценкам – больше 1,2 млрд. гривен в год, хотя по заявлениям представителей самого министерства, на выплату стипендий идет третья часть всего бюджета высшей школы (всего в бюджете министерства на высшую школу заложено порядка 16 млрд. гривен), то есть порядка 5 млрд. гривен. Цифра более чем внушительная.

Необходимо отметить, что затраты на выплату стипендий должны быть еще больше, ведь в Законе Украины «Про высшее образование» четко прописано, что стипендию должны получить не меньше $\frac{2}{3}$, и не больше $\frac{3}{4}$ студентов-бюджетников высшей школы. То есть таковых должно быть от 66,7 % до 75 %. Но при этом, размер стипендии должен быть на уровне минимальной заработной платы в стране, что составляет 1450 гривен сейчас, и 1544 гривны с 1 января 2017 года, если исходить из данных проекта государственного бюджета на 2017 год. А учитывая, что минимальная заработная плата будет в 2017 году поднята минимум дважды до уровня 1700 гривен, то средний размер стипендии в 2017 году составит – 1616,5 гривен. Исходя из данных того же проекта бюджета 2017 года, всего на подготовку кадров высшей школы и повышение квалификации бюджетом предусмотрены расходы на уровне 24,4 млрд. гривен.

При этом выплата социальных стипендий передается из ведения Министерства образования и науки в ведение Министерства социальной политики, что весьма логично, поскольку социальная стипендия по сути своей является не стипендией как таковой, а материальной помощью для поддержания социально незащищенных слоев населения.

Студенты-бюджетники обучаются на счет государства. И по оценкам Счетной палаты Украины, средняя стоимость подготовки одного студента в 2015-2016 учебном году составит 76,6 тысяч гривен (больше 3 тысяч долларов), что в сумме составит бюджет на уровне 12,5 миллиардов гривен (порядка 500 миллионов долларов). Расчеты производятся при допущении, что средний срок подготовки одного студента-аспиранта в ВУЗе III – IV уровня, составляет 5 лет.

Таким образом государство прямо и опосредованно на подготовку студентов тратит порядка 17,5 миллиардов гривен, что составляет в сумме почти 81 % от всего бюджета, заложенного на

текущий год, который составляет около 21,5 миллиарда гривен.

Бюджет высшей школы в 2017 году, находящийся в ведении Министерства образования и науки составит 18,27 миллиардов гривен (а всего 24,34 млрд. гривен, при этом на социальные стипендии через Министерство социальной политики – планируется потратить дополнительно почти 3 млрд. гривен). Учитывая, что стоимость обучения составит порядка 80 тысяч гривен, а количество студентов бюджетников составит порядка 760 тысяч, то на обучение государство потратит минимум 12,2 миллиарда гривен (расчеты произведены методом экстраполяции). Если озвученная выше пропорция затрат на стипендии сохранится, то на данную статью расходов составит 6,09 млрд. гривен.

Если скорректировать данную сумму на объем социальных стипендий, переданных, как уже говорилось выше, в ведение Министерства социальной политики Украины (а это около 565 миллионов гривен в 2016 году, что составляет порядка 10 % от общих затрат на стипендии в Украине), то на академические стипендии будет потрачено порядка 5,5 миллиардов гривен.

Таким образом, государство в 2017 году потратит на получение бесплатного высшего образования и на выплату академических стипендий около 17,7 миллиардов гривен, что составит порядка 77 % от бюджета подготовки кадров высшей школы и повышения квалификации. А если добавить и стоимость социальных стипендий – то больше 20 млрд. гривен. Хотя в проекте бюджета 2017 года затраты на подготовку студентов ВУЗов III – IV уровня с учетом стипендий планируются в размере 15,24 млрд. гривен.

Таким образом, мы можем констатировать, что государство по сути предоставляет своим гражданам гарантированную возможность получить бесплатное высшее образование при соответствии определенным критериям, а при должном усердии еще и по сути заработную плату назначит.

Возвращаясь к социальной стипендии, необходимо еще раз отметить её антистипендиальный характер, поскольку данная выплата по сути своей ни коим образом не является стипендией и не может ее заменять. Социально незащищенные слои населения должны иметь право, при получении бюджетного образования, как на получение академической стипендии, так и соответствующих социальных выплат.

Необходимо отметить, что в Украине существуют еще и научный стипендии, которые по сути своей являются аналогом академической стипендии и выплачиваются аспирантам и докторантам дневной формы обучения в государственных ВУЗах. По методике расчета финансирования, данный вид стипендий включается в состав общих затрат на выплату академических стипендий.

Так же отдельно можно остановиться на спортивных стипендиях. Данный вид стипендий носит сугубо индивидуальный характер и назначается указом Президента Украины для выдающихся спортсменов выступающих в олимпийских видах спорта. Размер данных стипендий колеблется от 4 до 15 тысяч гривен. Выплачиваются такие стипендии ежемесячно сроком от одного года до двух лет. Также спортивные стипендии могут назначаться, в индивидуальном порядке выдающимся спортсменам, и другими органами государственной власти.

Исходя из объективных обстоятельств понятно, что в силу возраста, массово такие стипендии студентам назначаться не могут.

Таким образом, можно сделать вывод, что система стипендиального обеспечения студенчества в Украине носит достаточно двойственный характер, не соответствует сути самого понятия стипендия и не выполняет своих первичных функций.

Для поиска путей исправления ситуации обратимся к мировому опыту стипендиального обеспечения. Так, стипендия в большинстве стран является адресной финансовой помощью студенту, чтобы он мог продолжить свое образование. Стипендии присуждаются на основании множества критериев, которые, как правило отражают ценности и цели учредителя такой стипендии. Стипендия, как правило, не выдается на руки студенту, а адресно перечисляется на счет соответствующего учебного заведения, дабы покрыть затраты на его обучение. Стипендии присуждаются исходя из академических, художественных или спортивных достижений студента при его обучении в конкретном институте. Также, могут выделяться профессиональные стипендии, которые выплачиваются при условии согласия студента построить карьеру в определенной отрасли или в выбравшей его компании.

Существуют такие классические виды стипендий:

– основанные на достижениях. Такие стипендии основываются на академических, художественных, научных, спортивных и других успехах студента. Большинство таких стипендий выплачиваются учебному заведению студента, а не выдаются ему;

– субсидиарные стипендии. Данный вид стипендий выплачивается студенту только в том случае, если совокупный доход его семьи является недостаточным для того, чтобы оплатить образование. Необходимо отметить, что в расчет, как правило, принимается стоимость обучения в самых дешевых учебных заведениях;

– специальные стипендии. Эти стипендии по сути своей близки к субсидиарным стипендиям, но выплачиваются определенному кругу студентов, например: студентам-беженцам, матерям-одиночкам, студентам-аборигенам прочее;

– карьероориентированные стипендии. Такие стипендии назначаются студентам, которые осознанно выбирают обучение социально-значимой профессии или хотят посвятить себя работе в узкоспециализированной научной отрасли;

– стипендии колледжа. Назначаются студентам самими колледжами или отдельными компаниями на основании личностных или академических достижений. Как правило предполагают, что студент-реципиент, после окончания колледжа в течении определенного периода времени будет работать на своего донора, в противном случае студенту придется возратить часть или даже всю стипендию;

– спортивные стипендии. Такие стипендии назначаются студентам с исключительными успехами в спорте. Довольно часто предполагают заведомо халатное отношение непосредственно к учебе в обмен на активное и успешное участие в спортивных состязаниях за команду колледжа;

– фирменные стипендии. Стипендии данного вида являются по сути своей маркетинговыми, когда та или иная компания или бренд выплачивает стипендию конкретному студенту, если любой его успех укладывается в рамки маркетинговой стратегии компании и способствует ее рекламе.

– творческие стипендии. Выплачиваются студентам на основе их творческих достижений. Как правило касаются искусства, журналистики и творчества.

Отдельно можно выделить так называемые стипендии «последнего шанса». Такие стипендии существуют во многих странах и представляют по сути своей безвозмездную финансовую помощь тем студентам, которые исчерпали собственные и привлеченные стипендиальные средства, и им не хватает денег для окончания обучения. Важную роль при назначении таких стипендий играет целеустремленность студента и четкое понимание того, почему именно ему так необходима помощь.

Таким образом, мы видим, что стипендиальное обеспечение в мире играет четко определенную мотивационную роль. Студент понимает, что на его обучение тратятся большие деньги из семейного бюджета, поэтому или соглашаясь с тем, что предлагает семья, или достигай большего сам. Так же необходимо отметить, что в большинстве стран мира студент оплачивает из своего кармана и проживание, и учебники и прочее.

В Украине же комнату в общежитие можно снимать если не бесплатно за счет средств ВУЗа, то за очень небольшую сумму. Учебники в библиотеке так же абсолютно бесплатны. То есть, государство несет затраты и по этим статьям расходов, что в итоге только способствует удорожанию стоимости обучения студента и все так же не способствует его мотивации.

Таким образом, необходимо отметить с одной стороны неоправданно высокие затраты Украины на обучение студентов, а с другой – деградацию системы как государственного заказа, так и системы стипендиального обеспечения.

Современная система стипендиального обеспечения Украины родом из СССР. Но тогда и образование было бесплатным, и стипендии выплачивались, но после окончания института необходимо было «отработать» потраченные государством деньги там, где государству будет необходимо. В современной же Украине, только в медицинском образовании есть прецеденты, когда по решению суда выпускник вынужден был возвращать потраченные государством на его обучение деньги, отказавшись работать по распределению необходимый срок. В иных случаях – государство потратило деньги

на подготовку специалиста, а где он работает и кем, государство уже не интересуется.

Путем исправления ситуации которая сложилась, нам видится тотальное реформирование как системы государственного заказа, так и системы стипендиального обеспечения.

Недавно предложенный Министерством образования и науки принцип «Деньги идут за студентом» достаточно прогрессивен и повышает конкурентоспособность среди государственных высших учебных заведений, но он не решает озвученную выше проблему. В качестве радикального, но необходимого, шага предлагается перенять опыт реформы системы оплаты коммунальных услуг. Вместо того, чтобы по сути спонсировать систему высшего образования, государству необходимо отказаться от системы тотального государственного заказа.

Введение, по примеру Израиля, повсеместной платности высшего образования позволит более прозрачно расходовать ресурсы бюджета на образование и науку. Те самые 7 % валового внутреннего продукта, которые декларируются в проекте закона «Про образование». Но тратить эти проценты не на подготовку кадров, в лучшем случае для бизнеса, а на развитие науки и образования. Предлагаемые проектом бюджета на 2017 год 4,93 млрд. гривен на развитие науки выглядят откровенно жалко на фоне 24,34 млрд. гривен выделяемых на подготовку кадров и повышение квалификации. А ведь мы позиционируем себя как научная держава. Тем самым будет повышаться материально-техническая база учебных и научных заведений, расти престижность труда преподавателя и ученого. Также всеобщая платность образования будет способствовать повышению конкурентоспособности высшей школы. Ни для кого ни секрет, что в частных ВУЗах ниже цены на обучение, а значит при конкуренции только по цене – абитуриент выберет такой вуз. В тоже время, если более высокая цена аргументируется лучшей материальной базой, ярким преподавательским составом, множеством возможностей для индивидуальной реализации студента – выбор будет уже не так очевиден.

Сэкономленные средства от выплаты стипендий почти всем студентам-бюджетникам и вообще от оплаты обучения этих студентов, необходимо направить в единый государственный

стипендиальный фонд, средства которого следует расходовать на оплату образования путем перечисления этих средств на счета высшего учебного заведения. Аккумулированные средства следует распределить между выплатой:

– обычных (академических, научных) стипендий. Выплачиваются основываясь на четких критериальных показателях академической и научной успешности студента, путем оплаты стоимости его обучения в данном учебном заведении. Являются простым и иллюстративным стимулом, способствующему обучению и профессиональному росту студента;

– субсидиарных стипендий. Должны представлять собой кумулятивную сумму от выплаты социальной помощи на уровне справедливого прожиточного минимума и обычной стипендии. Механизм назначения может быть схож с механизмом назначения субсидий населению для оплаты жилищно-коммунальных услуг;

– специальных стипендий. Такие стипендии могут назначаться на определенный промежуток времени для категорий студентов, которые из-за объективных обстоятельств временно требуют помощи государства (временно перемещенные лица, лица, пострадавшие от стихийных бедствий, прочая). Если же действие таких обстоятельств приобретает системный характер (утрата родителей, беженцы, прочая) необходимо или выплачивать субсидиарную стипендию (при выполнении означенных выше требований), или выплачивать иную помощь от государства, поскольку данное лицо перестает быть просто студентом;

– профессиональных стипендий. Выплачиваются на основании индивидуального порядка назначения за счет стейкхолдеров образования каждого конкретного студента;

– стипендий рынка труда. Выплачиваются государством всем студентам (за успехи в обучении или иной сфере деятельности, государство так же выплачивает таким студентам и обычную стипендию), которые получают образование по специальности, в которой государство в данный момент испытывает острый дефицит квалифицированных кадров. Могут предполагать минимальный срок работы на государство после получения диплома;

– спортивных стипендий. Выплачиваются студентам, достигших весомых успехов в

спорте – заняли призовые места на юниорских и кадетских чемпионатах Украины, Европы, мира, других стран. А также за успех на Универсиадах;

- творческих стипендий;

- стипендий учебных заведений. Могут выплачиваться самими учебными заведениями на свое усмотрение в рамках, заработанных или привлеченных от грантодателей или стейкхолдеров средств.

Студенты, которые не могут рассчитывать на получение любого из вышеприведенного вида стипендий, оплачивают образование за свой счет.

Выводы. Приведенный в статье подход позволяет повысить сознательность студента при выборе будущей профессии, повысить мотивацию достижения успехов в учебе, спорте, творчестве прочая. Также же данный механизм позволит избежать коллизии в законодательстве Украины, когда с одной стороны минимум 66 % студентов-бюджетников должны получать стипендию на уровне минимальной заработной платы, а с другой – стипендию получает большее количество студентов, но в значительно меньшем объеме.

Введение всеобщей платности обучения позволит рассчитывать на стипендии и студентам, которые обучаются за свой счет, чего в современной Украине практически не наблюдается. Сейчас излишний протекционизм со стороны государства способствует перекосам в системе высшего образования Украины и снижает качество подготовки будущих специалистов.

Повышенная конкуренция на рынке образовательных услуг должна неминуемо привести к рыночной оптимизации существующей сети высших учебных заведений, когда в ведении и финансировании государства останутся действительно лучшие университеты, а проигравшие будут вынуждены или присоединиться на правах слабого к более сильным, или объединяться в более крупные, или подвергнутся приватизации. Таким образом государство обеспечит сокращение раздутого перечня ВУЗов в Украине (а это процесс идет уже который год и завершения пока не видно), сэкономит средства на содержании учебных заведений, наполнит бюджет за счет приватизации неконкурентоспособных университетов, сформирует основу для качественного прорыва к конкурентоспособным на

мировом рынке университетам и институтам.

Литература

1. Закон Украины «Про вищу освіту» // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1473743533297249> Дата использования 14.06.2016
2. Закон Украины «Про наукову і науково-технічну діяльність» // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19/print1472230657611279> Дата использования 25.12.2015
3. Проект Закона Украины «Про освіту» // Электронный ресурс. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 Дата использования 30.03.2016
4. Постановление Кабинета Министров Украины «Деякі питання стипендіального забезпечення» // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/165-2008-%D0%BF> Дата использования 08.10.2015
5. Самохін Ігор. Реформа стипендій. Чого боїться Міносвіти? // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://hromadske.ua/posts/reforma-stypendii-choho-boitsia-minosvity> Дата использования 08.07.2016
6. Стадний Єгор, Когут Ірина. Бюджет освіти та науки 2016: що прийняли депутати? // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/biudzhet-osvity-ta-nauky-2016-shcho-pryinialy-deputaty> Дата использования 26.12.2015
7. Бюджет освіти та науки 2017: що пропонує уряд // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/biudzhet-osvity-ta-nauky-2017-shcho-proponuie-uriad> Дата использования 20.09.2016
8. Скасування стипендій: за чи проти // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/1/603979/> Дата использования 01.09.2016

1. Zakon Ukrayny «Pro vyshchu osvitu» // Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1473743533297249)

18/print1473743533297249 Data yspol'zovanyya 14.06.2016

2. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diyal'nist'»
// Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19/print1472230657611279> Data
yspol'zovanyya 25.12.2015

3. Proekt Zakona Ukrainy «Pro osvitu» // Elektronnyy resurs. –
Rezhym dostupa:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 Data
yspol'zovanyya 30.03.2016

4. Postanovlenye Kabinetu Mynystrov Ukrainy «Deyaki pytannya
stypendial'noho zabezpechennya» // Elektronnyy resurs. – Rezhym
dostupa: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/165-2008-%D0%BF> Data
yspol'zovanyya 08.10.2015

5. Samokhin Ihor. Reforma stypendiy. Choho boyit'sya Minosvity?
// Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa:
<http://hromadske.ua/posts/reforma-stypendii-choho-boitsia-minosvity> Data
yspol'zovanyya 08.07.2016

6. Stadnyy Yehor, Kohut Iryna. Byudzhzet osvity ta nauky 2016:
shcho pryynyaly deputaty? // Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa:
[http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/biudzhzet-osvity-ta-nauky-2016-shcho-
pryinialy-deputaty](http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/biudzhzet-osvity-ta-nauky-2016-shcho-pryinialy-deputaty) Data yspol'zovanyya 26.12.2015

7. Byudzhzet osvity ta nauky 2017: shcho proponuye uryad //
Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa:
[http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/biudzhzet-osvity-ta-nauky-2017-shcho-
proponuie-uriad](http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/biudzhzet-osvity-ta-nauky-2017-shcho-proponuie-uriad) Data yspol'zovanyya 20.09.2016

8. Skasuvannya stypendiy: za chy proty // Elektronnyy resurs. –
Rezhym dostupa:
<http://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/1/603979/> Data
yspol'zovanyya 01.09.2016

***Рецензент:** Яблочников С.Л. д.педаг.н., професор, зав. кафедри
економіки і менеджменту Вінницького соціально-економічного
інституту Університету «Україна»*

7.10.2016

**РОЛЬ ІНСТИТУТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УПРОВАДЖЕННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

Досліджено природу інституту місцевого самоврядування як права та спроможності територіальної громади виконувати певні функції щодо забезпечення основних питань життєдіяльності територіальної громади в межах своєї компетенції та під власну відповідальність, що визначає його провідну роль в реалізації регіональної політики сучасних держав. Концепція сталого розвитку, необхідність подальшого зміцнення місцевої демократії, урбанізація, міграція та інші загальносвітові процеси значно посилюють увагу до регіонального рівня влади та органів місцевого самоврядування, через які вона впроваджується в життя. Доведено, що система місцевого самоврядування потребує значних реформ, спрямованих на підвищення їх компетенцій та зміцнення матеріальної та фінансової основ їх функціонування. Для цього провідні країни світу та Україні зокрема вдалися до адміністративно-територіальних та муніципальних реформ.

Ключові слова: регіональна політика, інститут місцевого самоврядування, повноваження, децентралізація.

**РОЛЬ ИНСТИТУТОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ
В РЕАЛИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ
ГОСУДАРСТВА**

Исследована природа института местного самоуправления как права и возможности территориальной общины выполнять определенные функции по обеспечению основных вопросов жизнедеятельности территориальной общины в пределах своей

компетенции и под собственную ответственность, что определяет его ведущую роль в реализации региональной политики современных государств. Концепция устойчивого развития, необходимость дальнейшего укрепления местной демократии, урбанизация, миграция и другие общемировые процессы значительно усиливают внимание к региональному уровню власти и органов местного самоуправления, через которые она внедряется в жизнь. Доказано, что система местного самоуправления требует значительных реформ, направленных на повышение их компетенций и укрепление материальной и финансовой основ их функционирования. Для этого ведущие страны мира и Украина в частности прибегли к административно-территориальным и муниципальным реформам.

Ключевые слова: региональная политика, институт местного самоуправления, полномочия, децентрализация

Chelak Oleksandr

ROLE OF THE INSTITUTIONS OF LOCAL GOVERNMENT IN THE IMPLEMENTATION OF STATE REGIONAL POLICY

They studied the nature of the institute of local government as the right and capacity of territorial communities to perform certain functions to provide basic life issues of territorial communities within its jurisdiction and under its own responsibility that determines its leading role in the implementation of regional policy of modern states. The concept of sustainable development, the need for further strengthening of local democracy, urbanization, migration and other global processes considerably increase attention to regional and local authorities, through which it is implemented in practice. Proved that the system of local self-government requires significant reforms aimed at enhancing their competencies and strengthen the material and financial bases of their operations. For this leading countries and Ukraine in particular resorted to administrative-territorial and municipal reforms.

Keywords: regional Policy, institution of local government powers, decentralization

Постановка проблеми. Сучасний світ, який охоплений ідеями сталого розвитку територій та зміцнення демократії в усьому світі, значно актуалізує питання регіонального розвитку та місцевого самоврядування. Абсолютно всі упевнені, що вони взаємопов'язані та виконують дуже важливу роль в розвитку сучасних суспільств. Саміти самого найвищого рівня завжди піднімають питання про якість регіонального розвитку і наголошують на необхідності подальшого трансформування системи місцевого самоврядування. Саме тому більшість країн світу наприкінці ХХ – початку ХХІ століття вдалися до масштабних адміністративно-територіальних реформ. Отже, виникає потреба у з'ясуванні ролі інститутів місцевого самоврядування в упровадженні регіональної політики сучасних держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням регіональної політики приділили увагу чимало відомих класиків суспільно-політичної науки, серед яких варто відмітити К. Віара, А. Гамільтона, А. Дайсі, Д. Елерса, А. де Токвіля, Р. Уоттса та ін. Серед українських учених слід відмітити роботи Л. Дунаєвої, В. Куйбіди, Ю. Маслова, А. Матвієнка, Р. Мінченко, Г. Музиченко, Б. Руснака, Є. Садикової, Т. Титаренко та інших сучасних авторів.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Особливістю сучасного стану розвитку проблеми є дослідження ролі місцевого самоврядування в умовах проведення в Україні децентралізаційних реформ, спрямованих на зміцнення його відповідальності та ролі у здійсненні всіх питань соціально-економічного та суспільно-політичного життя, зокрема й регіональної політики.

Мета статті. Ця стаття має на меті дослідити роль органів місцевого самоврядування в реалізації регіональної політики сучасних держав та в Україні зокрема шляхом аналізу природи інституту місцевого самоврядування, його повноважень в сучасних державах та в Україні та можливих напрямків посилення його впливу на регіональну політику в ході децентралізаційних процесів.

Викладення основного матеріалу. При дослідженні будь-якого явища суспільного життя виникає потреба в з'ясуванні первісного змісту поняття, що визначає це явище, як своєї методологічної основи, на якій має ґрунтуватися аналіз цього явища і

вирішуватися актуальні проблеми його становлення та розвитку як феномену.

Найчастіше в сучасній зарубіжній та вітчизняній літературі термін «самоврядування» вживається у вузькому розумінні як синонім місцевого самоврядування, такого, при якому відносно автономне управління публічними справами здійснюється населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці безпосередньо або через утворені ними органи, а не через центральні органи влади. У такому значенні це поняття сформувалося відносно недавно, хоча ідеї та практика місцевого самоврядування виникли в найдавніші часи.

При такому вузькому розумінні основна увага концентрується здебільшого на характеристиці «статики» місцевого самоврядування, а не його динаміки. У той же час такий підхід до аналізу явища місцевого самоврядування об'єктивно є недостатнім, оскільки не розкриває саму технологію його функціонування, механізмів взаємодії місцевого самоврядування з іншими елементами суспільного устрою, проблематики дублюючих контурів, позитивних і негативних зворотних зв'язків в макросистемі суспільство - держава, бо норми права не можуть охопити всіх аспектів місцевого самоврядування, яке є набагато більш складним і різноманітним явищем, ніж можна зробити висновок, спираючись на формальний аналіз.

Влада територіальної громади, на відміну від влади добровільних об'єднань громадян, трансформується по суті у владу, легітимізовану державою, що врешті-решт, знайшло відображення в закріпленому в Конституції праві органів місцевого самоврядування приймати в межах повноважень, визначених законом, рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території [6, 144]. При цьому останні не мають потреби ні в якому санкціонуванні з боку органів державної влади, хоча їх виконання в разі необхідності може забезпечуватися заходами державного примусу, зокрема заходами юридичної відповідальності. Тобто, мова йде про наділення органів місцевого самоврядування відповідними юридично-владними повноваженнями (в тому числі органів державної виконавчої влади), які, як відомо, характеризують лише державно-правові явища.

Наявність влади у певній соціальній спільноті ще не означає, що в її рамках обов'язково здійснюється повноцінне самоврядування. Однією з визначальних методологічних основ, на якій має базуватися

аналіз самоврядування (в тому числі і місцевого) як явища суспільного життя, має бути відповідність практичних форм його реалізації з теоретичної формулою, за якою відбувається об'єднання (злиття) суб'єкта й об'єкта управління.

Управління в системі місцевого самоврядування (як, зрештою, і державне управління) здійснюється здебільшого не безпосередньо самою територіальною громадою, а через відносно відокремлений місцевий апарат управління. Його існування диктується, перш за все, об'єктивними потребами професіоналізації та спеціалізації управління, обумовлених ускладненням суспільних процесів, які вимагають, щоб функції управління здійснювалися на постійній основі спеціально підготовленими людьми. А це, в свою чергу, передбачає формування відносно самостійного прошарку місцевої і регіональної бюрократії, інтереси якої, як відомо, часто можуть не збігатися (і не збігаються) з інтересами територіальних громад [4, 27].

Загальносвітові тенденції і закономірності розвитку більшості видів сучасних міст відкривають нові перспективи розвитку людства, посилюють соціальні, економічні, соціокультурні, екологічні наслідки, ускладнюючи завдання, які постають перед владою конкретного міста. Г. В. Музиченко, аналізуючи нові виклики перед місцевим самоврядуванням, виділяє наступних п'ять найвагоміших завдань, які повинні стати предметом його функціонального призначення в сучасну добу [5, 265-267]:

1. Урбанізація – процес збільшення пропорції міського населення.

2. Демографічний вибух.

3. Метрополізація – процес утворення метропольних територій чи метрополій – регіонів, що включають ряд адміністративно-територіальних одиниць із високою концентрацією населення та економічною активністю. Держава поступово втрачає монополію на владу через посилення ролі місцевого самоврядування, горизонтальних зв'язків мегаміст і метрополій як центрів світового розвитку. Тому перед владою розвинутих держав постають завдання принципової зміни вертикальних відносин між державою і містом за принципами партнерства і координації взаємодії міст і метрополій.

4. Глобалізація.

5. Інформатизація – тенденція, що підвищує можливості

людства у різних сферах суспільних відносин за допомогою сучасних інформаційних технологій. Вона сприяє кооперації міст, пошуку нових напрямів і форм співробітництва з метою розробки стандартів, спільного ресурсного забезпечення і вирішення проблем розвитку міст, місцевого населення, відносин держав і міст.

Реформування у сфері місцевого самоврядування може давати потужний поштовх для прискорення розвитку суспільства загалом. Ключовим інструментом для успішної трансформації вітчизняної системи місцевого самоврядування має бути науковий та інституційний супровід реформ. Адже для підвищення ефективності функціонування системи місцевого самоврядування видається необхідним забезпечення збалансованості здійснюваних функцій шляхом утворення на регіональному рівні повноцінних виконавчих органів районних і обласних рад та модернізації окремих елементів і розширення їх переліку за рахунок інституційних форм, що на практиці довели свою дієвість.

Виклики, які постали перед Україною в 2014 р., значною мірою були зумовлені тим, що в державі за роки незалежності не вдалося сформувати сильне місцеве самоврядування, яке б ефективно вирішувало питання місцевого значення, забезпечивши тим самим поліпшення умов життя українців та звільнивши органи центральної влади від не властивих їм функцій. Хоча потреба в реформуванні місцевого самоврядування обговорювалася в державі на усіх рівнях майже всі роки існування української державності, спроби його здійснити досі не були успішними. Сьогодні децентралізація – це вже не просто бажання поліпшити публічне управління, а необхідна передумова виходу з політичної кризи, яка склалася в Україні.

Повноваження органів місцевого самоврядування, як їх права і обов'язки, у сукупності становлять їх компетенцію. Повноваження визначаються двома факторами: законодавчим закріпленням та спроможністю територіальних громад їх реалізовувати. Законодавче закріплення повноважень є принципом, проголошеним Європейською хартією місцевого самоврядування. Виходячи з цього принципу держава на рівні закону відмовляється від частини повноважень і ресурсів та наділяє ними місцеве самоврядування. При цьому Хартія не розрізняє місцеве самоврядування за адміністративно-територіальними одиницями, що, відповідно, свідчить про те, що її

принципи щодо визначення повноважень стосуються всіх органів місцевого самоврядування в Україні, зокрема й регіонального рівня. Таким чином, визначення повноважень усіх органів місцевого самоврядування в Україні є виключним повноваженням Української держави на рівні її Конституції та законів [Див. : 4].

Повноваження органів місцевого самоврядування відповідно можна поділити на три види: власні повноваження органів місцевого самоврядування; передані державою на основі закону окремі повноваження органів виконавчої влади та повноваження, передані на договірній основі.

Власні повноваження органів місцевого самоврядування є їх суверенними правами і обов'язками. Власні повноваження органів місцевого самоврядування, до системи яких в Україні відносять сільські, селищні, міські Ради та їх виконкоми, районні і обласні Ради, передусім спрямовані на забезпечення прав і свобод жителів територіальної громади та забезпечення її соціально-економічного розвитку. Зважаючи на відсутність територіальних громад в районах та областях, власні повноваження районних та обласних рад спрямовані на вирішення спільних інтересів розташованих у цих адміністративно-територіальних одиницях громад. Особливістю власних повноважень є та, що вони можуть бути успішніше реалізовані органами місцевого самоврядування, аніж представниками держави у цих територіях.

Крім того, питання, що вирішуються територіальними громадами та утвореними ними органами, також називають «питаннями місцевого значення». До таких питань Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить широке коло повноважень, які поділяються:

1) на виключні повноваження сільських, селищних, міських Рад – вирішуються виключно на сесіях;

2) на повноваження виконавчих органів відповідних Рад.

Наділення законодавцем повноваженнями не територіальної громади, а органів місцевого самоврядування, передбачає наявність не одного, а кількох суб'єктів відповідальності – рад та їх виконавчих органів. Хоча в Конституції України сільські, селищні міські голови не визначаються органами місцевого самоврядування, Закон про місцеве самоврядування відносить їх до системи місцевого самоврядування,

визначаючи їх як головних посадових осіб територіальної громади та наділяючи їх відповідним повноваженнями у вирішенні питань місцевого значення.

Отже, сільські, селищні міські голови виступають як самостійні суб'єкти відповідальності за вирішення питань місцевого значення. Загальним є правило, відповідно до якого органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами. Територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень.

Відповідальність районних і обласних рад зумовлюється, з одного боку, тим, що частка їх повноважень є похідною від сільської, селищної, міської рад, а з другого – необхідністю делегування частки своїх повноважень районними і обласними державними адміністраціями.

Як зазначає німецький науковець Д. Елерс, безперечно, законодавець з огляду на свої права, може встановити для місцевої громади які-небудь інші повноваження, крім тих, що зачіпають спільне проживання та існування членів громади та мають для них значення саме як для членів даного комунального утворення, однак при цьому він повинен обмежуватися рамками, в які він поставлений конституційно-правовими гарантіями місцевого самоврядування [9, 69]. Такий підхід свідчить, що громади також можуть вирішувати завдання державного рівня у випадку, коли державі вигідніше використовувати місцеві переваги громад.

У Конституції України завдання державного рівня формалізуються як «передані державою на підставі закону повноваження». У Законі останні отримують назву «делеговані повноваження». Загальний принцип відповідальності за делеговані повноваження передбачає, що органи та посадові особи місцевого самоврядування з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади. Водночас стосовно саме відповідальності за делеговані повноваження слід поділяти точку зору, яка полягає в тому,

що відповідальність повинні нести органи місцевого самоврядування, що безпосередньо здійснюють делеговані повноваження за правилами, встановленими для притягнення до відповідальності відповідних державних органів, на які чинним законодавством покладається реалізація таких повноважень [8, 69]. Формальний бік відповідальності за реалізацію органами місцевого самоврядування делегованих повноважень нічим не відрізняється від відповідальності за здійснення власних повноважень.

На думку групи українських дослідників з державного управління, забезпечення реальної відповідальності органів місцевого самоврядування за реалізацію закріплених за ними повноважень може бути здійснене в разі дотримання таких умов:

- визначення на рівні держави і закріплення в Законі про місцеве самоврядування з розкриттям їх змісту основних принципів побудови системи місцевого самоврядування в Україні.

- дотримання принципів Європейської хартії місцевого самоврядування українським законодавцем. Відповідно до цих норм суверенні повноваження реалізуються органами місцевого самоврядування «під власну відповідальність», за реалізацію ж переданих державою повноважень має настати солідарна відповідальність і органу самоврядування, і державної інституції, повноваження якої отримав для виконання орган місцевого самоврядування через процедуру делегування чи передачі;

- не лише декларування, а й реальна відповідальність системи місцевого самоврядування за реалізацію покладених на нього повноважень;

- вирішення питання відповідальності, що зумовлює і необхідність визначення об'єктів комунальної власності, розпорядження якою з боку органів місцевого самоврядування не повинно здійснюватися на шкоду територіальній громаді і державі [Див. : 1].

Успішна реалізація реформи системи місцевого самоврядування в Україні потребує подальшого правового забезпечення розширених повноважень громад та органів місцевого самоврядування, що їх представляють. Основним позиційним документом щодо реформи децентралізації є Концепція реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні,

схвалена 1 квітня 2014 року. Вона встановлює основні завдання, принципи та етапи реформування системи місцевого самоврядування, а також Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [7].

Аналіз цих документів свідчить про те, що положення Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні є досить масштабними та загальними, а програмні документи уряду виявляються досить фрагментарними, не здатними дати відповіді на всі питання, що породжує й правову недосконалість й відсутність механізму чітких дій, що в результаті й призводить до гальмування просування реформи місцевого самоврядування в Україні.

Реформа системи влади в Україні, спрямована на децентралізацію, першочерговим завданням має укріплення територіальних громад. Цей процес не може бути довільним, оскільки будь-яке укрупнення має свої логічні межі. Відстань від центру громади до її найдалшого населеного пункту має бути такою, щоб у екстрених випадках її не довше ніж за 30 хвилин могли подолати пожежна команда, швидка допомога, поліцейський патруль. Допомога, надана через більший проміжок часу, різко втрачає ефективність. Питання визначення меж нових, об'єднаних громад вирішуватиметься органами влади обласного рівня з урахуванням як об'єктивних критеріїв, так і думки громадян.

Після консолідації громад села, які не матимуть власних сільрад, будуть представлені в місцевій раді своїми депутатами, а у виконкомі – сільськими старостами. Старости та депутати здійснюватимуть зв'язок між односельцями і владою громади та вирішуватимуть різні проблеми його жителів у раді та виконкомі. Повноваження старости будуть визначені додатково в спеціальному законі. До центрів спроможних громад (тобто ближче до громадян, що живуть поза райцентрами) будуть перенесені з районних центрів місця надання низки важливих послуг – адміністративних, соціальної допомоги через територіальні центри, пожежні, правоохоронні, санітарно-епідеміологічної служби тощо. У разі нестачі приміщень, інших елементів інфраструктури для надання всіх необхідних послуг громадам надаватиметься допомога з державного бюджету на їх придбання чи побудову.

Крім того, створюються виконавчі органи районних і обласних рад. Їм буде належати реальна влада в регіонах. Це посилює місцеве самоврядування, робить систему влади в регіонах справді демократичною – управляти регіонами будуть суб'єкти, обрані в ході місцевих виборів.

Узагальнюючи початковий етап децентралізації влади, зазначимо, що укрупнення громад та надання місцевим органам влади додаткових функцій та повноважень в сфері бюджетного забезпечення, виявило серед позитивних моментів й певний перелік недоліків. Зокрема, у Стратегічному плані залишається невизначеним та нечітким інструментарій подолання таких суспільних «хвороб», як олігархалізація місцевого розвитку та механізм забезпечення територіальної цілісності України в умовах зовнішніх загроз та ризиків наростання відцентрованих тенденцій в державі. У тактичному плані спостерігається недостатність зусиль з підтримки та заохочення самоврядних засад реформи.

До таких проблем Э. Садикова відносить: обмеженість повноважень та нечітке розмежування функцій між центром та регіонами, невизначеність обсягу повноважень та відповідальності місцевих державних адміністрацій; високий рівень бюджетно-фінансової залежності місцевих бюджетів від центру; невіршеність питань, пов'язаних із регулюванням землевідділення, реєстрацією прав на землю на місцевому рівні, тощо; застарілий адміністративно-територіальний устрій в Україні, що не відповідає вимогам часу [Див. : 6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз стану ролі інститутів місцевого самоврядування в упровадженні регіональної політики держави засвідчив, що повноваження щодо здійснення регіональної політики сучасні держави відносять до компетенції органів місцевого самоврядування, оскільки тільки останні здатні своєчасно та ефективно управляти більшістю питань життєдіяльності території. Тому якість реалізації регіональної політики певним чином залежить від якості запровадженої в державі системи місцевого самоврядування. В Україні усунути всі недоліки та сформувану нову систему, спроможну відповідати національним традиціям та викликам часу покликана реформа місцевого самоврядування, що має на меті децентралізацію влади в українському

суспільстві та підсилення ролі інституту місцевого самоврядування в національній системі влади. Наразі вона передбачає значне розширення повноважень представницьких органів влади, укріплення територіальних громад, зміцнення фінансової та матеріально-технічної основи діяльності органів місцевого самоврядування в Україні.

З огляду на це перспективним бачиться звернення до поставленої проблеми по завершенню децентралізації влади та управління в Україні, а також аналіз всіх факторів, які стримують ефективну реалізацію процесів реформування в сучасній Україні.

Література

1. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. – К. : Москаленко О. М., 2012. – 212 с.

2. Місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика. Посібник для депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів / Б. А. Руснак. – Одеса, 2011. □- 536 с.

3. Музиченко Г.В. Демократичний процес на регіональному рівні: Монографія / Г.В.Музиченко / Під ред. д.е.н., проф. С.О. Матвєєва. – О.: ОДЕУ, 2007. – 192 с.

4. Музиченко Г. В. Сучасне місцеве самоврядування в Україні: стан наукової розробки та перспективи подальшого дослідження / Г. В. Музиченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. , Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 11. – С. 174-184.

5. Музиченко Г. В. Концептуалізація державної політики країн пострадянського простору в умовах глобалізаційних змін : Монографія / Г. В. Музиченко. – Одеса : Друкарський дім, 2012. – 394 с.

6. Садикова Є. Правовий стан місцевого самоврядування: теоретичні аспекти та їх практичне втілення в сучасній Україні / Є. Садикова // Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події», Львів, 2015. – Режим доступу: <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=8329>

7. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» Україні [Електр. ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

8. Уваров А. А. О государственных полномочиях в компетенции органов местного самоуправления // Государство и право. – 2002. – № 10. – С. 68–72.

9. Элерс Д. Местное самоуправление в Германии / Д. Элерс // Государство и право. – 2002. – № 3. – С. 68–74.

1. Detsentralizatsiya publichnoyi vlady: dosvid yevropeys'kykh krayin ta perspektyvy Ukrainy / [Boryslavs'ka O. M., Zaverukha I. B., Shkolyk A. M. ta in.]; Tsentr polityko-pravovykh reform. – K. : Moskalenko O. M., 2012. – 212 s.

2. Mistseve samovryaduvannya v Ukraini: teoriya i praktyka. Posibnyk dlya deputativ mistsevyykh rad ta sil's'kykh, selyshchnykh, mis'kykh holiv / B. A. Rusnak. – Odesa, 2011. □- 536 s.

3. Muzychenko H.V. Demokratychnyy protses na rehional'nomu rivni: Monohrafiya / H. V. Muzychenko / Pid red. d.e.n., prof. S.O. Matvyeyeva. – O.: ODEU, 2007. – 192 s.

4. Muzychenko H. V. Suchasne mistseve samovryaduvannya v Ukraini: stan naukovoï rozrobky ta perspektyvy podal'shoho doslidzhennya / H. V. Muzychenko // Suchasna ukrayins'ka polityka. Polityky i politolohy pro neï. – K. , Mykolayiv : Vyd-vo MDHU im. P. Mohyly, 2007. – Vyp. 11. – S. 174-184.

5. Muzychenko H.V. Kontseptualizatsiya derzhavnoyi polityky krayin postradyans'koho prostoru v umovakh hlobalizatsiynykh zmin : Monohrafiya / H.V. Muzychenko.– Odesa: Drukars'ky dim, 2012. – 394 s.

6. Sadykova Ye. Pravovyy stan mistsevoho samovryaduvannya: teoretychni aspekty ta yikh praktychne vtilennya v suchasniy Ukraini / Ye. Sadikova // Vseukrayins'ka nauково-praktychna Internet-konferentsiya «Humanitarnyy vsesvit: lyudy, ideyi, podiyi», L'viv, 2015. – Rezhym dostupu: <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=8329>

7. Stratehiya staloho rozvytku «Ukrayina-2020» Ukraini [Elektr. resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

8. Uvarov A. A. O gosudarstvennykh polnomochyayakh v kompetentsyy orhanov mestnoho samoupravlenyya // Hosudarstvo y pravo. – 2002. – # 10. – S. 68–72.

9. Элерс Д. Местное самоуправление в Германы / Д. Элерс // Hosudarstvo y pravo. – 2002. – # 3. – S. 68–74.

Рецензент: Музиченко Г.В. д.політ.н., професор, професор кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

24.10.2016

НАШІ АВТОРИ

Артюх Оксана Валентинівна – к.е.н., доцент, Доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету

Бензерук Марина Миколаївна – магістр Одеського національного економічного університету

Бойко Ольга Станіславівна – к.е.н., викладач, Одеський національний економічний університет

Вечтомова Ірина Ігорівна – студентка, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова

Грузнова Валерія Валеріївна – студентка Одеського національного політехнічного університету

Дудар Юлія Олегівна – студентка Одеського національного економічного університету

Емануїлова Ганна Олексіївна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Єгоращенко Георгій Володимирович – здобувач, Одеський державний екологічний університет

Єгоращенко Ірина Валентинівна – старший викладач кафедри менеджменту природоохоронної діяльності, Одеський державний екологічний університет

Зелінський Андрій Юрійович – студент Одеського національного економічного університету

Жердецька Лілія Вікторівна – к.е.н., доцент кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету

Кіртока Руслан Гордійович – студент, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова

Лапіна Ірина Сергіївна – доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету

Медвідь Анастасія Юріївна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Продіус Юлія Іванівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри МЗЕІД, Одеський національний політехнічний університет

Сментина Наталія Валентинівна – к.е.н., доцент кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

Ткачик Юлія Сергіївна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Цвіткова Валерія Олександрівна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Челак Олександр Петрович – аспірант кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Швед Вадим Валерійович – к.е.н., доцент, професор кафедри економіки та менеджменту, Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна»

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку 25.11.2016
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5